

Opas poliisille kuulusteltavien oikeuksista ja velvollisuuksista

Riikkakaisa Laurila ja Juha Kotkanen

5/2022

TIIVISTELMÄ

Riikkakaisa Laurila ja Juha Kotkanen: Opas poliisille kuulusteltavien oikeuksista ja velvollisuuksista

Opinnäytetyön muoto: Toiminnallinen opinnäytetyö

Julkisuusaste: Julkinen

Ohjaaja: Heli Jalander

Tutkinto: Poliisi (AMK)

Tämä opinnäytetyö on luotu poliisille, joka suorittaa kuulusteluja työssään. Työn tarkoitus oli luoda helposti käytettävissä oleva työkalu kuulustelijalle, josta löytyy asianosaisuudesta riippuen kuulustelussa tehtävät ilmoitukset oikeuksista ja velvollisuuksista. Tutkimusongelma työssä oli, että kuulusteltavien oikeudet ja velvollisuudet ovat jaoteltu useisiin eri lakeihin ja niiden sisäistäminen ja hahmottaminen on haastavaa. Tämä opinnäytetyö tuo poliisiin käyttämän Kameleon-lomakkeen ilmoitettavat asiat yhteen tiedostoon helposti saataville.

Opinnäytetyö on toteutettu toiminnallisena työnä, jonka teoriaosuus käsittelee laajemmin kaikkia ilmoitettavia oikeuksia ja velvollisuuksia ennen kuulustelua ja kuulustelun jälkeen. Työn tuotokseen on koottu ilmoitukset tiivistettynä, jota kuulustelija voi käyttää kuulustelun aikana tai valmistautuessaan kuulusteluun. Perustana työn tekemisessä on ollut käytännöllisyys, jotta teoriaosuudesta sekä produktista tulee mahdollisimman helposti käytettävä ja ymmärrettävä.

Opinnäytetyön tuotos on excel-muodossa, jotta se on helposti käytettävissä sekä jaettavissa. Tiedosto on laadittu siten, että käyttäjä voi suodattaa tarvittavat ilmoitukset esiin tai vastaavasti pitää kaikki ilmoitettavat asiat kerralla näkyvillä. Työn liitteenä on myös erillinen tekstitiedosto, jossa on selkeästi otsikoituna vain ilmoitettavat oikeudet ja velvollisuudet sekä näiden sisällöt.

Sivumäärä: 45 + 35

Tarkastuskuukausi ja vuosi: Toukokuu 2022

Avainsanat: esitutkinta, kuulustelu, asianomistaja, rikoksesta epäilty, todistaja, oikeudet, velvollisuudet

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	2
1.1 Idea opinnäytetyöstä ja työn tarpeellisuus	2
1.2 Työn tavoite.....	3
1.3 Työn rakenne, toteutus ja menetelmät.....	3
2 POLIISIN TEHTÄVÄT	5
2.1 Esitutkinta.....	5
2.2 Kuulustelut	6
3 ASIANOMISTAJA.....	8
3.1 Oikeudet.....	8
3.2 Todistamiskiellot.....	14
3.3 Oikeudesta kieltäytyä todistamasta.....	16
3.4 Muut ilmoitukset	16
4 RIKOKSESTA EPÄILTY	18
5 TODISTAJA.....	23
5.1 Oikeudet.....	23
5.2 Todistamiskiellot.....	24
5.3 Vaitiolovelvollisuudet.....	25
5.4 Oikeudesta kieltäytyä todistamasta.....	26
6 KUULUSTELUN PÄÄTTEEKSI LÄPIKÄYTTÄVÄT ASIAT	27
6.1 Asianomistaja.....	27
6.2 Rikoksesta epäilty	35
7 POHDINTA.....	41
LÄHTEET	43
LIITTEET	46
Liite 1. Työkalu kuulusteluihin	46
Liite 2. Kuulusteltavien oikeudet ja velvollisuudet	47

1 JOHDANTO

Tämän opinnäytetyön tarkoitus on antaa kattava kuva tutkijalle oikeuksista ja velvollisuuksista, jotka täytyy käydä läpi kuultavien kanssa kuulusteluissa. Olimme työharjoittelussa Sisä-Suomen ja Helsingin poliisilaitoksilla ja työharjoittelun aikana huomasimme, että kuulustelu on jännittävä ja uudenlainen tilanne, jonka takia on erittäin tärkeää sisäistää lakien ja ohjeistusten määräämät ilmoitukset kuultaville kuulustelussa, jotta kuulustelua voidaan hyödyntää myöhemmin oikeusproses- sissa. Kuultavien oikeudet ja velvollisuudet tulee osata niin hyvin, että pystyy vastaamaan kuulta- vien esittämiin kysymyksiin. On myös erittäin tärkeää, että kuulustelija tuntee ilmoitettavat asiat niin hyvin, että pystyy kertomaan ne mahdollisimman ymmärrettävällä tavalla. Halusimme luoda opin- näytteen, joka sisältää oppaan kuulustelijalle, jonka tavoite on selkeyttää jokaista oikeutta ja velvol- lisuutta sekä lisäksi helpottaa kuultavan kysymyksiin vastaamiseen. Lisäksi opinnäytteen teoria- osuus on laadittu siten, kuin poliisin Kameleon-kuulustelulomakkeessa on listattu ilmoitettavat oi- keudet ja velvollisuudet. Täten lukijan on helpompi etsiä opinnäytetyön teoriaosuudesta kohta, josta haluaa lisätietoa.

1.1 Idea opinnäytetyöstä ja työn tarpeellisuus

Saimme idean opinnäytetyöhön Poliisiammattikorkeakoulun kuulustelukurssilta, jossa käytiin kuu- lustelutaktiikoita ja -tekniikoita läpi tarkasti. Lisäksi iso osa kurssia oli oppia kertomaan kuultavien oikeudet ja velvollisuudet mahdollisimman hyvin. Kurssin aikana opimme, että ilmoitettavia asioita on todella paljon ja tuntui jopa ylitsepääsemättömältä oppia ne kaikki ulkoa. Päätimme, että luomme itseämme varten selkeän työkalun, joka tulee helpottamaan meitä kurssilla ja tulevassa työharjoittelussa. Kurssin opettaja Pauli Mäkelä ehdotti, että voisimme luoda tästä opinnäytetyön. Tämä oli mielestämme hyvä idea ja päätimme luoda digitaalisen oppaan kuultavien oikeuksista ja velvollisuuksista. Sen lisäksi, että opas auttaa kuulustelijaa kuulustelutilanteessa, myös tämän opinnäytetyön teoriaosuuden tarkoitus on auttaa ymmärtämään laajemmin jokaista oikeutta ja vel- vollisuutta.

Työn tarpeellisuus on korostunut työharjoittelussa ollessamme. Olemme tehneet todella paljon kuu- lusteluita eri asemassa oleville kuultaville. Jokainen kuulustelutilanne on erilainen, joten myös oi- keuksien ja velvollisuuksien ilmoittaminen poikkeaa hieman jokaisessa kuulustelussa. Tästä syystä tämä opas on ollut todella tarpeellinen meille, jotta olemme sisäistäneet ilmoitettavat asiat niin hy- vin, että osaamme kertoa ne usealla eri tavalla oikein. Olemme työharjoittelumme aikana keskus- telleet usean kollegan kanssa ja monet heistä ovat olleet sitä mieltä, että tämän tyyppinen opas olisi hyödyllinen työssä, koska joskus kuultava on todella tarkka oikeuksista ja velvollisuuksistaan.

1.2 Työn tavoite

Työn tavoite on luoda kuulustelijalle yksinkertaisesti käytettävä sähköinen opas, joka helpottaa ilmoitettavien oikeuksien ja velvollisuuksien sisäistämistä ja hahmottamista. Kuultaville ilmoitettavat asiat ovat ripoteltu useaan eri kohtaan lakiteksteihin, ja niiden läpikäyminen voi olla haastavaa. Halusimme selkeyttää tätä ja luoda työkalun, josta löytyy kaikkien kuultavien oikeudet ja velvollisuudet tiivistettyineen sisältöineen yhdestä tiedostosta. Tarkoituksena on, että opas voi olla kuulustelutilaisuudessa tietokoneella auki kuulustelupöytäkirjan vieressä, jolloin kuulustelija voi käydä oikeudet ja velvollisuudet läpi työkalun avulla ja olla varma, ettei mitään tärkeää jää ilmoittamatta kuultavalle. Lisäksi työhön tulee liitteeksi tämän työn teoriapohja, johon on eritelty kuultavien oikeudet ja velvollisuudet omien otsikoiden alle, jolloin lukijan on helppo sisällysluettelon avulla hakea häntä kiinnostava kohta.

1.3 Työn rakenne, toteutus ja menetelmät

Opinnäytetyö sisältää kansilehden, tiivistelmän, sisällysluettelon, johdannon, teoriaosuuden kuultavien oikeuksista ja velvollisuuksista, sekä pohdinnan ja liitteet. Työn lopussa on lähdeluettelo sekä liitteinä työn tuotos - opas tutkijalle sekä teoriaosuus selkeästi otsikoituna. Liite on excel-muodossa. Tiedosto on rakennettu siten, että lukija voi valita välilehdeltä haluamansa asianosaisuuden ja suodattaa haluamansa oikeuden tai velvollisuuden näkyviin. Lukija voi myös pitää kaikki ilmoitettavat asiat näkyvissä.

Työn teoriaosuuden otsikointi on eritelty asianosaisuuden mukaan. Työn liitteiden otsikointi on luotu Kameleon-kuulustelulomakkeen pohjalta. Työssä toistuu joitain oikeuksia ja velvollisuuksia useissa kohdissa, koska eri asemassa oleville kuultaville täytyy tehdä samoja ilmoituksia. Eri asianosaisuudet on otsikoitu erikseen, joten lukijan on helppo etsiä tietty oikeus tai velvollisuus haluamansa asianosaisuuden alta. Työn aluksi lukija johdatellaan lyhyesti poliisin tehtäviin, esitutkintaan sekä kuulusteluihin.

Opinnäytetyömme toteutetaan toiminnallisena opinnäytetyönä. Toiminnallinen opinnäytetyö tarkoittaa työtä, jossa ammatillinen osaaminen näytetään teorialaueksena sekä esimerkiksi produktina, joka vastaa johonkin ennalta todettuun haasteeseen. Teoriaosuuden tarkoitus on käydä läpi produktin pohja, jonka avulla produktista saadaan luotua paras mahdollinen kohderyhmälle. (Vilka 2021, 19-20.) Työmme kohderyhmänä on asiakasrajapinnassa työskentelevä poliisi. Käytännössä tämä tarkoittaa poliisia, joka tekee kuulusteluja osana työnkuvaansa. Kohderyhmäksi ei ole rajattu vain tutkinnassa työskentelevät poliisit, vaan myös kenttätöitä tekevät poliisit voivat hyödyntää työkalua, vaikkakin kenttätöissä kuulusteluja suoritetaan kokemuksiemme mukaan hieman vähemmän.

Työmme varsinainen teoriaosuus on rajattu poliisin Kameleon-kuulustelulomakkeen mukaisiin ilmoitettaviin asioihin ennen kuulustelua sekä kuulustelun jälkeen. Teoriaosuus käy läpi jokaisen oikeuden ja velvollisuuden mahdollisimman selkeästi, jotta lukija varmasti ymmärtää, mitä kuultavalle pitää sanoa ja mihin ilmoitettava oikeus tai velvollisuus perustuu. Opinnäytetyön produkti on kuulustelijalle laadittu opas oikeuksien ja velvollisuuksien ilmoittamiseen kuultavalle. Oppaan tarkoitus on antaa kuulustelijalle selkeä kuva ilmoitettavista asioista ja helpottaa kuulustelijaa haastavissa tilanteissa, kun kuulusteltava kysyy jotain oikeuksistaan tai velvollisuuksistaan. Tarkoitus on, että kuulustelija voi käyttää opinnäytetyömme produktia apunaan kuulustelussa, mutta myös tukeutua opinnäytteen teoriaosuuteen syventääkseen osaamistaan. Produktiin on tiivistetty ilmoitettava oikeus tai velvollisuus lyhyesti, sekä kirjoitettu käytännön esimerkkejä.

Toiminnallisen opinnäytetyön yksi osa-alue on lopullisen produktin testaus (Vilkkä 2021, 21). Produktimme testataan Helsingin poliisilaitoksen tutkijoilla. Palaute testauksesta avataan opinnäytetyön lopussa Pohdinta-osiossa. Palautteen avulla kehitämme produktia paremmaksi ja helpommin sisäistettäväksi.

2 POLIISIN TEHTÄVÄT

Poliisin tehtävät määritellään poliisilain (872/2011) ensimmäisessä luvussa seuraavasti:

”Poliisin tehtävänä on oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, kansallisen turvallisuuden suojaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen. Poliisi toimii turvallisuuden ylläpitämiseksi yhteistyössä muiden viranomaisten sekä yhteisöjen ja asukkaiden kanssa ja huolehtii tehtäviinsä kuuluvasta kansainvälisestä yhteistyöstä.” (PoL 1:1).

Opinnäytetyömme käsittelee pääsääntöisesti asianosaisen tai todistajan kuulusteluihin liittyviä toimenpiteitä, joten poliisin tehtävistä parhaiten työhömmme liittyy rikosten paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen. Nämä ovat poliisin suorittamaan esitutkintaan liittyviä tehtäviä, joita käsitellään kappaleessa ”Esitutkinta”.

Poliisin tehtävä on lisäksi selvittää, ketkä rikosasiassa ovat asianosaisia (Esitutkintalaki 805/2011, 2:5). Asianosaisen asema määräytyy sen perusteella, mikä on henkilön rooli rikosasiassa. Asianosainen voi olla asemaltaan rikoksesta epäilty, asianomistaja tai muu taho, jonka oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa. Todistaja ei ole rikosasiassa asianosainen. (Rantaeskola 2019, 25.)

2.1 Esitutkinta

Rikosprosessin ensimmäinen vaihe on esitutkinta. Esitutkinta aloitetaan, kun on syytä epäillä, että rikos on tapahtunut. Esitutkintalaki määrittelee, että esitutkinnassa on selvitettävä epäilty rikos, rikoksen teko-olosuhteet, rikoksesta johtunut vahinko ja mahdollinen saatu hyöty, asianosaiset sekä lisäksi muita syyteharkintaan ja rikoksen johdosta määrättävään seuraamukseen vaikuttavia seikkoja. Lisäksi poliisin on esitutkinnassa selvitettävä, että onko rikoksella saatua omaisuutta mahdollista palauttaa omistajalleen ja mitkä ovat asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset, mikäli asianomistaja haluaa syyttäjän ajavan vaatimuksiaan rikosprosessissa. Poliisin täytyy myös selvittää, suostuuko rikoksesta epäilty ja asianomistaja kirjalliseen menettelyyn. (ETL 1:2.) Kirjallista menettelyä käsitellään tämän opinnäytteen luvussa 6.1.5.

Käytännössä esitutkintalain määrittelemät tehtävät poliisille ovat, että poliisin tulee selvittää mikä rikos ja mitä on tapahtunut sekä etsiä näyttö tapahtuneeseen. Poliisin tulee tutkia asiaa jokaisen asianosaisen näkökulmasta ja siksi jokaisen asianosaisen sekä todistajien kuulustelut ovat erittäin tärkeitä esitutkintaprosessissa. Kuulusteluja suoritetaan siitä syystä, että rikosasian selvittämisen kannalta tulisi kaikki oleelliset seikat poliisin tietoon ja esitutkinnan jälkeen syyttäjän olisi helpompi

tehdä syyteharkintaa. (Rantaeskola 2019, 17.) Syyttäjän suorittamaa syyteharkintaa ei käsitellä tässä opinnäytetyössä.

2.2 Kuulustelut

Esitutinnan aikana asianosaisia kuulustellaan rikosasian selvittämiseksi. Kuulustelussa kuultavalla on oikeus ja mahdollisuus kertoa oma näkemyksensä tapahtumista, eikä kuulustelijalla ole oikeutta vaikuttaa kuultavan kertomukseen. Kuulustelijan tulee kirjata kuulustelukertomukseen asiat sellaisenaan, kuin kuultava ne kuulustelijalle kertoo. Poliisi ei voi kirjata kuulustelukertomukseen omia kokemuksiaan tai havaintoja asiasta. Poliisin tehtävä on esittää kysymyksiä tapahtumista ja kirjata ne kuulustelukertomukseen. (Rantaeskola 2019, 251.)

Jokaisen henkilön, jonka voidaan olettaa antavan tietoa rikoksen selvittämiseksi, on saavuttava kutsusta kuulusteluun. Pääsääntöisesti kuultavan on oltava henkilökohtaisesti läsnä kuulustelussa, mutta asianosaisen on myös mahdollista antaa selvitystä asiaan muulla tiedonsiirtovälineellä tai asiamiehen välityksellä, mikäli se ei haittaa esitutinnan luotettavuutta tai rikoksen selvittämistä. (Jokela 2018, 186-187.)

Poliisin on kerrottava kuulusteltavalle ennen kuulustelua useita oikeuksia ja velvollisuuksia, riippuen kuultavan asemasta. Oikeuksia ja velvollisuuksia käsitellään myöhemmin tässä opinnäytetyössä. Kuulusteluja suoritetaan kaikissa rikostapauksissa ja vaikkakin teknologia ja tutkintatyö kehittyvät, niin kuulustelut ovat edelleen merkittävässä asemassa rikosprosessissa. Kuulustelut ovat ennen kaikkea vuorovaikutustilanteita, joissa on erittäin tärkeää, että poliisi ja kuultava ymmärtävät toisiaan ja poliisi pystyy luomaan kuultavalle turvallisen ympäristön kertoa tapahtumista. Onkin siis tärkeää, että tilanteessa olisi molemminpuolinen kunnioitus. Poliisin tehtävä on vastata kuulustelun kulusta, mutta se ei tarkoita sitä, että poliisi olisi itse koko ajan äänessä, vaan poliisin täytyy raamittaa kuulustelun rakennetta, tavoitetta ja ajankäyttöä. Kuultavalle täytyy antaa mahdollisuus avoimesti kertoa tapahtumista. (Kaunisto ym. 2021, 15-16.) Poliisiammattikorkeakoulun kuulusteluopin opettaja Pauli Mäkelä puhuu Ylen vuonna 2016 julkaistussa uutisessa samasta aiheesta. Tärkein asia kuulustelussa on kuunteleminen ja yhteisen sävelen löytäminen kuulusteltavan ja kuulustelijan välillä. (Yle 2016.)

Yle on julkaissut toukokuussa 2022 uutisen, johon on haastateltu Pauli Mäkelää sekä Sisä-Suomen poliisilaitoksen rikoskomisario Joni Länsipuroa. Länsipuron mielestä kuulustelujen yleinen laatu on heikentynyt, jonka yksi selkein syy on kiire. Juttuihin ei pystytä paneutumaan enää samalla tasolla, kuin aikaisemmin ja siitä syystä kuulustelut saattavat jäädä pinnallisiksi. Mäkelä kertoo uutisessa kolme tärkeintä tekijää kuulustelun onnistumisessa. Hän kutsuu tätä kuulustelun kolmijalkaiseksi jakkaraksi. Mäkelän mukaan yhdenkin jakkaran jalan puuttuminen voi pilata koko kuulustelun. Ensimmäisenä hän korostaa kuulusteluun valmistautumista, jonka avulla luodaan pohja kuulustelulle.

Toinen tärkeä tekijä on kuulustelun kirjaaminen oikein kuulustelulomakkeelle ja tarkastuttaa kirjatut asiat kuulusteltavalla. Kolmas tekijä ja Mäkelän mielestä onnistuneen kuulustelun pohja on kuultavan oikeuksien ja velvollisuuksien läpikäyminen. Tämä luo oikeudellisen pohjan kuulustelulle. Kuultavien oikeuksien ja velvollisuuksien ilmoittaminen on laissa määritelty, joten niiden kertomatta jättäminen voi johtaa kuulustelun mitätöimiseen oikeudessa. Mäkelä korostaa uutisessa myös sitä, että kuulustelijan tulee saada kuultava puhumaan. Tähän auttaa luottamuksen rakentaminen heti kuulustelun alussa. (Yle 2022.)

Kuulusteluiden hyödyntäminen rikosprosessissa edellyttää muun muassa, että asianosaiselle tehdään laissa määritetyt ilmoitukset oikeuksista ja velvollisuuksista (Rantaeskola 2019, 251). Seuraavaksi tässä opinnäytetyössä käydään läpi ennen kuulustelua ilmoitettavat oikeudet ja velvollisuudet asianomistajan, rikoksesta epäillyn ja todistajan osalta. Lisäksi opinnäytteen lopuksi käydään läpi kuulustelun jälkeen ilmoitettavista asioista asianosaisuudesta riippuen.

3 ASIANOMISTAJA

3.1 Oikeudet

Asema esitutkinnaissa.

Asianomistajalle on ilmoitettava kuulustelun aluksi, mitä asia koskee ja mikä on hänen asemansa esitutkinnaissa (ETL, 4:9). Asianomistaja on luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö, jota on rikoksella loukattu ja jolle on syntynyt rikoksen johdosta oikeus vahingonkorvausvaatimukseen (Tolvanen & Kukkonen 2011, 88). Henkilön asema esitutkinnaissa on ennen kuulustelua tärkein asia sisäistä, niin kuulustelijalle kuin kuultavalle, koska oikeudet ja velvollisuudet ovat erilaiset, riippuen kuultavan asemasta esitutkinnaissa.

Mahdollisuudesta saada oikeudenkäyntiavustaja valtion varoista.

Asianomistajalle tulee oikeuksia ja velvollisuuksia läpikäydessä kertoa, että hänellä on mahdollisuus saada oikeudenkäyntiavustaja valtion varoista esitutkintaa varten. Lisäksi hänellä on mahdollisuus saada oikeudenkäyntiavustaja oikeudenkäyntiä varten, mikäli hänellä on vaatimuksia syyttäjän ajamassa asiassa (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa, 689/1997, luku 2, pykälä 1a.) Kriteerit valtion maksamalle oikeudenkäyntiavustajalle ovat seuraavat:

”1) rikoslain (39/1889) 20 luvussa tarkoitetussa seksuaalirikosta koskevassa asiassa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana;

2) rikoslain 21 luvun 1–6 ja 6 a §:ssä tarkoitetussa rikosasiassa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna;

3) henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.” (ROL 2:1a.)

Rikoslain 39/1889 20 luvussa tarkoitetut seksuaalirikokset ovat raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalinen ahdistelu, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsenraiskaus, seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö, seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta, lapsen houkuttelemine seksuaalisiin tarkoituksiin, sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen, paritus ja törkeä paritus.

Lähtökohtaisesti edellä mainituissa rikoslain 20 luvun rikosasioissa asianomistajalle määrätään oikeudenkäyntiavustaja. Laissa mainittu tarpeettomuus voi tulla esille esimerkiksi silloin, kun asianomistaja vastustaa avustajan määräämistä tai jos asianomistajalle on määrätty oikeudenkäyntiavustaja oikeusapulain nojalla (Vuorenpää 2014, 100.)

Rikoslain 21 luvun 1-6 ja 6 a §:ssä tarkoitettuja rikosasioita ovat tappo, murha, surma, lapsen surma, pahoinpitely, törkeä pahoinpitely ja törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu. Perustelut avustajan määräämiselle ovat esimerkiksi asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen parisuhde tai jos asianomistaja on selkeästi heikommassa asemassa kuin rikoksesta epäilty (Vuorenpää 2014, 100).

Oikeudesta käyttää avustajaa.

Esitutkintalain 4 luvun 10 pykälän mukaan asianomistajalla on esitutkinnassa oikeus valitsemaansa avustajaan, mikäli asia ei ole käsiteltävänä suppeassa esitutkinnassa. Oikeudesta avustajaan tulee ilmoittaa asianomistajalle ennen kuulustelua kirjallisesti. Esitutkintalain 11 luvun 3 pykälä määrittelee, että avustajan tulee olla asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja. Rikostapauksen tutkinnanjohtaja ratkaisee avustajan kelpoisuuden. Mikäli asianomistajan avustaja ei ole oikeutettu toimia avustajana, asianomistajalla on oikeus hankkia kelpoisuuden täyttävä avustaja (ETL 11:3).

Kuulustelijan on hyvä ymmärtää, mitä avustajan kelpoisuus konkreettisesti tarkoittaa. Asianajaja on Suomen Asianajajaliiton jäseneksi hyväksytty lakimies. Julkinen oikeusavustaja puolestaan on valtion oikeusaputoimistossa työskentelevä lakimies. Kolmas esitutkintalaissa hyväksytty avustaja on luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja, niin sanottu lupalakimies. Lupalakimies on saanut luvan oikeudenkäyntiavustajalautakunnalta toimia oikeudenkäyntiasiamiehenä. Lupalakimiehen pätevyydelle on säädetty useita edellytyksiä. Näitä ovat esimerkiksi ylempi korkeakoulututkinto, riittävä perehtyneisyys työhön, sopivuus ja rehellisyys. Henkilön tulee olla käynyt asianajajatutkinto, tuomioistuinharjoittelu tai hänen on täytynyt työskennellä vähintään vuoden ajan syyttäjän virassa tai muussa oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan virkaan perehdyttävässä työssä. (Linna 2019, 31.)

Kuulustelijan on tärkeä ymmärtää, milloin asianomistaja voi saada avustusta valtiolta oikeusapuun, ja tästä on tärkeä kertoa kuulusteltavalle. Oikeusapulain 257/2002 1 luvun 1 pykälässä kerrotaan oikeusavun yleisistä edellytyksistä ja sisällöstä. Mikäli henkilön taloudellinen asema on sellainen, ettei hän pysty maksamaan asian hoitamiseen vaadittavia menoja, on hänen mahdollista saada valtion varoista apua oikeusapua. Oikeusapu tarkoittaa esimerkiksi oikeudellista neuvontaa ja avustamista tuomioistuimessa. (OikApuL 1:1.)

Asianomistaja hakee itse tai avustajansa avustamana oikeusapua oikeusaputoimistolta. Hakemuksen yhteydessä hänen tulee antaa selvitys taloudellisesta tilanteestaan sekä käsiteltävästä asiasta. Hakijan käytettävissä oleva varallisuus määrittää oikeusavun omavastuuosuuden. Mikäli hakijan käytettävissä oleva varallisuus on enintään 600 euroa, niin omavastuuosuutta ei peritä, ja vastavasti jos käyttövara on yli 1300 euroa, niin silloin oikeusapua ei voi saada. (Linna 2019, 34.)

Kielellisistä oikeuksista.

Kuulustelussa yksi perusedellytyksistä on, että kuultava ja kuulustelija ymmärtävät toisiaan ja kuultava saa asiansa kerrottua ymmärrettävästi. Siksi on tärkeää, että kuultavalla on oikeus käyttää kieltä, jota hän parhaiten ymmärtää. Kaksikielisellä alueella kuultavalla on oikeus käyttää joko suomea tai ruotsia. Lisäksi saamenkielisellä alueella on oikeus myös saamen kieleen. Kuultavalle on annettava mahdollisuus tulkkaukseen, mikäli mikään edellä mainituista kielistä ei sovellu asian käsittelyyn. Esitutkintaviranomaisen on huolehdittava, että kuultavalle hankitaan tarvittava tulkkaus. Tulkkaus maksetaan valtion varoista. (Helenius & Linna 2021, 96-100.)

Asianomistajalla on myös oikeus tapauksen kannalta oleellisten esitutkintamateriaalien ja asiakirjojen käännökseen hänen pyynnöstään. Asiakirjat tulee kääntää asianomistajan käyttämälle kielelle kohtuullisessa ajassa. Mikäli asianomistajan oikeusturva ei edellytä asiakirjan kääntämistä kirjallisesti, kääntäminen voidaan suorittaa myös suullisesti. Asiakirjojen kääntäminen maksetaan valtion varoista. (ETL 4:13.)

Oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle.

Esitutkinnan asianosaisella on oikeus kuulustelutodistajaan. Kuulustelutodistaja tarkoittaa luotettavaa ja esteetöntä henkilöä. Asianosaisen lisäksi myös kuulustelijalla on oikeus kutsua paikalle kuulustelutodistaja. Rikoksesta epäilty alle 18 vuotias tulee kuulla aina kuulustelutodistajan läsnä ollessa, ellei kuulustelussa ole paikalla hänen avustaja, edustaja tai sosiaaliviranomaisen edustaja. Kuulustelu voidaan myös tallentaa video- tai äänitallenteeseen, jolloin kuulustelutodistajaa ei tarvitse. Tällöin tallenteesta tulee käydä ilmi kuulustelun tapahtumat riittävän luotettavasti. (ETL 7:11.)

Kuulustelutodistajan esteellisyydestä säädetään laissa oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä 734/2015 1 pykälässä seuraavasti:

” Jos lain mukaan oikeustoimi on esteettömän todistajan todistettava tai esteettömän todistajan on oltava läsnä toimituksessa, todistaja on esteellinen, jos:

1) hän on oikeustoimeen osallinen tai oikeustoimi tehdään hänen hyväkseen;

2) hän on toimituksen asianosainen tai toimitus koskee hänen oikeuttaan;

3) hän on 1 tai 2 kohdassa tarkoitetun henkilön nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka hänellä on 1 tai 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde;

4) hän on 3 kohdassa tarkoitetussa suhteessa siihen, jonka tehtäviin toimitus tai oikeustoimen tekemiseen myötävaikuttaminen kuuluu;

5) hän ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt niin, ettei hän ilmeisesti ymmärrä todistamisen merkitystä.”

Kuulustelutodistajan tehtävä on seurata kuulustelua ja olla kommentoimatta kuulustelun kulkuun. Hän ei saa esittää kysymyksiä kuultavalle tai kuulustelijalle. Kuulustelutodistaja todistaa, että kuulustelu suoritetaan puolueettomasti ja luotettavasti. Kuulustelutodistaja allekirjoittaa kuulustelupöytäkirjan kuulustelun jälkeen ja näin todistaa kuulustelun luotettavuuden ja asiallisuuden. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 147-149.)

Olemme työharjoittelumme aikana huomanneet, että kuulustelutodistajan käyttö voi rauhoittaa kuulustelutilannetta huomattavasti. Olemme useasti pyytäneet omasta aloitteestamme kuulustelutodistajan kuulustelutilanteeseen, jos esimerkiksi kuultava vaikuttaa aggressiiviselta. Tämä korostuu pääosin rikoksesta epäillyn kuulusteluissa, mutta myös asianomistajan kuulustelussa on hyvä käyttää todistajaa, mikäli asianomistaja vaikuttaa esimerkiksi järkyttyneeltä tapauksesta tai jos hän kokee epäluottamusta virkamiehiä kohtaan.

Oikeudesta saada valtion varoista korvausta rikoksella aiheutetusta vahingosta.

Asianomistajalla on oikeus saada korvausta rikoksella hänelle aiheutetusta vahingosta. Vahinko maksetaan valtion varoista. Korvausta voi hakea, jos rikos on tehty Suomessa, ellei vahingonkärsineellä ole asuinpaikka jossain muualla kuin Suomessa tai Euroopan unionin jäsenvaltiossa. Mikäli rikos on tehty Suomen ulkopuolella, korvausta suoritetaan vain henkilövahingoista ja kärsimyksistä. Edellytyksenä on, että uhrilla on rikoksen tekohetkellä asuinpaikka Suomessa, ja lisäksi hänen oleskelunsa ulkomailla johtui opiskelusta, työstä tai vastaavasta näihin verrattavasta syystä. (Rikosvahinkolaki 1204/2005, 1-3§.)

Esitutkintalain 11 luvun 9 pykälän mukaan esitutkintaviranomaisen on opastettava asianomistajaa hakemaan korvausta valtion varoista, mikäli hänellä on rikosvahinkolain mukaan oikeus saada korvausta hänelle aiheutetusta vahingosta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkijan on kerrottava asianomistajalle, mistä vahingoista vahingonkorvausta voi saada ja miten hakemus tehdään.

Vahingonkorvausta haetaan Valtionkonttorilta oikeuden päätöksen jälkeen. Asianomistajan tulee vaatia rikoksen tekijältä vahingonkorvausta tuomioistuimessa. Tuomioistuimessa tuomittuja vahingonkorvauksia voi hakea kolmen vuoden kuluessa siitä, kun asiassa on annettu lainvoimainen tuomio. Mikäli asiaa ei ole käsitelty tuomioistuimessa, korvausta voi hakea kymmenen vuoden sisällä rikostapahtumasta. On tärkeää tiedostaa, että valtion maksama korvaus on toissijainen. Ensisijaisesti korvausta tulee hakea vakuutuksista ja muista mahdollisista etuusjärjestelmistä. Korvaushakemus tehdään Valtionkonttorin internet-sivuilla. (Rikosvahinkokorvaukset. Luettu 23.11.2021.)

Vahingonkorvausta voi hakea henkilövahingoista ja esinevahingoista. Henkilövahingoista korvauksen saaminen on helpompaa. Henkilövahingoissa korvausta maksetaan seuraavista vahingoista:

”1) tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista;

2) ansionmenetyksestä;

3) kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta;

4) pysyvästä haitasta.

Henkilövahingon kärsineelle suoritetaan lisäksi kohtuullinen korvaus henkilövahingon yhteydessä vahingoittuneista vaatteista ja muista henkilökohtaisista käyttöesineistä.

Sairaanhoitokustannuksina korvataan myös sairaanhoitoon välittömästi liittyvästä lääkinnällisestä kuntoutuksesta aiheutuvat kustannukset.” (Rikosvahinkolaki 4§.)

Esinevahingoista maksetaan korvausta, jos vahingon on aiheuttanut:

”1) vanki, pidätetty, viranomaisen huostassa oleva kiinniotettu tai muuten rikoksen johdosta vapautensa menettänyt henkilö;

2) mielisairauden tai muun mielenterveydenhäiriön, mielentilatutkimuksen, tartuntataudin, kehitysvammaisuuden, päihteiden käytön, päihtymyksen taikka muun näihin verrattavan syyn vuoksi tahdostaan riippumatta laitokseen sijoitettu tai säilöön otettu henkilö;

3) ulkomaalaislain (301/2004) 121 §:n nojalla säilöön otettu henkilö; taikka

4) lastensuojelulain (683/1983) nojalla huostaanotettu ja laitoshuoltoon sijoitettu lapsi.

Korvauksen saaminen edellyttää lisäksi, että 1 momentissa tarkoitettu henkilö on aiheuttanut vahingon ollessaan vankilassa tai muussa laitoksessa, ollessaan sijoitettuna laitoksen ulkopuolella tai lomalla taikka karattuaan laitoksesta tai viranomaisen huostasta.” (Rikosvahinkolaki 13§.)

Mahdollisuudesta saada tukihenkilö sekä tukeva henkilö.

Asianomistajalla on mahdollisuus saada tukihenkilö valtion maksamana, mikäli hänellä on oikeus saada oikeudenkäyntiavustaja valtion varoista, joten kriteerit ovat samat, kuin oikeudenkäyntiavustajan määräämiselle. Kriteerit on lueteltu tämän opinnäytteen luvussa 3.1.2. Tukihenkilön tehtävä on auttaa asianomistajaa rikosprosessiin liittyvissä asioissa ja olla hänen henkilökohtaisena tukena. Tukihenkilöllä tulee olla riittävä pätevyys työhön. Valtion maksamalle tukihenkilölle maksetaan korvausta valtion varoista. (Rantaeskola 2019, 146.)

Esitutkinnassa asianomistajan tukena voi olla myös muu kuin hänelle määrätty tukihenkilö, niin sanottu tukeva henkilö. Hän voi olla kuka tahansa asianomistajan nimeämä henkilö, jonka läsnäolosta ei ole vaaraa esitutkinnalle tai hänen läsnäolollaan ei ole laillista estettä. Tässä tapauksessa kuulustelijan tulee arvioida, onko esitutkinnan ulkopuolisen henkilön läsnäolo vaaraksi rikoksen selvittämisessä tai salassapitoasioissa. (Rantaeskola 2019, 146.) Tukevan henkilön tehtävä on tukea kuultavaa rikosprosessissa. Tutkijan olisi hyvä ottaa huomioon, että tukeva henkilö kuulustelussa voi rohkaista asianomistajaa puhumaan kokemastaan rikoksesta.

Rantaeskolan (2019, 147) mukaan yleisin tapa saada tukihenkilö kuulusteluihin on Rikosuhripäivystyksen kautta. Rikosuhripäivystyksen tukihenkilö on oikeudellisesti samassa asemassa, kuin edellä mainittu tukeva henkilö. Hän ei ole tehtävään erikseen määrätty, eikä myöskään saa tehtävästä valtion maksamaa korvausta

Totuusvelvollisuudesta sekä perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä.

Asianomistajalla on esitutkintalain 7 luvun 6 pykälän mukaan esitutkinnassa niin sanottu negatiivinen totuusvelvollisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikki hänen kertomansa tulee olla totta. Hänen ei tarvitse oma-aloitteisesti kertoa tutkittavasta asiasta, mutta jos hän kertoo jotain, sen täytyy olla totuudenmukaista. Sama pätee myös asianomistajan laillista edustajaa. Mikäli asianomistaja tai hänen laillinen edustajansa kertoo jotain valheellisesti, häntä voidaan epäillä perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä, josta on säädetty rikoslain 15 luvun 2 pykälässä. Tulee huomioida kuitenkin, että rangaistusuhka koskee vain tilannetta, jossa asianomistaja on paikan päällä kuulus-

telussa. Toisin sanoen esimerkiksi puhelinkuulustelussa ei ole rangaistusuhkaa. Kuitenkin oikeudenkäynnissä rangaistusuhka on voimassa, vaikka asianomistaja olisi läsnä käsittelyssä videoneuvottelun, puhelimen tai muun teknisen laitteen välityksellä. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 115-116.)

3.2 Todistamiskiellot

Itsekriminointisuoja.

Oikeudenkäymiskaaren 4/1734 17 luvun 18 pykälä sekä esitutkintalain 4 luvun 3 pykälä käsittelevät itsekriminointisuoja. Pykälien mukaan jokaisella on oikeus olla kertomatta sellaista seikkaa, joka saattaisi asettaa hänet itsensä syytteen vaaraan tutkittavana olevassa asiassa tai muussa rikosasiassa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei kuultavan tarvitse kertoa kuulustelijalle jotain sellaista asiaa, jonka johdosta hän voisi itse olla rikoksesta epäillyn asemassa. Esimerkiksi pahoinpitelyn uhrin ei tarvitse kertoa, että myös hän pahoinpiteli epäiltyä.

Lähiomaisen ja läheisen kieltäytymisoikeus.

Asianomistajalla on oikeus olla kertomatta sellaista seikkaa, joka voisi asettaa hänen lähiomaisensa syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi tutkittavana olevan rikoksen selvittämiseen (OK 17:18). Lähiomainen määritellään asianosaisen nykyiseksi tai entiseksi avio- tai avopuolisoksi, sisarukseksi, sukulaiseksi suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa. Lisäksi myös henkilöksi, jolla on jokin edellä mainittuihin parisuhteisiin tai sukulaisuussuhteisiin rinnastettava suhde asianosaiseen. (OK 17:17.)

Mikäli asianomistajalla ei ole vaatimuksia tutkittavana olevassa asiassa ja häntä kuullaan todistajana, on mahdollista, että tuomioistuin voi evätä asianomistajan läheisen kieltäytymisoikeuden, jos on syytä epäillä, että asianomistaja ei käytä vaitiolo-oikeuttaan omasta päätöksestään. (OK 17:18.) Tämä voisi tulla kyseeseen esimerkiksi lähisuhdeväkivaltatapauksessa, jossa rikoksesta epäilty painostaa uhria olematta kertomatta tapauksesta ja vaatii häntä käyttämään läheisen kieltäytymisoikeuttaan.

Vaitiolovelvollisuudesta.

Asianomistajalle on määritetty tiettyjä asioita, joista hän ei saa todistaa. Näistä on kerrottu seuraavissa kappaleissa.

Valtionsalaisuudet ja kansainväliset suhteet

Asianomistaja ei saa todistaa sellaisista tiedoista, joiden hän tietää olevan salassa pidettäviä valtion turvallisuuden vuoksi. Lisäksi hän ei saa todistaa sellaisista asioista, jotka koskevat Suomen suhteita johonkin toiseen valtioon tai kansainväliseen järjestöön. (OK 17:10.)

Julkisyhteisön virkamiehet ja työntekijät

Mikäli asianomistaja on toiminut virkamiehenä tai julkisyhteisön työntekijänä, hän ei saa todistaa sellaisista asiakirjoista tai oikeudenkäyntiasiakirjoista, jotka ovat määritelty viranomaisten toiminnan julkisuudesta säädettyssä laissa vaitiolovelvollisuuden piiriin. On kuitenkin mahdollista, että tuomioistuimien velvoittaa asianosaisen todistamaan vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvasta asiasta, mikäli tutkittavana olevan rikoksen ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta ja tällaisen tiedon kertomatta jättäminen olisi haitallista asianomistajan puolustukselle. Lisäksi tulee varmistua, ettei tietoja luovuttaneen henkilön tai hänen läheistensä turvallisuus vaarannu. (OK 17:12.)

Potilassalaisuudet

Lääkäri tai terveydenhuollon ammattihenkilö ei saa todistaa sellaisista terveydentilaan liittyvistä seikoista, joista hän on saanut työtehtävänsä tai asemansa perusteella tietää. Hän kuitenkin saa todistaa, mikäli se, jonka hyväksi salassapitovelvoite on säädetty, suostuu todistamiseen. Lisäksi tuomioistuimien voi velvoittaa lääkärin tai terveydenhuollon ammattihenkilön todistamaan, mikäli tutkittavana olevasta rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. (OK 17:14.)

Edellä mainittu todistamiskielto koskee myös muita salaisuuksia, jotka liittyvät perheeseen ja josta lääkäri tai terveydenhuollon ammattihenkilö on saanut tietää työnsä kautta. Tällaisia salaisuuksia voivat olla esimerkiksi sosiaalihuoltoon liittyvät seikat tai muut perheenjäsenen liittyvät arkaluontoiset asiat. (Helenius & Linna 2021, 485.)

Neuvottelusalaisuudet

Asianomistaja ei saa todistaa tuomioistuimen päätösneuvottelusta. Lisäksi jos asianomistaja on toiminut sovittelijana riita-asiassa, hän ei saa todistaa asioista, jotka on saanut tietää suorittaessaan kyseistä tehtävää, ellei erittäin tärkeät syyt vaadi todistamista. Lisäksi henkilön, jonka hyväksi vaitiolovelvollisuus on säädetty, tulee suostua todistamiseen kyseisistä asioista. (OK 17:11.)

Avustajasalaisuudet

Mikäli asianomistaja on toiminut avustajan tai tulkin tehtävissä, hän ei saa todistaa sellaisista asioista, jotka hän on saanut tietoonsa työtehtävää hoitaessaan. Hän ei saa todistaa tiedoista, jotka hän on saanut tietää, kun on antanut oikeudellista neuvontaa päämiehensä asemasta esitutkinnassa tai muussa rikosprosessin vaiheessa ennen oikeudenkäyntiä. Lisäksi hän ei saa todistaa seikoista, mitä on saanut tietää antaessaan oikeudellista neuvontaa oikeudenkäynnin käynnistämiseksi tai sen välttämiseksi. (OK 17:13.)

Uskonnollisen yhdyskunnan papit ja muut vastaavassa asemassa olevat

Rekisteröity pappi tai joku muu vastaavassa asemassa oleva henkilö ei saa todistaa sellaisista asioista, jotka on saanut tietää yksityisessä sielunhoidossa tai ripissä, ellei salassapitovelvollisuuden hyväksi säädetty henkilö suostu siihen (OK 17:16).

3.3 Oikeudesta kieltäytyä todistamasta

Asianomistajalle on määritelty asioita, joista hän voi halutessaan kieltäytyä todistamasta. Nämä ovat liike- ja ammattisalaisuudet sekä toimittajan lähdesuojaan liittyvät tiedot.

Asianomistajan ei tarvitse kertoa liike- tai ammattisalaisuuksista, mikäli erittäin tärkeät syyt eivät vaadi todistamista (OK 17:19). Toimittajan ei tarvitse paljastaa sen henkilön henkilöllisyyttä, jolta on saanut sellaisen tiedon, joka on välitetty yleisön nähtäväksi. Tuomioistuin voi kuitenkin velvoittaa toimittajan todistamaan, mikäli syyttäjän ajamasta rikoksesta ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. (OK 17:20.)

3.4 Muut ilmoitukset

Oikeudesta esittää kysymyksiä toiselle kuultavalle.

Asianomistajalla ja hänen avustajallaan tai asiamiehellään on oikeus esittää kysymyksiä muille asianosaisille rikosprosessin kuulusteluissa. Tutkija päättää, miten tämä käytännössä suoritetaan. Tutkija voi esimerkiksi päättää, että hän esittää kysymykset toiselle asianosaiselle. Lisäksi myös syyttäjä voi esittää kysymyksiä kuulusteltavalle. (ETL 7:17.)

Esitutkinta-aineiston salassapidosta, vaitiolovelvollisuudesta sekä salassapitorikoksesta.

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) määrittää poliisin suorittaman esitutkinnan salassapitoasioista. Lain mukaan esitutkintamateriaali on julkista, ellei sitä erikseen säädetä salaiseksi. Tämä periaate on nimeltään julkisuusperiaate. Laki säätelee tarkkaan, että mitkä asiakirjat ovat julkisia sekä lisäksi, että mitä osia asiakirjoista tulisi salata.

Esitutkinnan asianosaisella eli asianomistajalla tai rikoksesta epäillyllä on julkisuuslain mukaan oikeus tietää sellaisista häntä itseään koskevista asiakirjoista, jotka ovat määriteltä salaisiksi, ellei tietojen antamisesta ole haittaa esitutkinnalle tai asian selvittämislle (JulkL 11§). Asianosaiselle luovutettavaan asiakirjaan tulee aina muistaa tehdä merkintä salassapidosta, mikäli asiakirja tai joku sen osa on määriteltä salassa pidettäväksi. Merkinnästä tulee selkeästi käydä ilmi, että mikä osa asiakirjasta on salattu ja millä perusteella. Sama pätee myös, mikäli salassa pidettäviä asioita antaa asianosaiselle suullisesti. (JulkL 25§.) Poliisin on oltava tarkkana, että mitkä asiakirjat ja mitä tietoa voi luovuttaa asianosaiselle. On suositeltavaa, että aina asianosaisen pyytessä esitutkintamateriaalia, tulee kysyä tutkinnanjohtajan linjausta asiaan.

Julkisuuslain 6 luvussa säädetään tarkemmin salassapitovelvoitteista ja vaitiolovelvollisuudesta. Asianosainen tai hänen edustajansa ei saa kertoa esitutkinnan ulkopuolisille mitään muuta kuin itseään koskevaa tietoa, jonka on saanut tietää asianosaisasemansa vuoksi, jos tiedot ovat määriteltä salassa pidettäväksi. (JulkL 23§.) Julkisuuslain 6 luvun 24 pykälässä on listattu salassa pidettävät asiakirjat. Esimerkiksi kuulusteluihin liittyvät asiakirjat ovat salassa pidettäviä niin kauan kunnes syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta tai kunnes asia on ollut esillä tuomioistuimen istunnossa, ellei ole selvää, ettei tiedon antaminen asianosaiselle vaaranna rikoksen selvittämistä tai esitutkinnan loppuun saattamista (JulkL 24:1.3).

Rikoslaissa 39/1889 säädetään salassapitorikoksesta sekä salassapitorikkomuksesta. Henkilö, joka paljastaa salassa pidettäväksi määritellyn tiedon tai käyttää tietoa itseään tai toista hyödyttäkseen, tulee tuomita salassapitorikoksesta tai salassapitorikkomuksesta (RL 38:1-2).

4 RIKOKSESTA EPÄILTY

Asema esitutkinnassa.

Rikoksesta epäillylle on ilmoitettava kuulustelun aluksi, mitä asia koskee ja mikä on hänen asemansa esitutkinnassa (ETL 4:9). Rikoksesta epäilty on luonnollinen henkilö, joka on poliisin toimesta määritelty epäilyksi. Epäiltyyn voidaan rikosoikeudenkäynnissä kohdistaa rangaistusvaatimus sekä esimerkiksi vaatimuksia menettämisseuraamuksista tai todistelukulujen korvaamista valtiolle ja vahingonkorvauksen suorittamista asianomistajalle. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 87-88.) Henkilön asema esitutkinnassa on ennen kuulustelua tärkein asia sisäistä, niin kuulustelijalle kuin kuultavalle, koska oikeudet ja velvollisuudet ovat erilaiset, riippuen kuultavan asemasta esitutkinnassa.

Mistä teosta kuulusteltavaa epäillään.

Esitutkintalain 7 luvun 10 pykälän mukaan rikoksesta epäillylle on ennen kuulustelua kerrottava se teko, josta häntä epäillään. Teon yksilöinti tulee olla mahdollisimman tarkka. On mahdollista, että kyseinen epäilty esimerkiksi tietää tehneensä myös muita rikoksia, ja on hänen oikeutensa, että kyseisessä kuulustelussa käsitellään vain sitä rikosta, joka on poliisin tiedossa. Myöhemmin tässä opinnäytetyössä käsitellään rikoksesta epäillyn itsekriminointisuoja, mutta myös itsekriminointisuojan puitteissa on tärkeää yksilöidä teko, josta häntä epäillään. Mikäli epäilty haluaa kertoa tekevästään rikoksesta, on tärkeää, että hän tietää mistä rikoksesta kertoo.

Oikeudesta käyttää avustajaa.

Esitutkintalain 4 luvun 10 pykälän mukaan rikoksesta epäillyllä on esitutkinnassa oikeus valitsemaansa avustajaan, mikäli asia ei ole käsiteltävänä suppeassa esitutkinnassa. Oikeudesta avustajaan tulee ilmoittaa rikoksesta epäillylle ennen kuulustelua kirjallisesti. Esitutkintalain 11 luvun 3 pykälä määrittelee, että avustajan tulee olla asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja. Rikostapauksen tutkinnanjohtaja ratkaisee avustajan kelpoisuuden. Mikäli rikoksesta epäillyn avustaja ei ole oikeutettu toimia avustajana, epäillyllä on oikeus hankkia kelpoisuuden täyttävä avustaja (ETL 11:3).

Kuulustelijan on hyvä ymmärtää, mitä avustajan kelpoisuus konkreettisesti tarkoittaa. Asianajaja on Suomen Asianajajaliiton jäseneksi hyväksytty lakimies. Julkinen oikeusavustaja puolestaan on valtion oikeusaputoimistossa työskentelevä lakimies. Kolmas esitutkintalaissa hyväksytty avustaja on luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja, niin sanottu lupalakimies. Lupalakimies on saanut luvan oikeudenkäyntiavustajalautakunnalta toimia oikeudenkäyntiasiamiehenä. Lupalakimiehen pätevyys-

delle on säädetty useita edellytyksiä. Näitä ovat esimerkiksi ylempi korkeakoulututkinto, riittävä perehtyneisyys työhön, sopivuus ja rehellisyys. Henkilön tulee olla käynyt asianajajatutkinto, tuomioistuinharjoittelu tai hänen on täytynyt työskennellä vähintään vuoden ajan syyttäjän virassa tai muussa oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan virkaan perehdyttävässä työssä. (Linna 2019, 31.)

Kuulustelijan on tärkeä ymmärtää, milloin rikoksesta epäilty voi saada avustusta valtiolta oikeusapuun, ja tästä on tärkeä kertoa kuulusteltavalle. Oikeusapulain 257/2002 1 luvun 1 pykälässä kerrotaan oikeusavun yleisistä edellytyksistä ja sisällöstä. Mikäli henkilön taloudellinen asema on sellainen, ettei hän pysty maksamaan asian hoitamiseen vaadittavia menoja, on hänen mahdollista saada valtion varoista apua oikeusapua. Oikeusapu tarkoittaa esimerkiksi oikeudellista neuvontaa ja avustamista tuomioistuimessa. (OikApuL 1:1.)

Rikoksesta epäilty hakee itse tai avustajansa avustamana oikeusapua oikeusaputoimistolta. Hakemuksen yhteydessä hänen tulee antaa selvitys taloudellisesta tilanteestaan sekä käsiteltävästä asiasta. Hakijan käytettävissä oleva varallisuus määrittää oikeusavun omavastuuosuuden. Mikäli hakijan käytettävissä oleva varallisuus on enintään 600 euroa, niin omavastuuosuutta ei peritä, ja vastaavasti jos käyttövara on yli 1300 euroa, niin silloin oikeusapua ei voi saada. (Linna 2019, 34.)

Milloin voidaan määrätä puolustaja ja siihen kuuluvasta oikeusavusta.

Jokaisella rikoksesta epäillyllä on lähtökohtaisesti oikeus itse huolehtia omasta puolustuksestaan, mutta tämä ei ole täysin poikkeuksetonta. On mahdollista, että rikoksesta epäillylle tulee määrätä puolustaja hänen pyynnöstään tai viran puolesta. Puolustaja tarkoittaa joko oikeudenkäyntiavustajaa tai oikeudenkäyntiasiamiestä. Puolustaja maksetaan valtion varoista. Yleisimmin puolustaja määrätään epäillyn pyynnöstä. (Helenius & Linna 2021, 432.)

Rikoksesta epäillylle voidaan viran puolesta määrätä puolustaja neljällä eri edellytyksellä. Ensimmäinen edellytys koskee tilannetta, jolloin epäilty ei kykene puolustamaan itseään. On mahdollista, että epäilty ei täysin ymmärrä, miten hänen tulisi toimia oikeudenkäynnissä. Tämä tilanne tulee vastaan erityisesti näytöllisesti ja oikeudellisesti haastavissa asioissa. Toinen edellytys koskee alle 18-vuotiasta epäiltyä. Epäillyn ikää tarkastellaan siinä vaiheessa, kun tarve puolustajalle tulee, ei rikoksen tekoajankohdasta. Tuomioistuin voi myös poiketa tästä säännöksestä yksinkertaisissa asioissa, jolloin on ilmeistä, ettei puolustajaa tarvita. Näitä asioita ovat esimerkiksi yksinkertaiset sakkorikokset. Kolmantena edellytyksenä puolustajan määräämiselle viran puolesta on, että epäillyn itse valitsema puolustaja on puutteellinen. Puutteellisuus voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, ettei puolustaja pysty puolustamaan vastaajaa asianmukaisesti. Mikäli kyseinen tilanne tulee vastaan, tuomioistuimen täytyy määrätä uusi puolustaja vastaajalle. Viimeinen peruste on, että puolustajan määrääminen viran puolesta on jonkin erityisen syyn takia välttämätöntä. (Helenius & Linna 2021, 431-432.)

Oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle.

Esitutinnan asianosaisella on oikeus kuulustelutodistajaan. Kuulustelutodistaja tarkoittaa luotettavaa ja esteetöntä henkilöä. Asianosaisen lisäksi myös kuulustelijalla on oikeus kutsua paikalle kuulustelutodistaja. Rikoksesta epäilty alle 18 vuotias tulee kuulla aina kuulustelutodistajan läsnä ollessa, ellei kuulustelussa ole paikalla hänen avustaja, edustaja tai sosiaaliviranomaisen edustaja. Kuulustelu voidaan myös tallentaa video- tai äänitallenteeseen, jolloin kuulustelutodistajaa ei tarvitse. Tällöin tallenteesta tulee käydä ilmi kuulustelun tapahtumat riittävän luotettavasti. (ETL 7:11.)

Kuulustelutodistajan esteellisyydestä säädetään laissa oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä 734/2015 1 pykälässä seuraavasti:

” Jos lain mukaan oikeustoimi on esteettömän todistajan todistettava tai esteettömän todistajan on oltava läsnä toimituksessa, todistaja on esteellinen, jos:

- 1) hän on oikeustoimeen osallinen tai oikeustoimi tehdään hänen hyväkseen;
- 2) hän on toimituksen asianosainen tai toimitus koskee hänen oikeuttaan;
- 3) hän on 1 tai 2 kohdassa tarkoitetun henkilön nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka hänellä on 1 tai 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde;
- 4) hän on 3 kohdassa tarkoitetussa suhteessa siihen, jonka tehtäviin toimitus tai oikeustoimen tekemiseen myötävaikuttaminen kuuluu;
- 5) hän ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt niin, ettei hän ilmeisesti ymmärrä todistamisen merkitystä.”

Kuulustelutodistajan tehtävä on seurata kuulustelua ja olla kommentoimatta kuulustelun kulkuun. Hän ei saa esittää kysymyksiä kuultavalle tai kuulustelijalle. Kuulustelutodistaja todistaa, että kuulustelu suoritetaan puolueettomasti ja luotettavasti. Kuulustelutodistaja allekirjoittaa kuulustelupöytäkirjan kuulustelun jälkeen ja näin todistaa kuulustelun luotettavuuden ja asiallisuuden. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 147-149.)

Mahdollisuus tukevaan henkilöön.

Esitutkinnassa todistajan tukena voi olla niin sanottu tukeva henkilö. Hän voi olla kuka tahansa todistajan nimeämä henkilö, jonka läsnäolosta ei ole vaaraa esitutkinnalle tai hänen läsnäololleen ei ole laillista estettä. Tässä tapauksessa kuulustelijan tulee arvioida, onko esitutkinnan ulkopuolisen henkilön läsnäolo vaaraksi rikoksen selvittämisessä tai salassapitoasioissa. (Rantaeskola 2019, 146.) Tukevan henkilön tehtävä on tukea kuultavaa rikosprosessissa. Tutkijan olisi hyvä ottaa huomioon, että tukeva henkilö kuulustelussa voi rohkaista todistajaa puhumaan avoimemmin, vaikkakin todistajan tulee kertoa tutkittavasta asiasta kaikki tietämänsä, mitään salaamatta. Totuusvelvollisuutta käsitellään seuraavassa kappaleessa.

Kielellisistä oikeuksista.

Kuulustelussa yksi perusedellytyksistä on, että kuultava ja kuulustelija ymmärtävät toisiaan ja kuultava saa asiansa kerrottua ymmärrettävästi. Siksi on tärkeää, että kuultavalla on oikeus käyttää kieltä, jota hän parhaiten ymmärtää. Kaksikielisellä alueella kuultavalla on oikeus käyttää joko suomea tai ruotsia. Lisäksi saamenkielisellä alueella on oikeus myös saamen kieleen. Kuultavalle on annettava mahdollisuus tulkkaukseen, mikäli mikään edellä mainituista kielistä ei sovellu asian käsittelyyn. Esitutkintaviranomaisen on huolehdittava, että kuultavalle hankitaan tarvittava tulkkaus. Tulkkaus maksetaan valtion varoista. (Helenius & Linna 2021, 96-100.)

Rikoksesta epäillyllä on myös oikeus tapauksen kannalta oleellisten esitutkintamateriaalien ja asiakirjojen käännökseen hänen pyynnöstään. Asiakirjat tulee kääntää rikoksesta epäillyn käyttämälle kielelle kohtuullisessa ajassa. Mikäli rikoksesta epäillyn oikeusturva ei edellytä asiakirjan kääntämistä kirjallisesti, kääntäminen voidaan suorittaa myös suullisesti. Asiakirjojen kääntäminen maksetaan valtion varoista. (ETL 4:13.)

Oikeus olla myötävaikuttamatta sen rikoksen selvittämiseen, josta häntä epäillään.

Rikoksesta epäillylle tulee kertoa ennen kuulustelua ymmärrettävästi, että hänen ei tarvitse millään tavalla edesauttaa sen rikoksen selvittämisessä, mistä häntä kuulusteluhetkellä epäillään (ETL 4:3). Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että epäilty on oikeutettu valehtelemaan tai kertomaan muunneltua totuutta. Poliisin tehtävä on esitutkinnassa etsiä näyttö rikoksesta epäiltyä vastaan tai puolesta.

Lähiomaisen ja läheisen kieltäytymisoikeus.

Rikoksesta epäillyllä on oikeus olla kertomatta sellaista seikkaa, joka voisi asettaa hänen lähiomaisensa syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi tutkittavana olevan rikoksen selvittämiseen (OK

17:18). Lähiomainen määritellään asianosaisen nykyiseksi tai entiseksi avio- tai avopuolisoksi, sisarukseksi, sukulaiseksi suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa. Lisäksi myös henkilöksi, jolla on jokin edellä mainittuihin parisuhteisiin tai sukulaisuussuhteisiin rinnastettava suhde asianosaiseen. (OK 17:17.)

5 TODISTAJA

5.1 Oikeudet

Asema esitutkinnassa.

Todistajalle on ilmoitettava kuulustelun aluksi, mitä asia koskee ja mikä on hänen asemansa esitutkinnassa (Esitutkintalaki 805/2011, 4:9). Henkilön asema esitutkinnassa on ennen kuulustelua tärkein asia sisäistä, niin kuulustelijalle kuin kuultavalle, koska oikeudet ja velvollisuudet ovat erilaiset, riippuen kuultavan asemasta esitutkinnassa.

Oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle.

Esitutkinnassa todistajalla on oikeus kuulustelutodistajaan. Kuulustelutodistaja tarkoittaa luotettavaa ja esteetöntä henkilöä. Todistajan lisäksi myös kuulustelijalla on oikeus kutsua paikalle kuulustelutodistaja. Kuulustelu voidaan myös tallentaa video- tai äänitallenteeseen, jolloin kuulustelutodistajaa ei tarvitse. Tällöin tallenteesta tulee käydä ilmi kuulustelun tapahtumat riittävän luotettavasti. (ETL 7:11.)

Kuulustelutodistajan esteellisyydestä säädetään laissa oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä 734/2015 1 pykälässä seuraavasti:

” Jos lain mukaan oikeustoimi on esteettömän todistajan todistettava tai esteettömän todistajan on oltava läsnä toimituksessa, todistaja on esteellinen, jos:

- 1) hän on oikeustoimeen osallinen tai oikeustoimi tehdään hänen hyväkseen;
- 2) hän on toimituksen asianosainen tai toimitus koskee hänen oikeuttaan;
- 3) hän on 1 tai 2 kohdassa tarkoitetun henkilön nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka hänellä on 1 tai 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde;
- 4) hän on 3 kohdassa tarkoitetussa suhteessa siihen, jonka tehtäviin toimitus tai oikeustoimen tekemiseen myötävaikuttaminen kuuluu;
- 5) hän ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt niin, ettei hän ilmeisesti ymmärrä todistamisen merkitystä.”

Kuulustelutodistajan tehtävä on seurata kuulustelua ja olla kommentoimatta kuulustelun kulkuun. Hän ei saa esittää kysymyksiä kuultavalle tai kuulustelijalle. Kuulustelutodistaja todistaa, että kuulustelu suoritetaan puolueettomasti ja luotettavasti. Kuulustelutodistaja allekirjoittaa kuulustelupöytäkirjan kuulustelun jälkeen ja näin todistaa kuulustelun luotettavuuden ja asiallisuuden. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 147-149.)

Mahdollisuus tukevaan henkilöön.

Esitutkinnassa todistajan tukena voi olla niin sanottu tukeva henkilö. Hän voi olla kuka tahansa todistajan nimeämä henkilö, jonka läsnäolosta ei ole vaaraa esitutkinnalle tai hänen läsnäololleen ei ole laillista estettä. Tässä tapauksessa kuulustelijan tulee arvioida, onko esitutkinnan ulkopuolisen henkilön läsnäolo vaaraksi rikoksen selvittämisessä tai salassapitoasioissa. (Rantaeskola 2019, 146.) Tukevan henkilön tehtävä on tukea kuultavaa rikosprosessissa. Tutkijan olisi hyvä ottaa huomioon, että tukeva henkilö kuulustelussa voi rohkaista todistajaa puhumaan avoimemmin, vaikkakin todistajan tulee kertoa tutkittavasta asiasta kaikki tietämänsä, mitään salaamatta. Totuusvelvollisuutta käsitellään seuraavassa kappaleessa.

Totuusvelvollisuudesta sekä perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä.

Todistajan on esitutkintalain 17 luvun 8 pykälän mukaan velvollisuus kertoa tutkittavasta asiasta kaikki tietämänsä, mitään salaamatta. Hänen tulee myös toimittaa esitutkintaviranomaiselle kaikki tutkittavana olevaan rikokseen liittyvä materiaali, mikäli sillä on merkitystä rikoksen selvittämisessä.

Rikoslain 15 luvun 2 pykälä määrittelee perättömän lausuman viranomaismenettelyssä. Se tarkoittaa sitä, että mikäli esitutkinnan asianosainen, muu kuin rikoksesta epäilty, kertoo kuulustelussa jotain sellaista, mikä ei pidä paikkaansa tai salaa jonkin sellaisen seikan, jolla on merkitystä rikoksen selvittämisessä, voidaan tuomita perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Pykälän mukaan kuultavan tulee olla läsnä kuulustelussa, eikä näin ollen puhelinkuulustelussa annettua todistusta voi soveltaa kyseiseen pykälään.

5.2 Todistamiskiellot

Itsekriminointisuoja.

Oikeudenkäymiskaaren 4/1734 17 luvun 18 pykälä sekä esitutkintalain 4 luvun 3 pykälä käsittelevät itsekriminointisuoja. Pykälien mukaan jokaisella on oikeus olla kertomatta sellaista seikkaa, joka saattaisi asettaa hänet itsensä syytteen vaaraan tutkittavana olevassa asiassa tai muussa rikosasiassa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei kuultavan tarvitse kertoa kuulustelijalle jotain sellaista asiaa, jonka johdosta hän voisi itse olla rikoksesta epäillyn asemassa.

Lähiomaisen ja läheisen kieltäytymisoikeus.

Todistajalla on oikeus olla kertomatta sellaista seikkaa, joka voisi asettaa hänen lähiomaisensa syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi tutkittavana olevan rikoksen selvittämiseen (OK 17:18). Lähiomainen määritellään asianosaisen nykyiseksi tai entiseksi avio- tai avopuolisoksi, sisarukseksi, sukulaiseksi suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa. Lisäksi myös henkilöksi, jolla on jokin edellä mainittuihin parisuhteisiin tai sukulaisuussuhteisiin rinnastettava suhde asianosaiseen. (OK 17:17.)

5.3 Vaitiolovelvollisuudet

Todistajalle on määritetty tiettyjä asioita, joista hän ei saa todistaa. Näistä on kerrottu seuraavissa kappaleissa.

Valtionsalaisuudet ja kansainväliset suhteet

Todistaja ei saa todistaa sellaisista tiedoista, joiden hän tietää olevan salassa pidettäviä valtion turvallisuuden vuoksi. Lisäksi hän ei saa todistaa sellaisista asioista, jotka koskevat Suomen suhteita johonkin toiseen valtioon tai kansainväliseen järjestöön. (OK 17:10.)

Julkisyhteisön virkamiehet ja työntekijät

Mikäli todistaja on toiminut virkamiehenä tai julkisyhteisön työntekijänä, hän ei saa todistaa sellaisista asiakirjoista tai oikeudenkäyntiasiakirjoista, jotka ovat määritelty viranomaisten toiminnan julkisuudesta säädettyssä laissa vaitiolovelvollisuuden piiriin. On kuitenkin mahdollista, että tuomioistuimien velvoittaa todistajan todistamaan vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvasta asiasta, mikäli tutkittavana olevan rikoksen ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta ja tällaisen tiedon kertomatta jättäminen olisi haitallista asianomistajan puolustukselle. Lisäksi tulee varmistua, ettei tietoja luovuttaneen henkilön tai hänen läheistensä turvallisuus vaarannu. (OK 17:12.)

Potilassalaisuudet

Lääkäri tai terveydenhuollon ammattihenkilö ei saa todistaa sellaisista terveydentilaan liittyvistä seikoista, joista hän on saanut työtehtävänsä tai asemansa perusteella tietää. Hän kuitenkin saa todistaa, mikäli se, jonka hyväksi salassapitovelvoite on säädetty, suostuu todistamiseen. Lisäksi tuomioistuimien voi velvoittaa lääkärin tai terveydenhuollon ammattihenkilön todistamaan, mikäli tutkittavana olevasta rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. (OK 17:14.)

Edellä mainittu todistamiskielto koskee myös muita salaisuuksia, jotka liittyvät perheeseen ja josta lääkäri tai terveydenhuollon ammattihenkilö on saanut tietää työnsä kautta. Tällaisia salaisuuksia voivat olla esimerkiksi sosiaalihuoltoon liittyvät seikat tai muut perheenjäsenen liittyvät arkaluontoiset asiat. (Helenius & Linna 2021, 485.)

Neuvottelusalaisuudet

Todistaja ei saa todistaa tuomioistuimen päätösneuvottelusta. Lisäksi jos todistaja on toiminut sovittelijana riita-asiassa, hän ei saa todistaa asioista, jotka on saanut tietää suorittaessaan kyseistä tehtävää, ellei erittäin tärkeät syyt vaadi todistamista. Lisäksi henkilön, jonka hyväksi vaitiolovelvollisuus on säädetty, tulee suostua todistamiseen kyseisistä asioista. (OK 17:11.)

Avustajasalaisuudet

Mikäli todistaja on toiminut avustajan tai tulkin tehtävissä, hän ei saa todistaa sellaisista asioista, jotka hän on saanut tietoonsa työtehtävää hoitaessaan. Hän ei saa todistaa tiedoista, jotka hän on saanut tietää, kun on antanut oikeudellista neuvontaa päämiehensä asemasta esitutkinnassa tai muussa rikosprosessin vaiheessa ennen oikeudenkäyntiä. Lisäksi hän ei saa todistaa seikoista, mitä on saanut tietää antaessaan oikeudellista neuvontaa oikeudenkäynnin käynnistämiseksi tai sen välttämiseksi. (OK 17:13.)

Uskonnollisen yhdyskunnan papit ja muut vastaavassa asemassa olevat

Rekisteröity pappi tai joku muu vastaavassa asemassa oleva henkilö ei saa todistaa sellaisista asioista, jotka on saanut tietää yksityisessä sielunhoidossa tai ripissä, ellei salassapitovelvollisuuden hyväksi säädetty henkilö suostu siihen (OK 17:16).

5.4 Oikeudesta kieltäytyä todistamasta

Todistajalle on määritelty asioita, joista hän voi halutessaan kieltäytyä todistamasta. Nämä ovat liike- ja ammattisalaisuudet sekä toimittajan lähdesuojaan liittyvät tiedot.

Todistajan ei tarvitse kertoa liike- tai ammattisalaisuuksista, mikäli erittäin tärkeät syyt eivät vaadi todistamista (OK 17:19). Toimittajan ei tarvitse paljastaa sen henkilön henkilöllisyyttä, jolta on saanut sellaisen tiedon, joka on välitetty yleisön nähtäväksi. Tuomioistuin voi kuitenkin velvoittaa toimittajan todistamaan, mikäli syyttäjän ajamasta rikoksesta ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. (OK 17:20.)

6 KUULUSTELUN PÄÄTTEEKSI LÄPIKÄYTTÄVÄT ASIAT

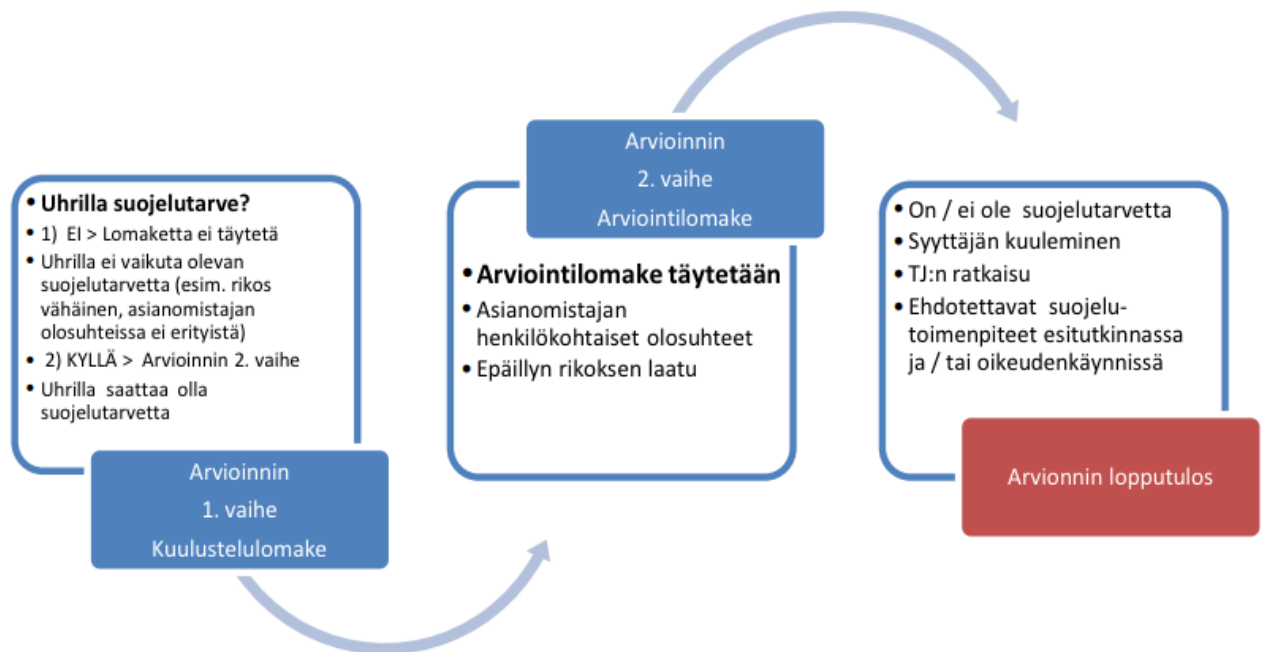
Kuulustelun päätteeksi asianomistajan sekä rikoksesta epäillyn kanssa on tärkeää käydä läpi muutamia asioita, joita avataan seuraavissa kappaleissa. Olemme huomanneet työharjoittelussa, että valtaosa kuulustelun jälkeen läpikäytävistä asioista saattaa olla hieman epätiedossa, ja kyseisten asioiden läpikäyminen on haastavaa, varsinkin jos kuulusteltava haluaa lisätietoa jostain kuulustelun jälkeen ilmoitettavasta asiasta. Halusimme tähän opinnäytteeseen avata näitä asioita, jotta lukija voisi kehittää omaa osaamistaan tulevia kuulusteluja varten.

6.1 Asianomistaja

Suojelutarpeen arviointi.

Esitutkintalain 11 luvun 9a pykälä määrittelee, että esitutkintaviranomaisen on arvioitava asianomistajan mahdollisesta suojelutarpeesta, rikoksen laatu ja olosuhteet huomioon ottaen. Suojelutoimia ovat esimerkiksi kuulustelun tallentaminen videolle ja videon käyttäminen näyttönä rikosasiassa tai asianomistajan kuuleminen pääkäsittelyssä sermin takaa (ETL 11:9a).

Suojelutarpeen arvioinnin tarkoitus on selvittää asianomistajan mahdolliset suojelulliset tarpeet esitutkintaan tai oikeudenkäyntiin. Arviointi on tärkeää esimerkiksi siitä syystä, että mahdollisilla suojelutoimilla voidaan saada asianomistaja helpommin kertomaan tapahtuneesta ja tällöin kuulustelukertomus on paremmin hyödynnettävissä näyttönä. Suojelutoimien tavoitteena on luoda asianomistajalle mahdollisimman turvallinen tila kertoa tapahtuneesta esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä. Esitutkinnassa suojelutoimia voivat olla esimerkiksi kuulusteleminen siihen tarkoitettussa tilassa tai saman kuulustelijan suorittamat kuulustelut tai samaa sukupuolta oleva kuulustelija. Oikeudenkäynnissä suojelutoimia ovat esimerkiksi asianomistajan kuuleminen ilman vastaajan läsnäoloa tai kuuleminen suojan takaa. Lisäksi suojelutoimia ovat asian käsittely ilman yleisöä tai asianomistajan kuuleminen teknisillä apuvälineillä. (Sisäministeriö 2016, 11.)

Kuva 1. Suojelutarpeen arvioinnin vaiheet (Sisäministeriö 2016, 12).

Sisäministeriön julkaisussa on kuvattu selkeästi suojelutarpeen arvioinnin vaiheet (kuva 1). Ensin määritetään, onko uhrilla suojelutarve. Mikäli ei ole, suojelutarpeen arviointilomaketta ei täytetä. Mikäli tarve on, siirrytään toiseen vaiheeseen, jolloin täytetään suojelutarpeen arviointilomake. Arviointilomakkeessa käydään läpi asianomistajan henkilökohtaisia olosuhteita sekä rikoksen laatua. Lisäksi lomakkeeseen kuvaillaan, millaista suojelua asianomistaja toivoisi. Lomakkeen täytön jälkeen se esitellään tutkinnanjohtajalle, joka arvioi suojelun tarpeen. Pääsääntöisesti syyttäjän näkemys kuullaan ennen tutkinnanjohtajan esitystä suojelutoimista. (Sisäministeriö 2016, 13.) Suojelutarpeen arviointilomake löytyy Kameleonista.

Rangaistusvaatimus.

Asianomistajalta tiedustellaan, vaatiiko hän rangaistusta rikoksen tekijälle. On olemassa virallisen syytteen alaisia rikoksia sekä asianomistajarikoksia. Virallisen syytteen alaiset rikokset tarkoittavat sitä, että esitutkintaviranomainen sekä syyttäjä voivat tehdä toimenpiteitä rikoksen selvittämiseen liittyen, riippumatta siitä vaatiiko asianomistaja rangaistusta vai ei. Asianomistajarikos vastaavasti tarkoittaa sitä, että asianomistaja pääsääntöisesti päättää, lähteekö esitutkintaviranomainen tutkimaan rikosta ja lähteekö syyttäjä ajamaan asiaa eteenpäin rikosprosessissa. Mikäli syyttäjä jättää syytteen nostamatta, asianomistaja voi myös itse ajaa rikosasiaa tuomioistuimessa. Tätä kutsutaan niin sanotuksi toissijaiseksi syyteoikeudeksi. (Syyttäjänlaitos 2019.)

Joissain tapauksissa esitutkintaviranomainen ja syyttäjä voivat tutkia tapausta, jos erittäin tärkeä yleinen etu niin vaatii. Tällöin asianomistajarikos muuttuu virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi.

On huomioitava, että mikäli poliisin arvion mukaan erittäin tärkeä yleinen etu täytyisi jonkun tapauksen osalta, on se siirrettävä syyttäjän harkintaan. (Silver 2020, 49.)

Sakkomenettely.

Sakkomenettely tarkoittaa menettelyä yksinkertaisista ja selvistä asioista, jossa rikkomuksesta epäilty saa kirjallisen seuraamuksen ilman tuomioistuimen ratkaisua. Ilman rikkomuksesta epäillyn ja mahdollisen asianomistajan suostumusta sakkomenettelyä ei voi soveltaa. (Syyttäjänlaitos 2019.) Epäilty ja asianomistaja voivat peruuttaa suostumuksensa sakkomenettelyyn siihen asti, kunnes asiassa on annettu ratkaisu (SML 1:4, 1:5). Sakkomenettelyssä asia voidaan ratkaista vain silloin, mikäli rikkomuksesta epäilty tunnustaa teonkuvauksen ja hyväksyy seuraamuksen. Lisäksi epäillyn tulee suostua asian käsittelyyn sakkomenettelyssä ja ilman suullista käsittelyä. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkomenettelyä määrittää laki sakon ja rikesakon määräämisestä. Sakkomenettelyyn kuuluu viisi eri sakkolajia, jotka ovat rangaistusvaatimus, sakkovaatimus, sakkomääräys, rikesakkomääräys ja rangaistusmääräys. (Laki sakon ja rikesakon määräämisestä, 754/2010 1:2.) Seuraavissa kappaleissa käydään läpi eri sakkolajit sekä mitkä asiat vaikuttavat sakkolajin määräytymiseen.

Rangaistusvaatimus

Rangaistusvaatimus on poliisin antama sakkolaji ja sitä käytetään silloin, kun epäilty ei suostu sakkomenettelyyn. Tällöin poliisi antaa rikkomuksesta epäillylle rangaistusvaatimuksen, jonka jälkeen hänellä on 30 päivää aikaa antaa suostumuksensa sakkomenettelyyn esimerkiksi maksamalla osa sakosta tai sakko kokonaan. Suostumuksen antamisen jälkeen sakko vahvistetaan sakkomääräyksellä, rikesakkomääräyksellä tai rangaistusmääräyksellä. Mikäli epäilty ei anna suostumustaan sakkoon 30 päivän sisällä, asia siirtyy esitutkintaan ja sen myötä mahdolliseen syyteharkintaan, jonka jälkeen tuomioistuinkäsittelyyn. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkovaatimus

Sakkovaatimuksella tarkoitetaan seuraamusta rikkeestä, josta poliisilla ei ole toimivaltaa antaa sakkomääräystä, esimerkiksi jos epäillylle vaadittava rangaistus teosta olisi yli 20 päiväsakkoa, annetaan hänelle sakkovaatimus. Sakkovaatimuksen ratkaisee syyttäjä ja hän antaa epäillylle tiedoksi rangaistusmääräyksen. Mikäli epäilty kiistää tekohetkellä tulotietonsa, jonka perusteella päiväsakon rahamäärä perustuu, hänelle annetaan sakkovaatimus. Tällöin hänellä on kaksi viikkoa aikaa toimittaa syyttäjälle selvitys tuloistaan, joiden perusteella syyttäjä tekee ratkaisun. Poliisin antama sakkovaatimus ei velvoita epäiltyä maksamaan sakkoa, mutta hän voi halutessaan maksaa sakko-

vaatimuksessa olevan rahamäärän Oikeusrekisterikeskukselle. Mikäli syyttäjä esimerkiksi vähentää sakkomäärää ratkaisussaan, Oikeusrekisterikeskus palauttaa ylimääräisen suorituksen korkoineen. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkomääräys

Sakkomääräys on poliisin, tullimiehen, rajavartijan tai erätarkastajan antama sakko sellaisesta teosta, josta voi antaa korkeintaan 20 päiväsakkoa. Sakkomääräyksen maksuaika on 30 päivää. (Syyttäjälaitos 2019.) Sakkomääräyksen osalta tulee täyttyä kaikki edellä mainitut sakkomenettelyn edellytykset.

Rikesakkomääräys

Rikesakkomääräys on kiinteä sakkoseuraamus teosta, josta on määrätty laissa rikesakkorikkomuksista. Rikesakon voi antaa poliisi, tullimies, rajavartija tai erätarkastaja. Rikesakon rahamäärään ei vaikuta sakon saajan tulot. Sakko on maksettava sakon eräpäivään mennessä. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Rangaistusmääräys

Rangaistusmääräys on syyttäjän ratkaisu asiassa, josta rikkomuksesta epäilty on saanut rangaistusvaatimuksen tai sakkovaatimuksen (SML 1:2). Esimerkiksi jos rikkomuksesta epäilty on kiistänyt tulotietonsa ja asia on siirtynyt syyttäjän käsiteltäväksi, jolloin syyttäjä tekee ratkaisun sakkovaatimuksen perusteella. Ratkaisun jälkeen sakkovaatimus muuttuu rangaistusmääräykseksi. Rikkomuksesta epäillyn tulee maksaa rangaistusvaatimus eräpäivään mennessä (Oikeusrekisterikeskus 2019).

Yksityisoikeudelliset vaatimukset.

Poliisin tulee kysyä kuulustelussa asianomistajalta, vaatiiko hän rangaistusta ja vahingonkorvausta tapahtuneesta rikoksesta ja asianomistaja voi vaatia syyttäjää ajamaan yksityisoikeudellista vaatimustaan rikosasian oikeudenkäynnissä. Asianomistajalla on oikeus toimittaa yksityisoikeudellinen vaatimuksensa myös kuulustelun jälkeen syyttäjälle tai vastaavasti vasta oikeudenkäynnissä. Vahingonkorvausasioissa tulee ottaa huomioon, että mikäli asianomistaja peruuttaa rangaistusvaatimuksensa asianomistajarikoksessa, myös hänen oikeutensa syyttäjän ajamiin vahingonkorvausvaatimukseen peruuntuu. Tällöin hänen täytyy hakea vahingonkorvauksia siviiliprosessin kautta. (Åberg 2017, 182.)

Tyypillisesti vahingonkorvauksia haetaan kivusta ja särystä, työansion menetyksestä, esine- ja omaisuusvahingoista, hoitokuluista, oikeudenkäyntikuluista, matkakuluista ja vakuutusten omavastuuosuuksista. Tulee huomioida, että aineettomat vahingot ovat melko epäselviä näyttää toteen, joten aineetonta vahinkoa vaadittaessa olisi hyvä käyttää oikeusavustajaa. Vahingonkorvauksia voi vaatia siitä päivästä lähtien, kun rikos on tapahtunut. On siis erittäin tärkeää, että asianomistaja säilyttää kaikki tarpeen mukaiset kuitit ja dokumentit, jotka liittyvät käsiteltävänä olevaan rikokseen. (Åberg 2017, 192-193.)

Asianomistajan kanssa voi kuulustelussa sopia, että hän toimittaa vahingonkorvausvaatimuksen poliisille kuulustelun jälkeen jossakin määrääjassa. On mahdollista, että asianomistaja ei vielä kuulustelutilanteessa pysty erittelemään vaatimiaan korvauksia.

Asianomistaja ja rikoksen tekijä voivat myös sovittaa vahingonkorvauksesta, mutta sovittelua käsitellään tämän opinnäytteen kappaleissa 6.1.6 ja 6.2.4.

Kirjallinen menettely.

Kirjallista menettelyä käsitellään laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Laissa määritellään kirjallisen menettelyn edellytykset seuraavalla tavalla:

”1 § (31.3.2006/243)

Asia voidaan ratkaista pääkäsittelyä toimittamatta (*kirjallinen menettely*), jos:

- 1) mistään syyttäjän syytteessä tarkoitettua yksittäisestä rikoksesta ei syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai vankeutta enintään kaksi vuotta; (13.5.2011/455)
- 2) vastaaja tunnustaa syyttäjän syytteessä kuvatun teon sekä käräjäoikeudelle antamallaan nimenomaisella ilmoituksella luopuu oikeudestaan suulliseen käsittelyyn ja suostuu asian ratkaisemiseen kirjallisessa menettelyssä; (13.5.2011/455)
- 3) vastaaja on teon tehdessään ollut täysi-ikäinen;
- 4) asianomistaja on ilmoittanut esitutkinnassa, ettei hänellä ole vaatimuksia asiassa, tai suostuu asian käsittelyyn kirjallisessa menettelyssä; ja (1.6.2018/423)
- 5) pääkäsittelyn toimittaminen on asian selvitettyyn tilaan nähden myös kokonaisuutena arvioiden tarpeetonta.

Kirjallisessa menettelyssä rangaistukseksi ei voida tuomita ankarampaa rangaistusta kuin yhdeksän kuukautta vankeutta.” (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997).

Kirjallisen menettelyn materiaalina käytetään poliisin esitutkintapöytäkirjaa, johon on liitetty kyseisen tutkittavana olevan asian tutkintailmoitus sekä kuulustelupöytäkirjat. Tämä materiaali toimii rikosasian näyttönä. Kirjallisen materiaalin perusteella tuomioistuin antaa tuomion ja lähettää sen asianosaisille. (Poliisi 2020.)

Kuulustelun päätteeksi on kerrottava asianosaiselle mahdollisuudesta kirjalliseen menettelyyn. Kirjallinen menettely sopii yksikertaisiin rikosasioihin sekä lisäksi edellytyksenä on, että vastaaja tunnustaa rikoksen ennen oikeudenkäyntiä ja suostuu, että rikosasia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä. Myöskään muut asianosaiset tai todistajat eivät tule tuomioistuimen istuntoon, mikäli asia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä. (Syyttäjänlaitos 2019.) Kirjallinen menettely on huomattavasti nopeampi menettely rikosasian ratkaisemiseksi, kuin että asiasta järjestettäisiin kärjäoikeuden istunto.

On tärkeää huomioida, että mikäli asianomistaja on esitutkinnan aikana esittänyt kyseessä olevaan rikokseen liittyviä vahingonkorvausvaatimuksia, myös asianomistajan suostumus kirjalliseen menettelyyn tulee olla. Tyypillisiä kirjallisessa menettelyssä käsiteltäviä asioita ovat esimerkiksi erilaiset liikenne rikokset, varkaudet, petokset ja pahoinpitelyt. (Syyttäjänlaitos 2019.)

Kirjallinen menettely voi kuulostaa yksinkertaiselta menettelyltä, mutta lakitekstistä voi huomata, että tutkijan tulee ottaa paljon asioita huomioon käsiteltäessä kirjallista menettelyä. Olemme huomanneet työharjoittelussamme, että kirjallinen menettely saatetaan esitellä kuulusteltavalle, vaikka asia ei soveltuisikaan kirjalliseen menettelyyn. Esimerkiksi jos epäilty kiistää teon kuulustelussa, niin silti saatetaan kysyä suostumus kirjalliseen menettelyyn. Siksi tulee olla tarkkana, että milloin kirjallista menettelyä kysyy epäilyltä. Toinen tärkeä asia on huomioida, että kuulusteltava voi peruuttaa suostumuksensa kirjalliseen menettelyyn missä vaiheessa esitutkintaa vain (Valtioneuvosto 2006). Kuulustelijan tulee tiedostaa myös rikoksen rangaistusasteikko, koska kirjallisessa menettelyssä voidaan käsitellä vain rikosasioita, joista voidaan tuomita korkeintaan kaksi vuotta vankeutta.

Korkeimman oikeuden ratkaisusta 2019:71 voi lukea, että joskus kirjallisen menettelyn käyttäminen johtaa uuteen oikeudenkäyntiin alemmissa oikeusasteissa. Kyseisessä tapauksessa henkilö A:n epäiltiin luovuttaneen ajoneuvon päihtyneelle ja näin ollen syyllistyneen kulkuneuvon luovuttamiseen juopuneelle. Esitutkinnassa epäilty oli kiistänyt teon, mutta suostunut kirjalliseen menettelyyn. Kärjäoikeuden antaman haasteen yhteydessä epäilty olikin tunnustanut syyllistyneensä kyseiseen rikokseen ja myös suostunut kirjalliseen menettelyyn ja luopunut oikeudestaan suulliseen käsittelyyn. Kärjäoikeus oli kuitenkin käyttänyt tuomion perusteena myös esitutkinnassa saatua materi-

aalia, vaikka korkeimman oikeuden päätöksen mukaisesti tämä ei ollut sallittua, eikä kirjallisen menettelyn edellytykset täyttyneet, koska epäilty oli esitutkinnassa kiistänyt rikoksen. Korkein oikeus kumosi käräjä- ja hovioikeuden tuomiot ja asia palautettiin käräjäoikeuden käsiteltäväksi. (KKO 2019:71.) Tästä tapauksesta käy ilmi, että kuulustelijan on myös oltava hyvin tarkkana kirjallisesta menettelystä kysyttäessä.

Sovittelu.

Sovittelu tarkoittaa konfliktinratkaisua, jota käydään tuomioistuimessa tai tuomioistuimen ulkopuolella. Sovittelu ei maksa rikoksen osapuolille mitään, ja sen avulla pyritään sopimaan henkisistä ja aineellisista rikoksesta johtuneista haitoista. Sovittelua käydään puolueettoman sovittelijan välityksellä. Sovittelu vaatii asianomistajan sekä rikoksesta epäillyn suostumusta. Molemmat osapuolet voivat myös peruuttaa suostumuksensa missä tahansa vaiheessa rikosprosessia. (Ervasti & Ny-lund 2014, 133-135.)

Perinteisesti sovitteluun päädytään poliisin tai syyttäjän aloitteesta, vaikka myös rikoksen osapuolet voivat itsenäisesti ottaa yhteyttä sovittelutoimistoon aloitteen tekemiseksi. Tulee ottaa huomioon, että lähisuhdeväkivaltatapauksissa aloitteen sovittelusta voi tehdä ainoastaan viranomainen. Sovittelussa ei sovitella rikosoikeudellisesta seuraamuksesta, mutta sovittelu voi olla lieventävä tekijä tuomioistuimen määrittäessä rangaistusta. (Rikosuhripäivystys 2019.)

Sovittelusta säädetään laissa rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005), jonka mukaan sovittelu edellyttää, että rikoksesta epäilty myöntää tapahtumankulun pääsääntöisesti ja, että sovittelu on uhrille kannattavaa (SovL 1:3).

Käytännössä sovittelu tapahtuu niin, että molempien osapuolten suostuessa sovitteluun, asia siirtyy sovittelutoimiston käsiteltäväksi. Sovittelutoimisto tarkistaa asiassa, että täyttyykö sovittelun edellytykset. Mikäli edellytykset täyttyvät, sovittelutoimistosta ollaan yhteydessä rikoksen osapuoliin ja sovitaan sovittelutapaaminen, ellei toinen osapuolista peru suostumustaan. Sovittelutapaamisessa voi olla asiasta riippuen mukana tulkki, tukihenkilö, avustaja sekä alaikäisen tai vajaavaltaisen huoltaja/edustaja. Tukihenkilön ja avustajan paikallaolosta keskustellaan erikseen sovittelutoimiston kanssa ennen tapaamista. Tapaamisen aikana osapuolet yrittävät päästä sopimukseen, joka allekirjoitetaan sovittelun päätteeksi. On mahdollista, että sovittelutoimisto seuraa sopimuksen toteutumista. Sovittelutoimisto lähettää sovittelusopimuksen oikeusviranomaiselle, sekä tarvittaessa aloitteen tekijälle tiedoksi. (Rikosten ja riitojen sovittelu Itä- ja Kaakkois-Suomessa, luettu 26.4.2022.)

Tieto rikoksen uhria auttavista tahoista.

Rikoksen uhri voi olla hyvinkin haavoittuvaisessa asemassa rikoksen tapahduttua ja tulee olemaan tekemisissä mahdollisesti usean eri viranomaisen kanssa. Suomessa on useita kolmansia toimijoita, jotka auttavat rikoksen uhria rikosprosessissa sekä ovat henkisenä tukena. Poliisin tulee tiedustella asianomistajalta halua saada tietoa rikoksen uhria auttavista tahoista. (Åberg 2017, 165.) Seuraavissa kappaleissa käydään läpi rikosuhripäivystystä (RIKU), joka on oikeusministeriön tuke kema palvelu rikoksen uhreille.

Rikosuhripäivystys on aloittanut toimintansa 1994 ja sen pääasiallinen tehtävä on puhua rikoksen uhrien puolesta ja tulkita heidän tarpeitaan. RIKU:n tavoitteena on parantaa rikoksen uhrin asemaa ja tuottaa oikeanlaisia tukipalveluita. RIKU osallistuu erilaisiin rikoksen uhrin asemaa parantaviin työryhmiin, mikä on yksi tärkeimmistä vaikuttamisen muodoista. RIKU antaa rikoksen uhrille neuvoja ja tukea rikosprosessissa. RIKU:n palvelut ovat maksuttomia. (Åberg 2017, 16-17.)

RIKU antaa apua myös, jos on joutunut rikoksen yrityksen kohteeksi, todistaa rikosasiassa tai on rikoksen uhrin läheinen. Avun tarkoitus on, että uhrin oikeudet toteutuvat ja uhri selviäisi kokemastaan rikoksesta mahdollisimman hyvin. RIKU perustuu vapaaehtoiseen työhön, jota ohjataan ammatillisesti. Palveluiden tuottaminen tapahtuu valtakunnallisesti puhelimen tai verkon välityksellä sekä henkilökohtaisina tapaamisina palvelupisteissä, joita on Suomessa 31 kappaletta. RIKU:n toimintaa rahoittaa pääosin oikeusministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö. (Rikosuhripäivystys 2019.) RIKU:n kautta on mahdollista pyytää tukihenkilö rikosprosessiin. RIKU:n tukihenkilö voi mennä uhrin kanssa rikosasian kuulusteluun sekä oikeudenkäyntiin. (Rikosuhripäivystys 2019.) Tukihenkilöä on käsitelty tarkemmin tässä opinnäytetyössä asianomistajan oikeuksien yhteydessä.

Rikosprosessin kulusta.

Asianomistajalla on oikeus saada tietää käsiteltävänä olevan rikosasian prosessin kulku sekä päätöksistä, jotka liittyvät rikosasiaan. Hänellä on oikeus myös saada tietää, milloin asia on käsiteltävänä tuomioistuimessa, sekä oikeus saada tietää tuomiosta. (ETL 4:18.)

Rikosprosessi lähtee käyntiin siitä, että epäillään rikoksen tapahtuneen, jolloin käynnistyy esitutkinta. Esitutkinnan jälkeen asia siirtyy syyttäjän käsiteltäväksi, joka päättää nostetaanko asiassa syyte vai ei. Jos syyttäjä päättää nostaa syytteen, asia siirtyy käräjäoikeuden käsittelyyn. Käräjäoikeuden tehtävä on antaa asiassa tuomio, jonka perusteella rikoksesta epäilty saa rangaistuksensa tai jää rankaisematta. (Helenius & Linna 2021, 301.) Käytännössä kuulustelussa on vaikea sanoa, milloin asia käsitellään tuomioistuimessa tai tulevista päätöksistä, mutta kuulustelijan tulee kertoa asianomistajalle, mitä prosessissa tapahtuu. Esitutkintalain 4 luvun 18 pykälässä sanotaan, että ilmoitukset tulee antaa asianomistajalle niin laajasti, kuin on tarpeen.

6.2 Rikoksesta epäilty

Kirjallinen menettely.

Kirjallista menettelyä käsitellään laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Laissa määritellään kirjallisen menettelyn edellytykset seuraavalla tavalla:

”1 § (31.3.2006/243)

Asia voidaan ratkaista pääkäsittelyä toimittamatta (*kirjallinen menettely*), jos:

- 1) mistään syyttäjän syytteessä tarkoitettusta yksittäisestä rikoksesta ei syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai vankeutta enintään kaksi vuotta; (13.5.2011/455)
- 2) vastaaja tunnustaa syyttäjän syytteessä kuvatun teon sekä käräjäoikeudelle antamallaan nimenomaisella ilmoituksella luopuu oikeudestaan suulliseen käsittelyyn ja suostuu asian ratkaisemiseen kirjallisessa menettelyssä; (13.5.2011/455)
- 3) vastaaja on teon tehdessään ollut täysi-ikäinen;
- 4) asianomistaja on ilmoittanut esitutkinnassa, ettei hänellä ole vaatimuksia asiassa, tai suostuu asian käsittelyyn kirjallisessa menettelyssä; ja (1.6.2018/423)
- 5) pääkäsittelyn toimittaminen on asian selvitettyyn tilaan nähden myös kokonaisuutena arvioiden tarpeetonta.

Kirjallisessa menettelyssä rangaistukseksi ei voida tuomita ankarampaa rangaistusta kuin yhdeksän kuukautta vankeutta.” (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997).

Kirjallisen menettelyn materiaalina käytetään poliisin esitutkintapöytäkirjaa, johon on liitetty kyseisen tutkittavana olevan asian tutkintailmoitus sekä kuulustelupöytäkirjat. Tämä materiaali toimii rikosasian näyttönä. Kirjallisen materiaalin perusteella tuomioistuin antaa tuomion ja lähettää sen asianosaisille. (Poliisi 2020.)

Kuulustelun päätteeksi on kerrottava asianosaiselle mahdollisuudesta kirjalliseen menettelyyn. Kirjallinen menettely sopii yksikertaisiin rikosasioihin sekä lisäksi edellytyksenä on, että vastaaja tunnustaa rikoksen ennen oikeudenkäyntiä ja suostuu, että rikosasia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä. Myöskään muut asianosaiset tai todistajat eivät tule tuomioistuimen istuntoon, mikäli asia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä. (Syyttäjänlaitos 2019.) Kirjallinen menettely on huomattavasti nopeampi menettely rikosasian ratkaisemiseksi, kuin että asiasta järjestettäisiin käräjäoikeuden istunto.

On tärkeää huomioida, että mikäli asianomistaja on esitutkinnan aikana esittänyt kyseessä olevaan rikokseen liittyviä vahingonkorvausvaatimuksia, myös asianomistajan suostumus kirjalliseen menettelyyn tulee olla. Tyypillisiä kirjallisessa menettelyssä käsiteltäviä asioita ovat esimerkiksi erilaiset liikenne rikokset, varkaudet, petokset ja pahoinpitelyt. (Syyttäjänlaitos 2019.)

Kirjallinen menettely voi kuulostaa yksinkertaiselta menettelyltä, mutta lakitekstistä voi huomata, että tutkijan tulee ottaa paljon asioita huomioon käsiteltäessä kirjallista menettelyä. Olemme huomanneet työharjoittelussamme, että kirjallinen menettely saatetaan esitellä kuulusteltavalle, vaikka asia ei soveltuisikaan kirjalliseen menettelyyn. Esimerkiksi jos epäilty kiistää teon kuulustelussa, niin silti saatetaan kysyä suostumus kirjalliseen menettelyyn. Siksi tulee olla tarkkana, että milloin kirjallista menettelyä kysyy epäillyltä. Toinen tärkeä asia on huomioida, että kuulusteltava voi peruuttaa suostumuksensa kirjalliseen menettelyyn missä vaiheessa esitutkintaa vain (Valtioneuvosto 2006). Kuulustelijan tulee tiedostaa myös rikoksen rangaistusasteikko, koska kirjallisessa menettelyssä voidaan käsitellä vain rikosasioita, joista voidaan tuomita korkeintaan kaksi vuotta vankeutta.

Korkeimman oikeuden ratkaisusta 2019:71 voi lukea, että joskus kirjallisen menettelyn käyttäminen johtaa uuteen oikeudenkäyntiin alemmissa oikeusasteissa. Kyseisessä tapauksessa henkilö A:n epäiltiin luovuttaneen ajoneuvon päihtyneelle ja näin ollen syyllistyneen kulkuneuvon luovuttamiseen juopuneelle. Esitutkinnassa epäilty oli kiistänyt teon, mutta suostunut kirjalliseen menettelyyn. Käräjäoikeuden antaman haasteen yhteydessä epäilty olikin tunnustanut syyllistyneensä kyseiseen rikokseen ja myös suostunut kirjalliseen menettelyyn ja luopunut oikeudestaan suulliseen käsittelyyn. Käräjäoikeus oli kuitenkin käyttänyt tuomion perusteena myös esitutkinnassa saatua materiaalia, vaikka korkeimman oikeuden päätöksen mukaisesti tämä ei ollut sallittua, eikä kirjallisen menettelyn edellytykset täyttyneet, koska epäilty oli esitutkinnassa kiistänyt rikoksen. Korkein oikeus kumosi käräjä- ja hovioikeuden tuomiot ja asia palautettiin käräjäoikeuden käsiteltäväksi. (KKO 2019:71.) Tästä tapauksesta käy ilmi, että kuulustelijan on myös oltava hyvin tarkkana kirjallisesta menettelystä kysyttäessä.

Valvottu ajo-oikeus.

Valvottua ajo-oikeutta valvotaan alkolukolla. Alkolukko on ajoneuvokohtainen laite, joka estää ajoneuvon käynnistämisen, mikäli kuljettaja puhaltaa alkolukkoon sallitun rajan yli. Laite vaatii puhalluksia tietyin aikaväleihin, jonka avulla varmistetaan kuljettajan ajokunto ajon aikana. Mikäli kuljettaja ei noudata laitteen edellyttämää puhalluskehutusta, laite ilmoittaa siitä äänimerkein. Alkolukkoihin on määritelty seuraavat rajat: 0,1 milligrammaa/litra, joka vastaa noin 0,2 promillen pitoisuutta verestä mitattuna. (Poliisi 2020.)

Jos on syytä epäillä, että henkilö on syyllistynyt rattijuopumukseen tai törkeään rattijuopumukseen, henkilölle tulee Poliisihallituksen ohjeen (POHA Dno/2009/1218) mukaan jo esitutkinnan aikana tiedottaa valvotun-ajo-oikeuden mahdollisuudesta. Valvottu ajo-oikeus voidaan poliisin toimesta myöntää henkilölle, jonka vakituinen asuinpaikka on Suomessa ja henkilöä ei ole jostain muusta syystä määrätty ajokieltoon. Lisäedellytyksenä valvotun ajo-oikeuden myöntämiselle on, että henkilö ei ole syyllistynyt rattijuopumukseen tai törkeään rattijuopumukseen ajokiellon, väliaikaisen ajokiellon tai ehdollisen ajokiellon koeajan aikana. Rikoksesta epäilty voi pyytää myös oma-aloitteisesti valvottua ajo-oikeutta vielä esitutkinnan ollessa kesken. Valvonnan sisällöstä, sen kustannuksista sekä ehdoista tulisi kertoa niin kirjallisesti, kuin suullisesti. Tämän lisäksi poliisin tulee aina antaa epäilylle liikenne- ja viestintäministeriön laatima alkolukkoesite. Käytännön tasolla tämä tarkoittaa, että poliisin tulee kuulustelun yhteydessä kertoa suullisesti valvotusta ajo-oikeudesta kuulusteltavalle, ja mikäli hän kiinnostuu valvotusta ajo-oikeudesta, hänelle tulostetaan tarkemmat ohjeet. (Löytty ym. 2013. 31)

Henkilön tulisi viimeistään siinä vaiheessa ilmoittaa halukkuudesta valvottuun ajo-oikeuteen, kun poliisi pyytää lausuntoa ajo-oikeuteen liittyvässä asiassa. Hakijan tulee käydä keskustelemassa terveydenhuollon ammattilaisen kanssa päihteiden käytöstä, niiden terveysvaikutuksista ja hoitomahdollisuuksista. Käynnistä tulee pyytää todistus, josta käy ilmi käynnin syy. Todistus täytyy toimittaa asuinpaikkakunnan poliisilaitokselle. Tämän jälkeen hakijan ajokorttiin lisätään erityisehto poliisin toimesta, joka oikeuttaa kuljettamaan alkolukolla varustettua autoa. Hakijan täytyy lopuksi hakea uutta erityisehdolla varustettua ajokorttia Ajovarmalta tai Traficomilta. (Poliisi 2020.)

Hakijan täytyy asentuttaa kulkuneuvoonsa alkolukko sekä muutoksastastaa ajoneuvo alkolukon asentamisen jälkeen. Alkolukko on asennettavissa henkilö-, linja-, paketti- ja kuorma-autoon sekä traktoriin. Valvotun ajo-oikeuden päättyessä henkilö voi noutaa alkuperäisen ajokorttinsa poliisilta, jolloin myös päättyy velvollisuus käyttää alkolukkoa. Myös alkolukon poistamisen jälkeen ajoneuvo täytyy muutoksastastaa. (Poliisi 2020.)

Sakkomenettely.

Sakkomenettely tarkoittaa menettelyä yksinkertaisista ja selvistä asioista, jossa rikkomuksesta epäilty saa kirjallisen seuraamuksen ilman tuomioistuimen ratkaisua. Ilman rikkomuksesta epäillyn ja mahdollisen asianomistajan suostumusta sakkomenettelyä ei voi soveltaa. (Syyttäjänlaitos 2019.) Epäilty ja asianomistaja voivat peruuttaa suostumuksensa sakkomenettelyyn siihen asti, kunnes asiassa on annettu ratkaisu (SML 1:4, 1:5). Sakkomenettelyssä asia voidaan ratkaista vain silloin, mikäli rikkomuksesta epäilty tunnustaa teonkuvauksen ja hyväksyy seuraamuksen. Lisäksi

epäillyn tulee suostua asian käsittelyyn sakkomenettelyssä ja ilman suullista käsittelyä. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkomenettelyä määrittää laki sakon ja rikesakon määräämisestä. Sakkomenettelyyn kuuluu viisi eri sakkolajia, jotka ovat rangaistusvaatimus, sakkovaatimus, sakkomääräys, rikesakkomääräys ja rangaistusmääräys. (Laki sakon ja rikesakon määräämisestä, 754/2010 1:2.) Seuraavissa kappaleissa käydään läpi eri sakkolajit sekä mitkä asiat vaikuttavat sakkolajin määräytymiseen.

Rangaistusvaatimus

Rangaistusvaatimus on poliisin antama sakkolaji ja sitä käytetään silloin, kun epäilty ei suostu sakkomenettelyyn. Tällöin poliisi antaa rikkomuksesta epäillylle rangaistusvaatimuksen, jonka jälkeen hänellä on 30 päivää aikaa antaa suostumuksensa sakkomenettelyyn esimerkiksi maksamalla osa sakosta tai sakko kokonaan. Suostumuksen antamisen jälkeen sakko vahvistetaan sakkomääräyksellä, rikesakkomääräyksellä tai rangaistusmääräyksellä. Mikäli epäilty ei anna suostumustaan sakkoon 30 päivän sisällä, asia siirtyy esitutkintaan ja sen myötä mahdolliseen syyteharkintaan, jonka jälkeen tuomioistuinkäsittelyyn. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkovaatimus

Sakkovaatimuksella tarkoitetaan seuraamusta rikkeestä, josta poliisilla ei ole toimivaltaa antaa sakkomääräystä, esimerkiksi jos epäillylle vaadittava rangaistus teosta olisi yli 20 päiväsakkoa, annetaan hänelle sakkovaatimus. Sakkovaatimuksen ratkaisee syyttäjä ja hän antaa epäillylle tiedoksi rangaistusmääräyksen. Mikäli epäilty kiistää tekohetkellä tulotietonsa, jonka perusteella päiväsakon rahamäärä perustuu, hänelle annetaan sakkovaatimus. Tällöin hänellä on kaksi viikkoa aikaa toimittaa syyttäjälle selvitys tuloistaan, joiden perusteella syyttäjä tekee ratkaisun. Poliisin antama sakkovaatimus ei velvoita epäiltyä maksamaan sakkoa, mutta hän voi halutessaan maksaa sakkovaatimuksessa olevan rahamäärän Oikeusrekisterikeskukselle. Mikäli syyttäjä esimerkiksi vähentää sakkomäärää ratkaisussaan, Oikeusrekisterikeskus palauttaa ylimääräisen suorituksen korkoineen. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkomääräys

Sakkomääräys on poliisin, tullimiehen, rajavartijan tai erätarkastajan antama sakko sellaisesta teosta, josta voi antaa korkeintaan 20 päiväsakkoa. Sakkomääräyksen maksuaika on 30 päivää. (Syyttäjälaitos 2019.) Sakkomääräyksen osalta tulee täyttyä kaikki edellä mainitut sakkomenettelyn edellytykset.

Rikesakkomääräys

Rikesakkomääräys on kiinteä sakkoseuraamus teosta, josta on määrätty laissa rikesakkorikkomuksista. Rikesakon voi antaa poliisi, tullimies, rajavartija tai erätarkastaja. Rikesakon rahamäärään ei vaikuta sakon saajan tulot. Sakko on maksettava sakon eräpäivään mennessä. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Rangaistusmääräys

Rangaistusmääräys on syyttäjän ratkaisu asiassa, josta rikkomuksesta epäilty on saanut rangaistusvaatimuksen tai sakkovaatimuksen (SML 1:2). Esimerkiksi jos rikkomuksesta epäilty on kiistänyt tulotietonsa ja asia on siirtynyt syyttäjän käsiteltäväksi, jolloin syyttäjä tekee ratkaisun sakkovaatimuksen perusteella. Ratkaisun jälkeen sakkovaatimus muuttuu rangaistusmääräykseksi. Rikkomuksesta epäillyn tulee maksaa rangaistusvaatimus eräpäivään mennessä (Oikeusrekisterikeskus 2019).

Sovittelu.

Sovittelu tarkoittaa konfliktinratkaisua, jota käydään tuomioistuimessa tai tuomioistuimen ulkopuolella. Sovittelu ei maksa rikoksen osapuolille mitään, ja sen avulla pyritään sopimaan henkisistä ja aineellisista rikoksesta johtuneista haitoista. Sovittelua käydään puolueettoman sovittelijan välityksellä. Sovittelu vaatii asianomistajan sekä rikoksesta epäillyn suostumusta. Molemmat osapuolet voivat myös peruuttaa suostumuksensa missä tahansa vaiheessa rikosprosessia. (Ervasti & Nylund 2014, 133-135.)

Perinteisesti sovitteluun päädytään poliisin tai syyttäjän aloitteesta, vaikka myös rikoksen osapuolet voivat itsenäisesti ottaa yhteyttä sovittelutoimistoon aloitteen tekemiseksi. Tulee ottaa huomioon, että lähisuhdeväkivaltatapauksissa aloitteen sovittelusta voi tehdä ainoastaan viranomainen. Sovittelussa ei sovitella rikosoikeudellisesta seuraamuksesta, mutta sovittelu voi olla lieventävä tekijä tuomioistuimen määrittäessä rangaistusta. (Rikosuhripäivystys 2019.)

Sovittelusta säädetään laissa rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005), jonka mukaan sovittelu edellyttää, että rikoksesta epäilty myöntää tapahtumankulun pääsääntöisesti ja, että sovittelu on uhrille kannattavaa (SovL 1:3).

Käytännössä sovittelu tapahtuu niin, että molempien osapuolten suostuessa sovitteluun, asia siirtyy sovittelutoimiston käsiteltäväksi. Sovittelutoimisto tarkistaa asiassa, että täyttyykö sovittelun edellytykset. Mikäli edellytykset täyttyvät, sovittelutoimistosta ollaan yhteydessä rikoksen osapuoliin ja sovitaan sovittelutapaaminen, ellei toinen osapuolista peru suostumustaan. Sovittelutapaamisessa

voi olla asiasta riippuen mukana tulkki, tukihenkilö, avustaja sekä alaikäisen tai vajaavaltaisen huoltaja/edustaja. Tukihenkilön ja avustajan paikallaolosta keskustellaan erikseen sovittelutoimiston kanssa ennen tapaamista. Tapaamisen aikana osapuolet yrittävät päästä sopimukseen, joka allekirjoitetaan sovittelun päätteeksi. On mahdollista, että sovittelutoimisto seuraa sopimuksen toteutumista. Sovittelutoimisto lähettää sovittelusopimuksen oikeusviranomaiselle, sekä tarvittaessa aloitteentekijälle tiedoksi. (Rikosten ja riitojen sovittelu Itä- ja Kaakkois-Suomessa, luettu 26.4.2022.)

Rikosprosessin kulusta.

Rikoksesta epäillyllä on oikeus saada tietää käsiteltävänä olevan rikosasian prosessin kulku sekä päätöksistä, jotka liittyvät rikosasiaan. Hänellä on oikeus myös saada tietää, milloin asia on käsiteltävänä tuomioistuimessa, sekä oikeus saada tietää tuomiosta. (ETL 4:18.)

Rikosprosessi lähtee käyntiin siitä, että epäillään rikoksen tapahtuneen, jolloin käynnistyy esitutkinta. Esitutkinnan jälkeen asia siirtyy syyttäjän käsiteltäväksi, joka päättää nostetaanko asiassa syyte vai ei. Jos syyttäjä päättää nostaa syytteen, asia siirtyy käräjäoikeuden käsittelyyn. Käräjäoikeuden tehtävä on antaa asiassa tuomio, jonka perusteella rikoksesta epäilty saa rangaistuksensa tai jää rankaisematta. (Helenius & Linna 2021, 301.) Käytännössä kuulustelussa on vaikea sanoa, milloin asia käsitellään tuomioistuimessa tai tulevista päätöksistä, mutta kuulustelijan tulee kertoa asianomistajalle, mitä prosessissa tapahtuu. Esitutkintalain 4 luvun 18 pykälässä sanotaan, että ilmoitukset tulee antaa asianomistajalle niin laajasti, kuin on tarpeen.

7 POHDINTA

Opinnäytetyömme tavoite oli luoda mahdollisimman selkeästi luettava ja sisäistettävä produkti poliisille ilmoitettavista oikeuksista ja velvollisuuksista, sekä teoreettinen viitekehys syventämään produktia. Mielestämme onnistuimme tässä todella hyvin. Produktimme on luotu excel-tiedostoksi, joten sen käsittely ja jakaminen on todella helppoa. Tutkija voi myös halutessaan itse päivittää ja täydentää produktia haluamallaan asioilla. Työn suunnittelu alkoi Poliisiammattikorkeakoulun kuulusteluopin kurssilla, jossa ymmärsimme, että kuulusteltaville ilmoitettavat oikeudet ja velvollisuudet ovat vaikeat sisäistää ja muistaa. Lisäksi oikeudet ja velvollisuudet olivat ripoteltu useisiin eri lakeihin. Tästä syystä halusimme luoda itsellemme selkeän paketin kurssia varten. Saatuamme kurssin opettajalta Pauli Mäkelältä ehdotuksen, että voisimme kasata tästä opinnäytetyön, tajusimme että tämän tyyppiselle paketille on varmasti kysyntää. Keskustelimme aiheesta myös kurssikaveriemme kanssa ja monet painivat saman ongelman kanssa, että ilmoitettavat asiat ovat hieman haastavia hallita.

Päätimme, että luomme mahdollisimman tiiviin ja helposti hallittavan paketin kuulusteluihin liittyvistä ilmoituksista. Työmme rakentaminen alkoi sillä, että päätimme työn rajauksista. Päätimme, että ilmoitettavat asiat rajataan pääosin poliisin käyttämän Kameleon-lomakkeen ilmoituksiin. Lisäksi päätimme, että rajaamme pois alle 18-vuotiaille suoritettavat ilmoitukset. Rajaamisen jälkeen loimme karkean paketin työkalusta, johon listasimme ilmoitukset ja muutaman tukisanan jokaisen ilmoituksen kohdalle. Testasimme kuulusteluopin kurssilla kyseistä raakaversiota työkalusta, ja se toimi omassa käytössämme hyvin. Päätimme, että aloitamme opinnäytetyön teoriaosuuden rakentamisen sillä, että luomme karkean sisällysluettelon, jotta näemme kokonaisuuden selkeämmin. Sisällysluettelon ollessa valmis, päätimme, että mikä on työnjako. Jaoimme otsikot tasapuolisesti ja sovimme, että pyrimme saamaan omat osa-alueemme kirjoitettua lähes valmiiksi työharjoittelun loppumiseen mennessä. Tämä toteutui melko hyvin. Harjoittelun loppumiseen mennessä työmme produkti oli testattu Helsingin poliisilaitoksen tutkijoilla sekä teoriaosuus oli lähes valmis.

Teoriaosuuden kirjoittaminen oli todella opettavainen prosessi, koska meidän täytyi etsiä paljon tietoa aiheesta ja syventää omaa osaamistamme, jotta pystymme kirjoittamaan mahdollisimman ymmärrettävää tekstiä. Lähteitä pyrimme käyttämään mahdollisimman monipuolisesti, mutta haastavaa siitä teki sen, että kaikki ilmoitettavat oikeudet ja velvollisuudet pohjautuvat eri lakiteksteihin. Saimme kuitenkin mielestämme riittävästi erilaisia lähteitä työhömmme.

Produktimme oli testattavana Helsingin poliisilaitoksen harjoittelijaryhmällä. Saimme heiltä hyvää palautetta, että työ on selkeä ja siitä on ollut hyötyä kuulusteluun valmistautuessa. Saimme kehitysehdotuksena, että joitain produktissa olevia selostuksia olisi hyvä täydentää. Teimme produktiin

täydennyksiä palautteen pohjalta, esimerkiksi rikoksesta epäillyn puolustajan määritelmää täydensimme. Lisäksi saimme palautetta, että kyseinen produkti voisi olla hyvä jo opiskeluvaiheessa, jotta opiskelijan ei tarvitse välttämättä luoda omaa muistilistaa ilmoitettaviin asioihin. Tämä oli myös meillä ajatuksena, että kuulusteluopin opettaja voi jakaa työkalun opiskelijoilleen uuden kurssin aloittaessa. Palaute oli tärkeää työn ja oman kehittymisen kannalta, koska ilman palautetta on vaikea kehittää omaa työtään, koska ei välttämättä tiedosta työn puutteita yhtä hyvin.

Opinnäytetyön tekeminen sujui melko hyvin, vaikka asumme eri paikkakunnilla sekä olimme työharjoittelussa eri poliisilaitoksilla. Pystyimme hyvin kommunikoimaan etänä ja saimme sovittua tarvittavat työhön liittyvät suuntauksset. Työmme aikataulutus onnistui hyvin. Aloitimme työn teoriaosuuden tekemisen syksyllä 2021. Kirjoitimme lyhyitä pätkiä kerralla, joten kirjoittaminen ja tiedonhankinta sujui helposti ja pysyi mielekkäänä. Pidimme prosessin aikana kolme palaveria substanssiohjaajamme Pauli Mäkelän kanssa, jonka opastuksella kehitimme työtämme paremmaksi. Käytimme paljon aikaa produktimme hiomiseen, koska on tärkeää pystyä tiivistämään tärkeimmät asiat produktiin, niin että se pysyy edelleen helposti luettavissa ja hallittavissa. Valmis työ on mielestämme tavoitteidemme mukainen, se on helposti hallittava sekä ymmärrettävässä muodossa. Työn liitteenä olevan excel-tilukon lisäksi liitimme työhön vielä teoriaosuudesta oikeudet ja velvollisuudet erilliseksi liitteeksi, joten työn käyttäjä voi tulostaa itselleen vain oikeudet ja velvollisuudet, eikä hänen tarvitse tulostaa koko opinnäytetyötä johdanto- ja pohdintakappaleineen. Tämä helpottaa mielestämme opinnäytetyön hyödynnettävyyttä tutkijalle.

Kuulusteltavien oikeudet ja velvollisuudet saattavat ajan kuluessa päivittyä, joten jatkossa olisi hyvä, jos vastaavanlainen työ tehtäisiin tasaisin väliajoin sekä päivitetäisiin ajan tasalle. Tämän työn produkti on luotu avoimeksi excel-tiedostoksi, jota käyttäjä pystyy muokkaamaan halutessaan lainsäädännön päivittyessä. Mikäli aiheesta tehdään lisää opinnäytetöitä, niissä voisi käsitellä myös alle 18-vuotiaille tehtäviä ilmoituksia sekä suppeaa esitutkintaa.

LÄHTEET

Alkolukon myöntäminen. Poliisi.fi. Luettavissa: <https://poliisi.fi/alkolukon-myontaminen>. Luettu 4.4.2022.

de Godzinsky, Virve-Maria 2010: Kirjallinen menettely rikosasioissa. Helsinki, Hakapaino Oy.

Ervasti, Kaius & Nylund, Anna 2014: Konfliktinratkaisu ja sovittelu. Porvoo, Bookwell.

Helenius, Dan & Linna, Tuula 2021: Siviili- ja rikosprosessioikeus. Helsinki, Alma Talent.

Jokela, Antti 2018: Rikosprosessioikeus. Helsinki, Alma Talent.

Kaunisto, Jasmin & Hyyti, Jari & Koskelainen, Mari & Nieminen Anna 2021: Poliisityön psykologia. Tampere. Poliisiammattikorkeakoulu. Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/512586/Poliisity%c3%b6n%20psykologia_%20978-951-815-401-6.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Luettu 21.03.2022

KKO 2019:71. Oikeudenkäyntimenettely – Rikosasia – Kirjallinen menettely. Helsinki. Oikeusministeriö

Kuulustelun anatomia. Yle.fi. Luettavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-12376181>. Luettu 6.5.2022.

Kuulustelutekniikat vaihtelevat – poliisille tehdään tunnustuksia jopa pelkästä säälistä. Yle.fi. Luettavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-8704075>. Luettu 6.4.2022

Linna, Tuula 2019: Prosessioikeuden oppikirja. Helsinki, Alma Talent.

Löytty, Marita & Vehmas, Anne 2013: Alkolukolla valvotun ajo-oikeuden toimivuus ja vaikuttavuus. Helsinki. Liikenteen turvallisuusvirasto Trafi.

Mikä on sovittelu? Rikosuhripäivystys.fi. Luettavissa: https://www.riku.fi/erilaisia-rikoksia/usein-kysytya/mika-on-sovittelu/?gclid=CjwKCAjwu_mSBhAYEiwA5BBmf-25BAYe6sX1IZwTYkFWTDNtol1iv-Rse49nylRmZJ4k3r9etrah9IhoCwQkQAvD_BwE. Luettu 26.4.2022.

Mitä sovittelu on? Rikosten ja riitojen sovittelu Itä- ja Kaakkois-Suomessa. Luettavissa: <https://sovittelu.fi/mita-sovittelu-on/>. Luettu 26.4.2022.

Oikeuskäsittely. Poliisi.fi. Luettavissa: <https://poliisi.fi/oikeuskasittely>. Luettu 22.02.2022

Rangaistusmääräys. Oikeusrekisterikeskus.fi. Luettavissa: <https://oikeusrekisterikeskus.fi/fi/index/palvelut/lisatietojasakoistajamuistaseuraamusmaksuista/rangaistusmaarays.html>. Luettu 22.4.2022.

Rangaistusvaatimus. Oikeusrekisterikeskus.fi. Luettavissa: <https://oikeusrekisterikeskus.fi/fi/index/palvelut/lisatietojasakoistajamuistaseuraamusmaksuista/rangaistusvaatimus.html>. Luettu 22.4.2022.

Rantaeskola, Satu 2019: Rikos ja rikosprosessi. Tyrvää-Vammala-Sastamala, Warelia.

Rikesakkomääräys. Oikeusrekisterikeskus.fi. Luettavissa: <https://oikeusrekisterikeskus.fi/fi/index/palvelut/lisatietojasakoistajamuistaseuraamusmaksuista/rikesakkomaarays.html>. Luettu 22.4.2022.

Rikoksen uhri. Syyttäjälaitos.fi. Luettavissa: <https://syyttajalaitos.fi/rikoksen-uhri>. Luettu 24.03.2022

Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja. Sisäministeriön julkaisu 14/2016. Luettavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75016/Kasikirja_lopullinen.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 24.03.2022

Rikosuhripäivystys. Riku.fi. Luettavissa: <https://www.riku.fi/rikosuhripaivystys/>. Luettu 29.4.2022.

Rikosasian oikeudenkäynti. Syyttäjälaitos.fi. Luettavissa: <https://syyttajalaitos.fi/rikosasian-oikeudenkaynti>. Luettu 22.02.2022

Rikosvahinkokorvaukset. Valtionkonttori.fi. Luettavissa: <https://www.valtiokonttori.fi/palvelut/korvaus-ja-vahinkopalvelut/rikosvahinkokorvaukset/>. Luettu 23.11.2021.

Sakkomenettely. Syyttäjälaitos.fi. Luettavissa: <https://syyttajalaitos.fi/sakkomenettely>. Luettu 22.4.2022.

Sakkomääräys. Syyttäjälaitos.fi. Luettavissa: <https://syyttajalaitos.fi/rikesakko-sakko-ja-rangaistusmaarays>. Luettu 22.4.2022.

Sakkovaatimus. Oikeusrekisterikeskus.fi. Luettavissa: <https://oikeusrekisterikeskus.fi/fi/index/palvelut/lisatietojasakoistajamuistaseuraamusmaksuista/sakkovaatimus.html>. Luettu 22.4.2022.

Silver, Perttu 2020: Syyttäjän syyteoikeus asianomistajarikoksissa. Lapin yliopisto. Oikeustieteiden tiedekunta. Pro gradu -työ.

Tolvanen, Matti & Kukkonen, Reima 2011: Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Helsinki, Talentum.

Tukihenkilö palvelupisteestä. Riku.fi. Luettavissa: <https://www.riku.fi/palvelut/tukihenkilo-palvelupisteesta/>. Luettu 29.4.2022.

Uusi kirjallinen rikosprosessi kärjäoikeuksiin. Valtioneuvosto.fi. Luettavissa: <https://valtioneuvosto.fi/-/1410853/ny-skriftlig-straffprocess-vid-tingsraterna>. Luettu 22.02.2022

Vilka, Hanna 2021: Näin onnistut opinnäytetyössä – Ratkaisut tutkimuksen umpikujiin. Jyväskylä, PS-kustannus

Vuorenpää, Mikko 2014: Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. Helsinki, Talentum Media Oy.

Åberg, Leena-Kaisa 2017: Rikoksen uhrin käsikirja. Jyväskylä, PS-kustannus.

LIITTEET

Liite 1. Työkalu kuulusteluihin

Opinnäytetyön produkti on tehty excel-muotoon ja se on toimitettu sähköisesti opinnäytetyön ohjaajalle Heli Jalanderille sekä substanssiohjaajalle Pauli Mäkelälle. Produktin nimi on ”Työkalu kuulusteluihin”.

Liite 2. Kuulusteltavien oikeudet ja velvollisuudet

KUULUSTELTAVIEN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

SISÄLLYS

1 ASIANOMISTAJA.....	3
1.1 Oikeudet.....	3
1.1.1 Asema esitutkinnassa	3
1.1.2 Mahdollisuudesta saada oikeudenkäyntiavustaja valtion varoista	3
1.1.3 Oikeudesta käyttää avustajaa	4
1.1.4 Kielellisistä oikeuksista	5
1.1.5 Oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle	5
1.1.6 Oikeudesta saada valtion varoista korvausta rikoksella aiheutetusta vahingosta.....	6
1.1.7 Mahdollisuudesta saada tukihenkilö sekä tukeva henkilö	8
1.1.8 Totuusvelvollisuudesta sekä perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä	8
1.2 Todistamiskiellot.....	9
1.2.1 Itsekriminointisuoja.....	9
1.2.2 Lähiomaisen ja läheisen kieltäytymisoikeus.....	9
1.3 Vaitiolovelvollisuudesta	10
1.4 Oikeudesta kieltäytyä todistamasta.....	11
1.5 Muut ilmoitukset	11
1.5.1 Oikeudesta esittää kysymyksiä toiselle kuultavalle	11
1.5.2 Esitutkinta-aineiston salassapidosta, vaitiolovelvollisuudesta sekä salassapitorikoksesta	12
2 RIKOKSESTA EPÄILTY	13
2.1 Asema esitutkinnassa	13
2.2 Mistä teosta kuulusteltavaa epäillään	13
2.3 Oikeudesta käyttää avustajaa	13
2.4 Milloin voidaan määrätä puolustaja ja siihen kuuluvasta oikeusavusta	14
2.5 Oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle.....	15
2.6 Mahdollisuus tukevaan henkilöön	16
2.7 Kielellisistä oikeuksista.....	16
2.8 Oikeus olla myötävaikuttamatta sen rikoksen selvittämiseen, josta häntä epäillään	16

2.9 Lähiomaisen ja läheisen kieltäytymisoikeus.....	16
3 TODISTAJA.....	18
3.1 Oikeudet.....	18
3.1.1 Asema esitutkinnassa	18
3.1.2 Oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle	18
3.1.3 Mahdollisuus tukevaan henkilöön	19
3.1.4 Totuusvelvollisuudesta sekä perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä	19
3.2 Todistamiskiellot.....	19
3.2.1 Itsekriminointisuoja.....	19
3.2.2 Lähiomaisen ja läheisen kieltäytymisoikeus.....	20
3.3 Vaitiolovelvollisuudesta	20
3.4 Oikeudesta kieltäytyä todistamasta.....	21
4 KUULUSTELUN PÄÄTTEEKSI LÄPIKÄYTTÄVÄT ASIAT	22
4.1 Asianomistaja.....	22
4.1.1 Suojelutarpeen arviointi.....	22
4.1.2 Rangaistusvaatimus	23
4.1.3 Sakkomenettely	24
4.1.4 Yksityisoikeudelliset vaatimukset	25
4.1.5 Kirjallinen menettely	26
4.1.6 Sovittelu.....	28
4.1.7 Tieto rikoksen uhria auttavista tahoista	29
4.1.8 Rikosprosessin kulusta.....	29
4.2 Rikoksesta epäilty	30
4.2.1 Kirjallinen menettely	30
4.2.2 Valvottu ajo-oikeus	31
4.2.3 Sakkomenettely	32
4.2.4 Sovittelu.....	34
4.2.5 Rikosprosessin kulusta.....	35

1 ASIANOMISTAJA

1.1 Oikeudet

1.1.1 Asema esitutkinnassa

Asianomistajalle on ilmoitettava kuulustelun aluksi, mitä asia koskee ja mikä on hänen asemansa esitutkinnassa (ETL, 4:9). Asianomistaja on luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö, jota on rikoksella loukattu ja jolle on syntynyt rikoksen johdosta oikeus vahingonkorvausvaatimukseen (Tolvanen & Kukkonen 2011, 88). Henkilön asema esitutkinnassa on ennen kuulustelua tärkein asia sisäistä, niin kuulustelijalle kuin kuultavalle, koska oikeudet ja velvollisuudet ovat erilaiset, riippuen kuultavan asemasta esitutkinnassa.

1.1.2 Mahdollisuudesta saada oikeudenkäyntiavustaja valtion varoista

Asianomistajalle tulee oikeuksia ja velvollisuuksia läpikäydessä kertoa, että hänellä on mahdollisuus saada oikeudenkäyntiavustaja valtion varoista esitutkintaa varten. Lisäksi hänellä on mahdollisuus saada oikeudenkäyntiavustaja oikeudenkäyntiä varten, mikäli hänellä on vaatimuksia syyttäjän ajamassa asiassa (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa, 689/1997, luku 2, pykälä 1a.) Kriteerit valtion maksamalle oikeudenkäyntiavustajalle ovat seuraavat:

”1) rikoslain (39/1889) 20 luvussa tarkoitetussa seksuaalirikosta koskevassa asiassa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana;

2) rikoslain 21 luvun 1–6 ja 6 a §:ssä tarkoitetussa rikosasiassa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna;

3) henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.” (ROL 2:1a.)

Rikoslain 39/1889 20 luvussa tarkoitetut seksuaalirikokset ovat raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalinen ahdistelu, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsenraiskaus, seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö, seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta, lapsen houkuttelemine seksuaalisiin tarkoituksiin, sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen, paritus ja törkeä paritus.

Lähtökohtaisesti edellä mainituissa rikoslain 20 luvun rikosasioissa asianomistajalle määrätään oikeudenkäyntiavustaja. Laissa mainittu tarpeettomuus voi tulla esille esimerkiksi silloin, kun asianomistaja vastustaa avustajan määräämistä tai jos asianomistajalle on määrätty oikeudenkäyntiavustaja oikeusapulain nojalla (Vuorenpää 2014, 100.)

Rikoslain 21 luvun 1-6 ja 6 a §:ssä tarkoitettuja rikosasioita ovat tappo, murha, surma, lapsen surma, pahoinpitely, törkeä pahoinpitely ja törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu. Perustelut avustajan määräämiselle ovat esimerkiksi asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen parisuhde tai jos asianomistaja on selkeästi heikommassa asemassa kuin rikoksesta epäilty (Vuorenpää 2014, 100).

1.1.3 Oikeudesta käyttää avustajaa

Esitutkintalain 4 luvun 10 pykälän mukaan asianomistajalla on esitutkinnassa oikeus valitsemaansa avustajaan, mikäli asia ei ole käsiteltävänä suppeassa esitutkinnassa. Oikeudesta avustajaan tulee ilmoittaa asianomistajalle ennen kuulustelua kirjallisesti. Esitutkintalain 11 luvun 3 pykälä määrittelee, että avustajan tulee olla asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja. Rikostapauksen tutkinnanjohtaja ratkaisee avustajan kelpoisuuden. Mikäli asianomistajan avustaja ei ole oikeutettu toimia avustajana, asianomistajalla on oikeus hankkia kelpoisuuden täyttävä avustaja (ETL 11:3).

Kuulustelijan on hyvä ymmärtää, mitä avustajan kelpoisuus konkreettisesti tarkoittaa. Asianajaja on Suomen Asianajajaliiton jäseneksi hyväksytty lakimies. Julkinen oikeusavustaja puolestaan on valtion oikeusaputoimistossa työskentelevä lakimies. Kolmas esitutkintalaissa hyväksytty avustaja on luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja, niin sanottu lupalakimies. Lupalakimies on saanut luvan oikeudenkäyntiavustajalautakunnalta toimia oikeudenkäyntiasiamiehenä. Lupalakimiehen pätevyydelle on säädetty useita edellytyksiä. Näitä ovat esimerkiksi ylempi korkeakoulututkinto, riittävä perehtyneisyys työhön, sopivuus ja rehellisyys. Henkilön tulee olla käynyt asianajajatutkinto, tuomioistuinharjoittelu tai hänen on täytynyt työskennellä vähintään vuoden ajan syyttäjän virassa tai muussa oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan virkaan perehdyttävässä työssä. (Linna 2019, 31.)

Kuulustelijan on tärkeä ymmärtää, milloin asianomistaja voi saada avustusta valtiolta oikeusapuun, ja tästä on tärkeä kertoa kuulusteltavalle. Oikeusapulain 257/2002 1 luvun 1 pykälässä kerrotaan oikeusavun yleisistä edellytyksistä ja sisällöstä. Mikäli henkilön taloudellinen asema on sellainen, ettei hän pysty maksamaan asian hoitamiseen vaadittavia menoja, on hänen mahdollista saada valtion varoista apua oikeusapua. Oikeusapu tarkoittaa esimerkiksi oikeudellista neuvontaa ja avustamista tuomioistuimessa. (OikApuL 1:1.)

Asianomistaja hakee itse tai avustajansa avustamana oikeusapua oikeusaputoimistolta. Hakemuksen yhteydessä hänen tulee antaa selvitys taloudellisesta tilanteestaan sekä käsiteltävästä asiasta. Hakijan käytettävissä oleva varallisuus määrittää oikeusavun omavastuuosuuden. Mikäli hakijan käytettävissä oleva varallisuus on enintään 600 euroa, niin omavastuuosuutta ei peritä, ja vastavasti jos käyttövara on yli 1300 euroa, niin silloin oikeusapua ei voi saada. (Linna 2019, 34.)

1.1.4 Kielellisistä oikeuksista

Kuulustelussa yksi perusedellytyksistä on, että kuultava ja kuulustelija ymmärtävät toisiaan ja kuultava saa asiansa kerrottua ymmärrettävästi. Siksi on tärkeää, että kuultavalla on oikeus käyttää kieltä, jota hän parhaiten ymmärtää. Kaksikielisellä alueella kuultavalla on oikeus käyttää joko suomea tai ruotsia. Lisäksi saamenkielisellä alueella on oikeus myös saamen kieleen. Kuultavalle on annettava mahdollisuus tulkkaukseen, mikäli mikään edellä mainituista kielistä ei sovellu asian käsittelyyn. Esitutkintaviranomaisen on huolehdittava, että kuultavalle hankitaan tarvittava tulkkaus. Tulkkaus maksetaan valtion varoista. (Helenius & Linna 2021, 96-100.)

Asianomistajalla on myös oikeus tapauksen kannalta oleellisten esitutkimateriaalien ja asiakirjojen käännökseen hänen pyynnöstään. Asiakirjat tulee kääntää asianomistajan käyttämälle kielelle kohtuullisessa ajassa. Mikäli asianomistajan oikeusturva ei edellytä asiakirjan kääntämistä kirjallisesti, kääntäminen voidaan suorittaa myös suullisesti. Asiakirjojen kääntäminen maksetaan valtion varoista. (ETL 4:13.)

1.1.5 Oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle

Esitutinnan asianosaisella on oikeus kuulustelutodistajaan. Kuulustelutodistaja tarkoittaa luotettavaa ja esteetöntä henkilöä. Asianosaisen lisäksi myös kuulustelijalla on oikeus kutsua paikalle kuulustelutodistaja. Rikoksesta epäilty alle 18 vuotias tulee kuulla aina kuulustelutodistajan läsnä ollessa, ellei kuulustelussa ole paikalla hänen avustaja, edustaja tai sosiaaliviranomaisen edustaja. Kuulustelu voidaan myös tallentaa video- tai äänitallenteeseen, jolloin kuulustelutodistajaa ei tarvitse. Tällöin tallenteesta tulee käydä ilmi kuulustelun tapahtumat riittävän luotettavasti. (ETL 7:11.)

Kuulustelutodistajan esteellisyydestä säädetään laissa oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä 734/2015 1 pykälässä seuraavasti:

” Jos lain mukaan oikeustoimi on esteettömän todistajan todistettava tai esteettömän todistajan on oltava läsnä toimituksessa, todistaja on esteellinen, jos:

1) hän on oikeustoimeen osallinen tai oikeustoimi tehdään hänen hyväkseen;

2) hän on toimituksen asianosainen tai toimitus koskee hänen oikeuttaan;

3) hän on 1 tai 2 kohdassa tarkoitetun henkilön nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka hänellä on 1 tai 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde;

4) hän on 3 kohdassa tarkoitetussa suhteessa siihen, jonka tehtäviin toimitus tai oikeustoimen tekemiseen myötävaikuttaminen kuuluu;

5) hän ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt niin, ettei hän ilmeisesti ymmärrä todistamisen merkitystä.”

Kuulustelutodistajan tehtävä on seurata kuulustelua ja olla kommentoimatta kuulustelun kulkuun. Hän ei saa esittää kysymyksiä kuultavalle tai kuulustelijalle. Kuulustelutodistaja todistaa, että kuulustelu suoritetaan puolueettomasti ja luotettavasti. Kuulustelutodistaja allekirjoittaa kuulustelupöytäkirjan kuulustelun jälkeen ja näin todistaa kuulustelun luotettavuuden ja asiallisuuden. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 147-149.)

Olemme työharjoittelumme aikana huomanneet, että kuulustelutodistajan käyttö voi rauhoittaa kuulustelutilannetta huomattavasti. Olemme useasti pyytäneet omasta aloitteestamme kuulustelutodistajan kuulustelutilanteeseen, jos esimerkiksi kuultava vaikuttaa aggressiiviselta. Tämä korostuu pääosin rikoksesta epäillyn kuulusteluissa, mutta myös asianomistajan kuulustelussa on hyvä käyttää todistajaa, mikäli asianomistaja vaikuttaa esimerkiksi järkyttyneeltä tapauksesta tai jos hän kokee epäluottamusta virkamiehiä kohtaan.

1.1.6 Oikeudesta saada valtion varoista korvausta rikoksella aiheutetusta vahingosta

Asianomistajalla on oikeus saada korvausta rikoksella hänelle aiheutetusta vahingosta. Vahinko maksetaan valtion varoista. Korvausta voi hakea, jos rikos on tehty Suomessa, ellei vahingonkärsineellä ole asuinpaikka jossain muualla kuin Suomessa tai Euroopan unionin jäsenvaltiossa. Mikäli rikos on tehty Suomen ulkopuolella, korvausta suoritetaan vain henkilövahingoista ja kärsimyksistä. Edellytyksenä on, että uhrilla on rikoksen tekohetkellä asuinpaikka Suomessa, ja lisäksi hänen oleskelunsa ulkomailla johtui opiskelusta, työstä tai vastaavasta näihin verrattavasta syystä. (Rikosvahinkolaki 1204/2005, 1-3§.)

Esitutkintalain 11 luvun 9 pykälän mukaan esitutkintaviranomaisen on opastettava asianomistajaa hakemaan korvausta valtion varoista, mikäli hänellä on rikosvahinkolain mukaan oikeus saada korvausta hänelle aiheutetusta vahingosta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkijan on kerrottava asianomistajalle, mistä vahingoista vahingonkorvausta voi saada ja miten hakemus tehdään.

Vahingonkorvausta haetaan Valtionkonttorilta oikeuden päätöksen jälkeen. Asianomistajan tulee vaatia rikoksen tekijältä vahingonkorvausta tuomioistuimessa. Tuomioistuimessa tuomittuja vahingonkorvauksia voi hakea kolmen vuoden kuluessa siitä, kun asiassa on annettu lainvoimainen tuomio. Mikäli asiaa ei ole käsitelty tuomioistuimessa, korvausta voi hakea kymmenen vuoden sisällä rikostapahtumasta. On tärkeää tiedostaa, että valtion maksama korvaus on toissijainen. Ensisijaisesti korvausta tulee hakea vakuutuksista ja muista mahdollisista etuusjärjestelmistä. Korvaushakemus tehdään Valtionkonttorin internet-sivuilla. (Rikosvahinkokorvaukset. Luettu 23.11.2021.)

Vahingonkorvausta voi hakea henkilövahingoista ja esinevahingoista. Henkilövahingoista korvauksen saaminen on helpompaa. Henkilövahingoissa korvausta maksetaan seuraavista vahingoista:

”1) tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista;

2) ansionmenetyksestä;

3) kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta;

4) pysyvästä haitasta.

Henkilövahingon kärsineelle suoritetaan lisäksi kohtuullinen korvaus henkilövahingon yhteydessä vahingoittuneista vaatteista ja muista henkilökohtaisista käyttöesineistä.

Sairaanhoitokustannuksina korvataan myös sairaanhoitoon välittömästi liittyvästä lääkinnällisestä kuntoutuksesta aiheutuvat kustannukset.” (Rikosvahinkolaki 4§.)

Esinevahingoista maksetaan korvausta, jos vahingon on aiheuttanut:

”1) vanki, pidätetty, viranomaisen huostassa oleva kiinniotettu tai muuten rikoksen johdosta vapautensa menettänyt henkilö;

2) mielisairauden tai muun mielenterveydenhäiriön, mielentilatutkimuksen, tartuntataudin, kehitysvammaisuuden, päihteiden käytön, päihtymyksen taikka muun näihin verrattavan syyn vuoksi tahdostaan riippumatta laitokseen sijoitettu tai säilöön otettu henkilö;

3) ulkomaalaislain (301/2004) 121 §:n nojalla säilöön otettu henkilö; taikka

4) lastensuojelulain (683/1983) nojalla huostaanotettu ja laitoshuoltoon sijoitettu lapsi.

Korvauksen saaminen edellyttää lisäksi, että 1 momentissa tarkoitettu henkilö on aiheuttanut vahingon ollessaan vankilassa tai muussa laitoksessa, ollessaan sijoitettuna laitoksen ulkopuolella tai lomalla taikka karattuaan laitoksesta tai viranomaisen huostasta.” (Rikosvahinkolaki 13§.)

1.1.7 Mahdollisuudesta saada tukihenkilö sekä tukeva henkilö

Asianomistajalla on mahdollisuus saada tukihenkilö valtion maksamana, mikäli hänellä on oikeus saada oikeudenkäyntiavustaja valtion varoista, joten kriteerit ovat samat, kuin oikeudenkäyntiavustajan määräämiselle. Kriteerit on lueteltu tämän opinnäytteen luvussa 3.1.2. Tukihenkilön tehtävä on auttaa asianomistajaa rikosprosessiin liittyvissä asioissa ja olla hänen henkilökohtaisena tukena. Tukihenkilöllä tulee olla riittävä pätevyys työhön. Valtion maksamalle tukihenkilölle maksetaan korvausta valtion varoista. (Rantaeskola 2019, 146.)

Esitutkinnassa asianomistajan tukena voi olla myös muu kuin hänelle määrätty tukihenkilö, niin sanottu tukeva henkilö. Hän voi olla kuka tahansa asianomistajan nimeämä henkilö, jonka läsnäolosta ei ole vaaraa esitutkinnalle tai hänen läsnäolollaan ei ole laillista estettä. Tässä tapauksessa kuulustelijan tulee arvioida, onko esitutkinnan ulkopuolisen henkilön läsnäolo vaaraksi rikoksen selvittämisessä tai salassapitoasioissa. (Rantaeskola 2019, 146.) Tukevan henkilön tehtävä on tukea kuultavaa rikosprosessissa. Tutkijan olisi hyvä ottaa huomioon, että tukeva henkilö kuulustelussa voi rohkaista asianomistajaa puhumaan kokemastaan rikoksesta.

Rantaeskolan (2019, 147) mukaan yleisin tapa saada tukihenkilö kuulusteluihin on Rikosuhripäivystyksen kautta. Rikosuhripäivystyksen tukihenkilö on oikeudellisesti samassa asemassa, kuin edellä mainittu tukeva henkilö. Hän ei ole tehtävään erikseen määrätty, eikä myöskään saa tehtävästä valtion maksamaa korvausta

1.1.8 Totuusvelvollisuudesta sekä perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä

Asianomistajalla on esitutkintalain 7 luvun 6 pykälän mukaan esitutkinnassa niin sanottu negatiivinen totuusvelvollisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikki hänen kertomansa tulee olla totta. Hänen ei tarvitse oma-aloitteisesti kertoa tutkittavasta asiasta, mutta jos hän kertoo jotain, sen täytyy olla totuudenmukaista. Sama pätee myös asianomistajan laillista edustajaa. Mikäli asianomistaja tai hänen laillinen edustajansa kertoo jotain valheellisesti, häntä voidaan epäillä perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä, josta on säädetty rikoslain 15 luvun 2 pykälässä. Tulee huomioida kuitenkin, että rangaistusuhka koskee vain tilannetta, jossa asianomistaja on paikan päällä kuulus-

telussa. Toisin sanoen esimerkiksi puhelinkuulustelussa ei ole rangaistusuhkaa. Kuitenkin oikeudenkäynnissä rangaistusuhka on voimassa, vaikka asianomistaja olisi läsnä käsittelyssä videoneuvottelun, puhelimen tai muun teknisen laitteen välityksellä. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 115-116.)

1.2 Todistamiskiellot

1.2.1 Itsekriminointisuoja

Oikeudenkäymiskaaren 4/1734 17 luvun 18 pykälä sekä esitutkintalain 4 luvun 3 pykälä käsittelevät itsekriminointisuoja. Pykälien mukaan jokaisella on oikeus olla kertomatta sellaista seikkaa, joka saattaisi asettaa hänet itsensä syytteen vaaraan tutkittavana olevassa asiassa tai muussa rikosasiassa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei kuultavan tarvitse kertoa kuulustelijalle jotain sellaista asiaa, jonka johdosta hän voisi itse olla rikoksesta epäillyn asemassa. Esimerkiksi pahoinpitelyn uhrin ei tarvitse kertoa, että myös hän pahoinpiteli epäiltyä.

1.2.2 Lähiomaisen ja läheisen kieltäytymisoikeus

Asianomistajalla on oikeus olla kertomatta sellaista seikkaa, joka voisi asettaa hänen lähiomaisensa syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi tutkittavana olevan rikoksen selvittämiseen (OK 17:18). Lähiomainen määritellään asianosaisen nykyiseksi tai entiseksi avio- tai avopuolisoksi, sisarukseksi, sukulaiseksi suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa. Lisäksi myös henkilöksi, jolla on jokin edellä mainittuihin parisuhteisiin tai sukulaisuussuhteisiin rinnastettava suhde asianosaiseen. (OK 17:17.)

Mikäli asianomistajalla ei ole vaatimuksia tutkittavana olevassa asiassa ja häntä kuullaan todistajana, on mahdollista, että tuomioistuin voi evätä asianomistajan läheisen kieltäytymisoikeuden, jos on syytä epäillä, että asianomistaja ei käytä vaitiolo-oikeuttaan omasta päätöksestään. (OK 17:18.) Tämä voisi tulla kyseeseen esimerkiksi lähisuhdeväkivaltatapauksessa, jossa rikoksesta epäilty painostaa uhria olematta kertomatta tapauksesta ja vaatii häntä käyttämään läheisen kieltäytymisoikeuttaan.

1.3 Vaitiolovelvollisuudesta

Asianomistajalle on määritetty tiettyjä asioita, joista hän ei saa todistaa. Näistä on kerrottu seuraavissa kappaleissa.

Valtionsalaisuudet ja kansainväliset suhteet

Asianomistaja ei saa todistaa sellaisista tiedoista, joiden hän tietää olevan salassa pidettäviä valtion turvallisuuden vuoksi. Lisäksi hän ei saa todistaa sellaisista asioista, jotka koskevat Suomen suhteita johonkin toiseen valtioon tai kansainväliseen järjestöön. (OK 17:10.)

Julkisyhteisön virkamiehet ja työntekijät

Mikäli asianomistaja on toiminut virkamiehenä tai julkisyhteisön työntekijänä, hän ei saa todistaa sellaisista asiakirjoista tai oikeudenkäyntiasiakirjoista, jotka ovat määritelty viranomaisten toiminnan julkisuudesta säädettyssä laissa vaitiolovelvollisuuden piiriin. On kuitenkin mahdollista, että tuomioistuimien velvoittaa asianosaisen todistamaan vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvasta asiasta, mikäli tutkittavana olevan rikoksen ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta ja tällaisen tiedon kertomatta jättäminen olisi haitallista asianomistajan puolustukselle. Lisäksi tulee varmistua, ettei tietoja luovuttaneen henkilön tai hänen läheistensä turvallisuus vaarannu. (OK 17:12.)

Potilassalaisuudet

Lääkäri tai terveydenhuollon ammattihenkilö ei saa todistaa sellaisista terveydentilaan liittyvistä seikoista, joista hän on saanut työtehtävänsä tai asemansa perusteella tietää. Hän kuitenkin saa todistaa, mikäli se, jonka hyväksi salassapitovelvoite on säädetty, suostuu todistamiseen. Lisäksi tuomioistuimien voi velvoittaa lääkärin tai terveydenhuollon ammattihenkilön todistamaan, mikäli tutkittavana olevasta rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. (OK 17:14.)

Edellä mainittu todistamiskielto koskee myös muita salaisuuksia, jotka liittyvät perheeseen ja josta lääkäri tai terveydenhuollon ammattihenkilö on saanut tietää työnsä kautta. Tällaisia salaisuuksia voivat olla esimerkiksi sosiaalihuoltoon liittyvät seikat tai muut perheenjäsenen liittyvät arkaluonteiset asiat. (Helenius & Linna 2021, 485.)

Neuvottelusalaisuudet

Asianomistaja ei saa todistaa tuomioistuimen päätösneuvottelusta. Lisäksi jos asianomistaja on toiminut sovittelijana riita-asiassa, hän ei saa todistaa asioista, jotka on saanut tietää suorittaessaan

kyseistä tehtävää, ellei erittäin tärkeät syyt vaadi todistamista. Lisäksi henkilön, jonka hyväksi vai- tiolovelvollisuus on säädetty, tulee suostua todistamiseen kyseisistä asioista. (OK 17:11.)

Avustajasalaisuudet

Mikäli asianomistaja on toiminut avustajan tai tulkin tehtävissä, hän ei saa todistaa sellaisista asi- oista, jotka hän on saanut tietoonsa työtehtävää hoitaessaan. Hän ei saa todistaa tiedoista, jotka hän on saanut tietää, kun on antanut oikeudellista neuvontaa päämiehensä asemasta esitutkin- nassa tai muussa rikosprosessin vaiheessa ennen oikeudenkäyntiä. Lisäksi hän ei saa todistaa seikoista, mitä on saanut tietää antaessaan oikeudellista neuvontaa oikeudenkäynnin käynnistä- miseksi tai sen välttämiseksi. (OK 17:13.)

Uskonnollisen yhdyskunnan papit ja muut vastaavassa asemassa olevat

Rekisteröity pappi tai joku muu vastaavassa asemassa oleva henkilö ei saa todistaa sellaisista asi- oista, jotka on saanut tietää yksityisessä sielunhoidossa tai ripissä, ellei salassapitovelvollisuuden hyväksi säädetty henkilö suostu siihen (OK 17:16).

1.4 Oikeudesta kieltäytyä todistamasta

Asianomistajalle on määritelty asioita, joista hän voi halutessaan kieltäytyä todistamasta. Nämä ovat liike- ja ammattisalaisuudet sekä toimittajan lähdesuojaan liittyvät tiedot.

Asianomistajan ei tarvitse kertoa liike- tai ammattisalaisuuksista, mikäli erittäin tärkeät syyt eivät vaadi todistamista (OK 17:19). Toimittajan ei tarvitse paljastaa sen henkilön henkilöllisyyttä, jolta on saanut sellaisen tiedon, joka on välitetty yleisön nähtäväksi. Tuomioistuin voi kuitenkin velvoittaa toimittajan todistamaan, mikäli syyttäjän ajamasta rikoksesta ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. (OK 17:20.)

1.5 Muut ilmoitukset

1.5.1 Oikeudesta esittää kysymyksiä toiselle kuultavalle

Asianomistajalla ja hänen avustajallaan tai asiamiehellään on oikeus esittää kysymyksiä muille asi- anosaisille rikosprosessin kuulusteluissa. Tutkija päättää, miten tämä käytännössä suoritetaan. Tutkija voi esimerkiksi päättää, että hän esittää kysymykset toiselle asianosaiselle. Lisäksi myös syyttäjä voi esittää kysymyksiä kuulusteltavalle. (ETL 7:17.)

1.5.2 Esitutkinta-aineiston salassapidosta, vaitiolovelvollisuudesta sekä salassapitorikoksesta

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) määrittää poliisin suorittaman esitutkinnan salassapitoasioista. Lain mukaan esitutkintamateriaali on julkista, ellei sitä erikseen säädetä salaiseksi. Tämä periaate on nimeltään julkisuusperiaate. Laki säätelee tarkkaan, että mitkä asiakirjat ovat julkisia sekä lisäksi, että mitä osia asiakirjoista tulisi salata.

Esitutkinnan asianosaisella eli asianomistajalla tai rikoksesta epäillyllä on julkisuuslain mukaan oikeus tietää sellaisista häntä itseään koskevista asiakirjoista, jotka ovat määritelly salaisiksi, ellei tietojen antamisesta ole haittaa esitutkinnalle tai asian selvittämiselle (JulkL 11§). Asianosaiselle luovutettavaan asiakirjaan tulee aina muistaa tehdä merkintä salassapidosta, mikäli asiakirja tai joku sen osa on määritelly salassa pidettäväksi. Merkinnästä tulee selkeästi käydä ilmi, että mikä osa asiakirjasta on salattu ja millä perusteella. Sama pätee myös, mikäli salassa pidettäviä asioita antaa asianosaiselle suullisesti. (JulkL 25§.) Poliisin on oltava tarkkana, että mitkä asiakirjat ja mitä tietoa voi luovuttaa asianosaiselle. On suositeltavaa, että aina asianosaisen pyytäessä esitutkintamateriaalia, tulee kysyä tutkinnanjohtajan linjausta asiaan.

Julkisuuslain 6 luvussa säädetään tarkemmin salassapitovelvoitteista ja vaitiolovelvollisuudesta. Asianosainen tai hänen edustajansa ei saa kertoa esitutkinnan ulkopuolisille mitään muuta kuin itseään koskevaa tietoa, jonka on saanut tietää asianosaisasemansa vuoksi, jos tiedot ovat määritelly salassa pidettäväksi. (JulkL 23§.) Julkisuuslain 6 luvun 24 pykälässä on listattu salassa pidettävät asiakirjat. Esimerkiksi kuulusteluihin liittyvät asiakirjat ovat salassa pidettäviä niin kauan kunnes syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta tai kunnes asia on ollut esillä tuomioistuimen istunnossa, ellei ole selvää, ettei tiedon antaminen asianosaiselle vaaranna rikoksen selvittämistä tai esitutkinnan loppuun saattamista (JulkL 24:1.3).

Rikoslaissa 39/1889 säädetään salassapitorikoksesta sekä salassapitorikkomuksesta. Henkilö, joka paljastaa salassa pidettäväksi määritellyn tiedon tai käyttää tietoa itseään tai toista hyödyttääkseen, tulee tuomita salassapitorikoksesta tai salassapitorikkomuksesta (RL 38:1-2).

2 RIKOKSESTA EPÄILTY

2.1 Asema esitutkinnassa

Rikoksesta epäillylle on ilmoitettava kuulustelun aluksi, mitä asia koskee ja mikä on hänen asemansa esitutkinnassa (ETL 4:9). Rikoksesta epäilty on luonnollinen henkilö, joka on poliisin toimesta määritelty epäilyksi. Epäiltyyn voidaan rikosoikeudenkäynnissä kohdistaa rangaistusvaatimus sekä esimerkiksi vaatimuksia menettämisseuraamuksista tai todistelukulujen korvaamista valtiolle ja vahingonkorvauksen suorittamista asianomistajalle. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 87-88.) Henkilön asema esitutkinnassa on ennen kuulustelua tärkein asia sisäistää, niin kuulustelijalle kuin kuultavalle, koska oikeudet ja velvollisuudet ovat erilaiset, riippuen kuultavan asemasta esitutkinnassa.

2.2 Mistä teosta kuulusteltavaa epäillään

Esitutkintalain 7 luvun 10 pykälän mukaan rikoksesta epäillylle on ennen kuulustelua kerrottava se teko, josta häntä epäillään. Teon yksilöinti tulee olla mahdollisimman tarkka. On mahdollista, että kyseinen epäilty esimerkiksi tietää tehneensä myös muita rikoksia, ja on hänen oikeutensa, että kyseisessä kuulustelussa käsitellään vain sitä rikosta, joka on poliisin tiedossa. Myöhemmin tässä opinnäytetyössä käsitellään rikoksesta epäillyn itsekriminointisuoja, mutta myös itsekriminointisuojan puitteissa on tärkeää yksilöidä teko, josta häntä epäillään. Mikäli epäilty haluaa kertoa tekevästään rikoksesta, on tärkeää, että hän tietää mistä rikoksesta kertoo.

2.3 Oikeudesta käyttää avustajaa

Esitutkintalain 4 luvun 10 pykälän mukaan rikoksesta epäillyllä on esitutkinnassa oikeus valitsemaansa avustajaan, mikäli asia ei ole käsiteltävänä suppeassa esitutkinnassa. Oikeudesta avustajaan tulee ilmoittaa rikoksesta epäillylle ennen kuulustelua kirjallisesti. Esitutkintalain 11 luvun 3 pykälä määrittelee, että avustajan tulee olla asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja. Rikostapauksen tutkinnanjohtaja ratkaisee avustajan kelpoisuuden. Mikäli rikoksesta epäillyn avustaja ei ole oikeutettu toimia avustajana, epäillyllä on oikeus hankkia kelpoisuuden täyttävä avustaja (ETL 11:3).

Kuulustelijan on hyvä ymmärtää, mitä avustajan kelpoisuus konkreettisesti tarkoittaa. Asianajaja on Suomen Asianajajaliiton jäseneksi hyväksytty lakimies. Julkinen oikeusavustaja puolestaan on valtion oikeusaputoimistossa työskentelevä lakimies. Kolmas esitutkintalaissa hyväksytty avustaja on luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja, niin sanottu lupalakimies. Lupalakimies on saanut luvan oikeudenkäyntiavustajalautakunnalta toimia oikeudenkäyntiasiamiehenä. Lupalakimiehen pätevyys-

delle on säädetty useita edellytyksiä. Näitä ovat esimerkiksi ylempi korkeakoulututkinto, riittävä perehtyneisyys työhön, sopivuus ja rehellisyys. Henkilön tulee olla käynyt asianajajatutkinto, tuomioistuinharjoittelu tai hänen on täytynyt työskennellä vähintään vuoden ajan syyttäjän virassa tai muussa oikeudenkäyntiasiamiehen ja -avustajan virkaan perehdyttävässä työssä. (Linna 2019, 31.)

Kuulustelijan on tärkeä ymmärtää, milloin rikoksesta epäilty voi saada avustusta valtiolta oikeusapuun, ja tästä on tärkeä kertoa kuulusteltavalle. Oikeusapulain 257/2002 1 luvun 1 pykälässä kerrotaan oikeusavun yleisistä edellytyksistä ja sisällöstä. Mikäli henkilön taloudellinen asema on sellainen, ettei hän pysty maksamaan asian hoitamiseen vaadittavia menoja, on hänen mahdollista saada valtion varoista apua oikeusapua. Oikeusapu tarkoittaa esimerkiksi oikeudellista neuvontaa ja avustamista tuomioistuimessa. (OikApuL 1:1.)

Rikoksesta epäilty hakee itse tai avustajansa avustamana oikeusapua oikeusaputoimistolta. Hakemuksen yhteydessä hänen tulee antaa selvitys taloudellisesta tilanteestaan sekä käsiteltävästä asiasta. Hakijan käytettävissä oleva varallisuus määrittää oikeusavun omavastuuosuuden. Mikäli hakijan käytettävissä oleva varallisuus on enintään 600 euroa, niin omavastuuosuutta ei peritä, ja vastaavasti jos käyttövara on yli 1300 euroa, niin silloin oikeusapua ei voi saada. (Linna 2019, 34.)

2.4 Milloin voidaan määrätä puolustaja ja siihen kuuluvasta oikeusavusta

Jokaisella rikoksesta epäillyllä on lähtökohtaisesti oikeus itse huolehtia omasta puolustuksestaan, mutta tämä ei ole täysin poikkeuksetonta. On mahdollista, että rikoksesta epäillylle tulee määrätä puolustaja hänen pyynnöstään tai viran puolesta. Puolustaja tarkoittaa joko oikeudenkäyntiavustajaa tai oikeudenkäyntiasiamiestä. Puolustaja maksetaan valtion varoista. Yleisimmin puolustaja määrätään epäillyn pyynnöstä. (Helenius & Linna 2021, 432.)

Rikoksesta epäillylle voidaan viran puolesta määrätä puolustaja neljällä eri edellytyksellä. Ensimmäinen edellytys koskee tilannetta, jolloin epäilty ei kykene puolustamaan itseään. On mahdollista, että epäilty ei täysin ymmärrä, miten hänen tulisi toimia oikeudenkäynnissä. Tämä tilanne tulee vastaan erityisesti näytöllisesti ja oikeudellisesti haastavissa asioissa. Toinen edellytys koskee alle 18-vuotiasta epäiltyä. Epäillyn ikää tarkastellaan siinä vaiheessa, kun tarve puolustajalle tulee, ei rikoksen tekoajankohdasta. Tuomioistuin voi myös poiketa tästä säännöksestä yksinkertaisissa asioissa, jolloin on ilmeistä, ettei puolustajaa tarvita. Näitä asioita ovat esimerkiksi yksinkertaiset sakkorikokset. Kolmantena edellytyksenä puolustajan määräämiselle viran puolesta on, että epäillyn itse valitsema puolustaja on puutteellinen. Puutteellisuus voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, ettei puolustaja pysty puolustamaan vastaajaa asianmukaisesti. Mikäli kyseinen tilanne tulee vastaan, tuomioistuimen täytyy määrätä uusi puolustaja vastaajalle. Viimeinen peruste on, että puolustajan määrääminen viran puolesta on jonkin erityisen syyn takia välttämätöntä. (Helenius & Linna 2021, 431-432.)

2.5 Oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle

Esitutinnan asianosaisella on oikeus kuulustelutodistajaan. Kuulustelutodistaja tarkoittaa luotettavaa ja esteetöntä henkilöä. Asianosaisen lisäksi myös kuulustelijalla on oikeus kutsua paikalle kuulustelutodistaja. Rikoksesta epäilty alle 18 vuotias tulee kuulla aina kuulustelutodistajan läsnä ollessa, ellei kuulustelussa ole paikalla hänen avustaja, edustaja tai sosiaaliviranomaisen edustaja. Kuulustelu voidaan myös tallentaa video- tai äänitallenteeseen, jolloin kuulustelutodistajaa ei tarvitse. Tällöin tallenteesta tulee käydä ilmi kuulustelun tapahtumat riittävän luotettavasti. (ETL 7:11.)

Kuulustelutodistajan esteellisyydestä säädetään laissa oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä 734/2015 1 pykälässä seuraavasti:

” Jos lain mukaan oikeustoimi on esteettömän todistajan todistettava tai esteettömän todistajan on oltava läsnä toimituksessa, todistaja on esteellinen, jos:

- 1) hän on oikeustoimeen osallinen tai oikeustoimi tehdään hänen hyväkseen;
- 2) hän on toimituksen asianosainen tai toimitus koskee hänen oikeuttaan;
- 3) hän on 1 tai 2 kohdassa tarkoitetun henkilön nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka hänellä on 1 tai 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde;
- 4) hän on 3 kohdassa tarkoitetussa suhteessa siihen, jonka tehtäviin toimitus tai oikeustoimen tekemiseen myötävaikuttaminen kuuluu;
- 5) hän ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt niin, ettei hän ilmeisesti ymmärrä todistamisen merkitystä.”

Kuulustelutodistajan tehtävä on seurata kuulustelua ja olla kommentoimatta kuulustelun kulkuun. Hän ei saa esittää kysymyksiä kuultavalle tai kuulustelijalle. Kuulustelutodistaja todistaa, että kuulustelu suoritetaan puolueettomasti ja luotettavasti. Kuulustelutodistaja allekirjoittaa kuulustelupöytäkirjan kuulustelun jälkeen ja näin todistaa kuulustelun luotettavuuden ja asiallisuuden. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 147-149.)

2.6 Mahdollisuus tukevaan henkilöön

Esitutkinnassa todistajan tukena voi olla niin sanottu tukeva henkilö. Hän voi olla kuka tahansa todistajan nimeämä henkilö, jonka läsnäolosta ei ole vaaraa esitutkinnalle tai hänen läsnäololleen ei ole laillista estettä. Tässä tapauksessa kuulustelijan tulee arvioida, onko esitutkinnan ulkopuolisen henkilön läsnäolo vaaraksi rikoksen selvittämisessä tai salassapitoasioissa. (Rantaeskola 2019, 146.) Tukevan henkilön tehtävä on tukea kuultavaa rikosprosessissa. Tutkijan olisi hyvä ottaa huomioon, että tukeva henkilö kuulustelussa voi rohkaista todistajaa puhumaan avoimemmin, vaikkakin todistajan tulee kertoa tutkittavasta asiasta kaikki tietämänsä, mitään salaamatta. Totuusvelvollisuutta käsitellään seuraavassa kappaleessa.

2.7 Kielellisistä oikeuksista

Kuulustelussa yksi perusedellytyksistä on, että kuultava ja kuulustelija ymmärtävät toisiaan ja kuultava saa asiansa kerrottua ymmärrettävästi. Siksi on tärkeää, että kuultavalla on oikeus käyttää kieltä, jota hän parhaiten ymmärtää. Kaksikielisellä alueella kuultavalla on oikeus käyttää joko suomea tai ruotsia. Lisäksi saamenkielisellä alueella on oikeus myös saamen kieleen. Kuultavalle on annettava mahdollisuus tulkkaukseen, mikäli mikään edellä mainituista kielistä ei sovellu asian käsittelyyn. Esitutkintaviranomaisen on huolehdittava, että kuultavalle hankitaan tarvittava tulkkaus. Tulkkaus maksetaan valtion varoista. (Helenius & Linna 2021, 96-100.)

Rikoksesta epäillyllä on myös oikeus tapauksen kannalta oleellisten esitutkintamateriaalien ja asiakirjojen käännökseen hänen pyynnöstään. Asiakirjat tulee kääntää rikoksesta epäillyn käyttämälle kielelle kohtuullisessa ajassa. Mikäli rikoksesta epäillyn oikeusturva ei edellytä asiakirjan kääntämistä kirjallisesti, kääntäminen voidaan suorittaa myös suullisesti. Asiakirjojen kääntäminen maksetaan valtion varoista. (ETL 4:13.)

2.8 Oikeus olla myötävaikuttamatta sen rikoksen selvittämiseen, josta häntä epäillään

Rikoksesta epäillylle tulee kertoa ennen kuulustelua ymmärrettävästi, että hänen ei tarvitse millään tavalla edesauttaa sen rikoksen selvittämisessä, mistä häntä kuulusteluhetkellä epäillään (ETL 4:3). Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että epäilty on oikeutettu valehtelemaan tai kertomaan muunneltua totuutta. Poliisin tehtävä on esitutkinnassa etsiä näyttö rikoksesta epäiltyä vastaan tai puolesta.

2.9 Lähiomaisen ja läheisen kieltäytymisoikeus

Rikoksesta epäillyllä on oikeus olla kertomatta sellaista seikkaa, joka voisi asettaa hänen lähiomaisensa syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi tutkittavana olevan rikoksen selvittämiseen (OK

17:18). Lähiomainen määritellään asianosaisen nykyiseksi tai entiseksi avio- tai avopuolisoksi, sisarukseksi, sukulaiseksi suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa. Lisäksi myös henkilöksi, jolla on jokin edellä mainittuihin parisuhteisiin tai sukulaisuussuhteisiin rinnastettava suhde asianosaiseen. (OK 17:17.)

3 TODISTAJA

3.1 Oikeudet

3.1.1 Asema esitutkinnassa

Todistajalle on ilmoitettava kuulustelun aluksi, mitä asia koskee ja mikä on hänen asemansa esitutkinnassa (Esitutkintalaki 805/2011, 4:9). Henkilön asema esitutkinnassa on ennen kuulustelua tärkein asia sisäistä, niin kuulustelijalle kuin kuultavalle, koska oikeudet ja velvollisuudet ovat erilaiset, riippuen kuultavan asemasta esitutkinnassa.

3.1.2 Oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle

Esitutkinnassa todistajalla on oikeus kuulustelutodistajaan. Kuulustelutodistaja tarkoittaa luotettavaa ja esteetöntä henkilöä. Todistajan lisäksi myös kuulustelijalla on oikeus kutsua paikalle kuulustelutodistaja. Kuulustelu voidaan myös tallentaa video- tai äänitallenteeseen, jolloin kuulustelutodistajaa ei tarvitse. Tällöin tallenteesta tulee käydä ilmi kuulustelun tapahtumat riittävän luotettavasti. (ETL 7:11.)

Kuulustelutodistajan esteellisyydestä säädetään laissa oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä 734/2015 1 pykälässä seuraavasti:

” Jos lain mukaan oikeustoimi on esteettömän todistajan todistettava tai esteettömän todistajan on oltava läsnä toimituksessa, todistaja on esteellinen, jos:

- 1) hän on oikeustoimeen osallinen tai oikeustoimi tehdään hänen hyväkseen;
- 2) hän on toimituksen asianosainen tai toimitus koskee hänen oikeuttaan;
- 3) hän on 1 tai 2 kohdassa tarkoitetun henkilön nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka hänellä on 1 tai 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde;
- 4) hän on 3 kohdassa tarkoitetussa suhteessa siihen, jonka tehtäviin toimitus tai oikeustoimen tekemiseen myötävaikuttaminen kuuluu;
- 5) hän ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt niin, ettei hän ilmeisesti ymmärrä todistamisen merkitystä.”

Kuulustelutodistajan tehtävä on seurata kuulustelua ja olla kommentoimatta kuulustelun kulkuun. Hän ei saa esittää kysymyksiä kuultavalle tai kuulustelijalle. Kuulustelutodistaja todistaa, että kuulustelu suoritetaan puolueettomasti ja luotettavasti. Kuulustelutodistaja allekirjoittaa kuulustelupöytäkirjan kuulustelun jälkeen ja näin todistaa kuulustelun luotettavuuden ja asiallisuuden. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 147-149.)

3.1.3 Mahdollisuus tukevaan henkilöön

Esitutkinnassa todistajan tukena voi olla niin sanottu tukeva henkilö. Hän voi olla kuka tahansa todistajan nimeämä henkilö, jonka läsnäolosta ei ole vaaraa esitutkinnalle tai hänen läsnäololleen ei ole laillista estettä. Tässä tapauksessa kuulustelijan tulee arvioida, onko esitutkinnan ulkopuolisen henkilön läsnäolo vaaraksi rikoksen selvittämisessä tai salassapitoasioissa. (Rantaeskola 2019, 146.) Tukevan henkilön tehtävä on tukea kuultavaa rikosprosessissa. Tutkijan olisi hyvä ottaa huomioon, että tukeva henkilö kuulustelussa voi rohkaista todistajaa puhumaan avoimemmin, vaikkakin todistajan tulee kertoa tutkittavasta asiasta kaikki tietämänsä, mitään salaamatta. Totuusvelvollisuutta käsitellään seuraavassa kappaleessa.

3.1.4 Totuusvelvollisuudesta sekä perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä

Todistajan on esitutkintalain 17 luvun 8 pykälän mukaan velvollisuus kertoa tutkittavasta asiasta kaikki tietämänsä, mitään salaamatta. Hänen tulee myös toimittaa esitutkintaviranomaiselle kaikki tutkittavana olevaan rikokseen liittyvä materiaali, mikäli sillä on merkitystä rikoksen selvittämisessä.

Rikoslain 15 luvun 2 pykälä määrittelee perättömän lausuman viranomaismenettelyssä. Se tarkoittaa sitä, että mikäli esitutkinnan asianosainen, muu kuin rikoksesta epäilty, kertoo kuulustelussa jotain sellaista, mikä ei pidä paikkaansa tai salaa jonkin sellaisen seikan, jolla on merkitystä rikoksen selvittämisessä, voidaan tuomita perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Pykälän mukaan kuultavan tulee olla läsnä kuulustelussa, eikä näin ollen puhelinkuulustelussa annettua todistusta voi soveltaa kyseiseen pykälään.

3.2 Todistamiskiellot

3.2.1 Itsekriminointisuoja

Oikeudenkäymiskaaren 4/1734 17 luvun 18 pykälä sekä esitutkintalain 4 luvun 3 pykälä käsittelevät itsekriminointisuoja. Pykälien mukaan jokaisella on oikeus olla kertomatta sellaista seikkaa, joka saattaisi asettaa hänet itsensä syytteen vaaraan tutkittavana olevassa asiassa tai muussa rikosasiassa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei kuultavan tarvitse kertoa kuulustelijalle jotain sellaista asiaa, jonka johdosta hän voisi itse olla rikoksesta epäillyn asemassa.

3.2.2 Lähiomaisen ja läheisen kieltäytymisoikeus

Todistajalla on oikeus olla kertomatta sellaista seikkaa, joka voisi asettaa hänen lähiomaisensa syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi tutkittavana olevan rikoksen selvittämiseen (OK 17:18). Lähiomainen määritellään asianosaisen nykyiseksi tai entiseksi avio- tai avopuolisoksi, sisarukseksi, sukulaiseksi suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa. Lisäksi myös henkilöksi, jolla on jokin edellä mainittuihin parisuhteisiin tai sukulaisuussuhteisiin rinnastettava suhde asianosaiseen. (OK 17:17.)

3.3 Vaitiolovelvollisuudesta

Todistajalle on määritetty tiettyjä asioita, joista hän ei saa todistaa. Näistä on kerrottu seuraavissa kappaleissa.

Valtionsalaisuudet ja kansainväliset suhteet

Todistaja ei saa todistaa sellaisista tiedoista, joiden hän tietää olevan salassa pidettäviä valtion turvallisuuden vuoksi. Lisäksi hän ei saa todistaa sellaisista asioista, jotka koskevat Suomen suhteita johonkin toiseen valtioon tai kansainväliseen järjestöön. (OK 17:10.)

Julkisyhteisön virkamiehet ja työntekijät

Mikäli todistaja on toiminut virkamiehenä tai julkisyhteisön työntekijänä, hän ei saa todistaa sellaisista asiakirjoista tai oikeudenkäyntiasiakirjoista, jotka ovat määritelty viranomaisten toiminnan julkisuudesta säädettyssä laissa vaitiolovelvollisuuden piiriin. On kuitenkin mahdollista, että tuomioistuimien velvoittaa todistajan todistamaan vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvasta asiasta, mikäli tutkittavana olevan rikoksen ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta ja tällaisen tiedon kertomatta jättäminen olisi haitallista asianomistajan puolustukselle. Lisäksi tulee varmistua, ettei tietoja luovuttaneen henkilön tai hänen läheistensä turvallisuus vaarannu. (OK 17:12.)

Potilassalaisuudet

Lääkäri tai terveydenhuollon ammattihenkilö ei saa todistaa sellaisista terveydentilaan liittyvistä seikoista, joista hän on saanut työtehtävänsä tai asemansa perusteella tietää. Hän kuitenkin saa todistaa, mikäli se, jonka hyväksi salassapitovelvoite on säädetty, suostuu todistamiseen. Lisäksi tuomioistuimien voi velvoittaa lääkärin tai terveydenhuollon ammattihenkilön todistamaan, mikäli tutkittavana olevasta rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. (OK 17:14.)

Edellä mainittu todistamiskielto koskee myös muita salaisuuksia, jotka liittyvät perheeseen ja josta lääkäri tai terveydenhuollon ammattihenkilö on saanut tietää työnsä kautta. Tällaisia salaisuuksia voivat olla esimerkiksi sosiaalihuoltoon liittyvät seikat tai muut perheenjäsenen liittyvät arkaluontoiset asiat. (Helenius & Linna 2021, 485.)

Neuvottelusalaisuudet

Todistaja ei saa todistaa tuomioistuimen päätösneuvottelusta. Lisäksi jos todistaja on toiminut sovittelijana riita-asiassa, hän ei saa todistaa asioista, jotka on saanut tietää suorittaessaan kyseistä tehtävää, ellei erittäin tärkeät syyt vaadi todistamista. Lisäksi henkilön, jonka hyväksi vaitiolovelvollisuus on säädetty, tulee suostua todistamiseen kyseisistä asioista. (OK 17:11.)

Avustajasalaisuudet

Mikäli todistaja on toiminut avustajan tai tulkin tehtävissä, hän ei saa todistaa sellaisista asioista, jotka hän on saanut tietoonsa työtehtävää hoitaessaan. Hän ei saa todistaa tiedoista, jotka hän on saanut tietää, kun on antanut oikeudellista neuvontaa päämiehensä asemasta esitutkinnassa tai muussa rikosprosessin vaiheessa ennen oikeudenkäyntiä. Lisäksi hän ei saa todistaa seikoista, mitä on saanut tietää antaessaan oikeudellista neuvontaa oikeudenkäynnin käynnistämiseksi tai sen välttämiseksi. (OK 17:13.)

Uskonnollisen yhdyskunnan papit ja muut vastaavassa asemassa olevat

Rekisteröity pappi tai joku muu vastaavassa asemassa oleva henkilö ei saa todistaa sellaisista asioista, jotka on saanut tietää yksityisessä sielunhoidossa tai ripissä, ellei salassapitovelvollisuuden hyväksi säädetty henkilö suostu siihen (OK 17:16).

3.4 Oikeudesta kieltäytyä todistamasta

Todistajalle on määritelty asioita, joista hän voi halutessaan kieltäytyä todistamasta. Nämä ovat liike- ja ammattisalaisuudet sekä toimittajan lähdesuojaan liittyvät tiedot.

Todistajan ei tarvitse kertoa liike- tai ammattisalaisuuksista, mikäli erittäin tärkeät syyt eivät vaadi todistamista (OK 17:19). Toimittajan ei tarvitse paljastaa sen henkilön henkilöllisyyttä, jolta on saanut sellaisen tiedon, joka on välitetty yleisön nähtäväksi. Tuomioistuin voi kuitenkin velvoittaa toimittajan todistamaan, mikäli syyttäjän ajamasta rikoksesta ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. (OK 17:20.)

4 KUULUSTELUN PÄÄTTEEKSI LÄPIKÄYTVÄT ASIAT

Kuulustelun päätteeksi asianomistajan sekä rikoksesta epäillyn kanssa on tärkeää käydä läpi muutamia asioita, joita avataan seuraavissa kappaleissa. Olemme huomanneet työharjoittelussa, että valtaosa kuulustelun jälkeen läpikäytävistä asioista saattaa olla hieman epätiedossa, ja kyseisten asioiden läpikäyminen on haastavaa, varsinkin jos kuulusteltava haluaa lisätietoa jostain kuulustelun jälkeen ilmoitettavasta asiasta. Halusimme tähän opinnäytteeseen avata näitä asioita, jotta lukija voisi kehittää omaa osaamistaan tulevia kuulusteluja varten.

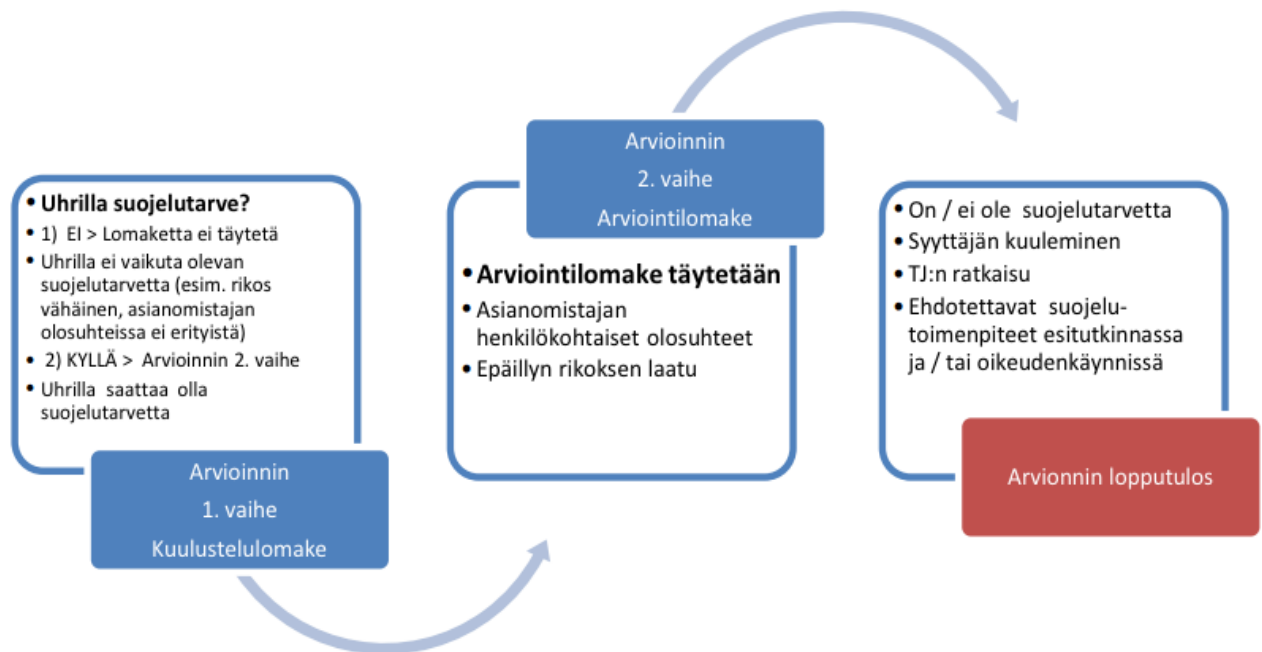
4.1 Asianomistaja

4.1.1 Suojelutarpeen arviointi

Esitutkintalain 11 luvun 9a pykälä määrittelee, että esitutkintaviranomaisen on arvioitava asianomistajan mahdollisesta suojelutarpeesta, rikoksen laatu ja olosuhteet huomioon ottaen. Suojelutoimia ovat esimerkiksi kuulustelun tallentaminen videolle ja videon käyttäminen näyttönä rikosasiassa tai asianomistajan kuuleminen pääkäsittelyssä sermin takaa (ETL 11:9a).

Suojelutarpeen arvioinnin tarkoitus on selvittää asianomistajan mahdolliset suojelulliset tarpeet esitutkintaan tai oikeudenkäyntiin. Arviointi on tärkeää esimerkiksi siitä syystä, että mahdollisilla suojelutoimilla voidaan saada asianomistaja helpommin kertomaan tapahtuneesta ja tällöin kuulustelukertomus on paremmin hyödynnettävissä näyttönä. Suojelutoimien tavoitteena on luoda asianomistajalle mahdollisimman turvallinen tila kertoa tapahtuneesta esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä. Esitutkinnassa suojelutoimia voivat olla esimerkiksi kuulusteleminen siihen tarkoitettussa tilassa tai saman kuulustelijan suorittamat kuulustelut tai samaa sukupuolta oleva kuulustelija. Oikeudenkäynnissä suojelutoimia ovat esimerkiksi asianomistajan kuuleminen ilman vastaajan läsnäoloa tai kuuleminen suojan takaa. Lisäksi suojelutoimia ovat asian käsittely ilman yleisöä tai asianomistajan kuuleminen teknisillä apuvälineillä. (Sisäministeriö 2016, 11.)

Kuva 1. Suojelutarpeen arvioinnin vaiheet (Sisäministeriö 2016, 12).

Sisäministeriön julkaisussa on kuvattu selkeästi suojelutarpeen arvioinnin vaiheet. Ensin määritetään, onko uhrilla suojelutarve. Mikäli ei ole, suojelutarpeen arviointilomaketta ei täytetä. Mikäli tarve on, siirrytään toiseen vaiheeseen, jolloin täytetään suojelutarpeen arviointilomake. Arviointilomakkeessa käydään läpi asianomistajan henkilökohtaisia olosuhteita sekä rikoksen laatua. Lisäksi lomakkeeseen kuvaillaan, millaista suojelua asianomistaja toivoisi. Lomakkeen täytön jälkeen se esitellään tutkinnanjohtajalle, joka arvioi suojelun tarpeen. Pääsääntöisesti syyttäjän näkemys kuullaan ennen tutkinnanjohtajan esitystä suojelutoimista. (Sisäministeriö 2016, 13.) Suojelutarpeen arviointilomake löytyy Kameleonista.

4.1.2 Rangaistusvaatimus

Asianomistajalta tiedustellaan, vaatiiko hän rangaistusta rikoksen tekijälle. On olemassa virallisen syytteen alaisia rikoksia sekä asianomistajarikoksia. Virallisen syytteen alaiset rikokset tarkoittavat sitä, että esitutkintaviranomainen sekä syyttäjä voivat tehdä toimenpiteitä rikoksen selvittämiseen liittyen, riippumatta siitä vaatiiko asianomistaja rangaistusta vai ei. Asianomistajarikos vastaavasti tarkoittaa sitä, että asianomistaja pääsääntöisesti päättää, lähteekö esitutkintaviranomainen tutkimaan rikosta ja lähteekö syyttäjä ajamaan asiaa eteenpäin rikosprosessissa. Mikäli syyttäjä jättää syytteen nostamatta, asianomistaja voi myös itse ajaa rikosasiaa tuomioistuimessa. Tätä kutsutaan niin sanotuksi toissijaiseksi syyteoikeudeksi. (Syyttäjänlaitos 2019.)

Joissain tapauksissa esitutkintaviranomainen ja syyttäjä voivat tutkia tapausta, jos erittäin tärkeä yleinen etu niin vaatii. Tällöin asianomistajarikos muuttuu virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi.

On huomioitava, että mikäli poliisin arvion mukaan erittäin tärkeä yleinen etu täytyisi jonkun tapauksen osalta, on se siirrettävä syyttäjän harkintaan. (Silver 2020, 49.)

4.1.3 Sakkomenettely

Sakkomenettely tarkoittaa menettelyä yksinkertaisista ja selvistä asioista, jossa rikkomuksesta epäilty saa kirjallisen seuraamuksen ilman tuomioistuimen ratkaisua. Ilman rikkomuksesta epäillyn ja mahdollisen asianomistajan suostumusta sakkomenettelyä ei voi soveltaa. (Syyttäjänlaitos 2019.) Epäilty ja asianomistaja voivat peruuttaa suostumuksensa sakkomenettelyyn siihen asti, kunnes asiassa on annettu ratkaisu (SML 1:4, 1:5). Sakkomenettelyssä asia voidaan ratkaista vain silloin, mikäli rikkomuksesta epäilty tunnustaa teonkuvauksen ja hyväksyy seuraamuksen. Lisäksi epäillyn tulee suostua asian käsittelyyn sakkomenettelyssä ja ilman suullista käsittelyä. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkomenettelyä määrittää laki sakon ja rikesakon määräämisestä. Sakkomenettelyyn kuuluu viisi eri sakkolajia, jotka ovat rangaistusvaatimus, sakkovaatimus, sakkomääräys, rikesakkomääräys ja rangaistusmääräys. (Laki sakon ja rikesakon määräämisestä, 754/2010 1:2.) Seuraavissa kappaleissa käydään läpi eri sakkolajit sekä mitkä asiat vaikuttavat sakkolajin määräytymiseen.

Rangaistusvaatimus

Rangaistusvaatimus on poliisin antama sakkolaji ja sitä käytetään silloin, kun epäilty ei suostu sakkomenettelyyn. Tällöin poliisi antaa rikkomuksesta epäillylle rangaistusvaatimuksen, jonka jälkeen hänellä on 30 päivää aikaa antaa suostumuksensa sakkomenettelyyn esimerkiksi maksamalla osa sakosta tai sakko kokonaan. Suostumuksen antamisen jälkeen sakko vahvistetaan sakkomääräyksellä, rikesakkomääräyksellä tai rangaistusmääräyksellä. Mikäli epäilty ei anna suostumustaan sakkoon 30 päivän sisällä, asia siirtyy esitutkintaan ja sen myötä mahdolliseen syyteharkintaan, jonka jälkeen tuomioistuinkäsittelyyn. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkovaatimus

Sakkovaatimuksella tarkoitetaan seuraamusta rikkeestä, josta poliisilla ei ole toimivaltaa antaa sakkomääräystä, esimerkiksi jos epäillylle vaadittava rangaistus teosta olisi yli 20 päiväsakkoa, annetaan hänelle sakkovaatimus. Sakkovaatimuksen ratkaisee syyttäjä ja hän antaa epäillylle tiedoksi rangaistusmääräyksen. Mikäli epäilty kiistää tekohetkellä tulotietonsa, jonka perusteella päiväsakon rahamäärä perustuu, hänelle annetaan sakkovaatimus. Tällöin hänellä on kaksi viikkoa aikaa toimittaa syyttäjälle selvitys tuloistaan, joiden perusteella syyttäjä tekee ratkaisun. Poliisin antama sakkovaatimus ei velvoita epäiltyä maksamaan sakkoa, mutta hän voi halutessaan maksaa sakko-

vaatimuksessa olevan rahamäärän Oikeusrekisterikeskukselle. Mikäli syyttäjä esimerkiksi vähentää sakkomäärää ratkaisussaan, Oikeusrekisterikeskus palauttaa ylimääräisen suorituksen korkoineen. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkomääräys

Sakkomääräys on poliisin, tullimiehen, rajavartijan tai erätarkastajan antama sakko sellaisesta teosta, josta voi antaa korkeintaan 20 päiväsakkoa. Sakkomääräyksen maksuaika on 30 päivää. (Syyttäjälaitos 2019.) Sakkomääräyksen osalta tulee täyttyä kaikki edellä mainitut sakkomenettelyn edellytykset.

Rikesakkomääräys

Rikesakkomääräys on kiinteä sakkoseuraamus teosta, josta on määrätty laissa rikesakkorikkomuksista. Rikesakon voi antaa poliisi, tullimies, rajavartija tai erätarkastaja. Rikesakon rahamäärään ei vaikuta sakon saajan tulot. Sakko on maksettava sakon eräpäivään mennessä. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Rangaistusmääräys

Rangaistusmääräys on syyttäjän ratkaisu asiassa, josta rikkomuksesta epäilty on saanut rangaistusvaatimuksen tai sakkovaatimuksen (SML 1:2). Esimerkiksi jos rikkomuksesta epäilty on kiistänyt tulotietonsa ja asia on siirtynyt syyttäjän käsiteltäväksi, jolloin syyttäjä tekee ratkaisun sakkovaatimuksen perusteella. Ratkaisun jälkeen sakkovaatimus muuttuu rangaistusmääräykseksi. Rikkomuksesta epäillyn tulee maksaa rangaistusvaatimus eräpäivään mennessä (Oikeusrekisterikeskus 2019).

4.1.4 Yksityisoikeudelliset vaatimukset

Poliisin tulee kysyä kuulustelussa asianomistajalta, vaatiiko hän rangaistusta ja vahingonkorvausta tapahtuneesta rikoksesta ja asianomistaja voi vaatia syyttäjää ajamaan yksityisoikeudellista vaatimustaan rikosasian oikeudenkäynnissä. Asianomistajalla on oikeus toimittaa yksityisoikeudellinen vaatimuksensa myös kuulustelun jälkeen syyttäjälle tai vastaavasti vasta oikeudenkäynnissä. Vahingonkorvausasioissa tulee ottaa huomioon, että mikäli asianomistaja peruuttaa rangaistusvaatimuksensa asianomistajarikoksessa, myös hänen oikeutensa syyttäjän ajamiin vahingonkorvausvaatimukseen peruuntuu. Tällöin hänen täytyy hakea vahingonkorvauksia siviiliprosessin kautta. (Åberg 2017, 182.)

Tyypillisesti vahingonkorvauksia haetaan kivusta ja särystä, työansion menetyksestä, esine- ja omaisuusvahingoista, hoitokuluista, oikeudenkäyntikuluista, matkakuluista ja vakuutusten omavastuuosuuksista. Tulee huomioida, että aineettomat vahingot ovat melko epäselviä näyttää toteen, joten aineetonta vahinkoa vaadittaessa olisi hyvä käyttää oikeusavustajaa. Vahingonkorvauksia voi vaatia siitä päivästä lähtien, kun rikos on tapahtunut. On siis erittäin tärkeää, että asianomistaja säilyttää kaikki tarpeen mukaiset kuitit ja dokumentit, jotka liittyvät käsiteltävänä olevaan rikokseen. (Åberg 2017, 192-193.)

Asianomistajan kanssa voi kuulustelussa sopia, että hän toimittaa vahingonkorvausvaatimuksen poliisille kuulustelun jälkeen jossakin määräajassa. On mahdollista, että asianomistaja ei vielä kuulustelutilanteessa pysty erittelemään vaatimiaan korvauksia.

Asianomistaja ja rikoksen tekijä voivat myös sovittaa vahingonkorvauksesta, mutta sovittelua käsitellään tämän opinnäytteen kappaleissa 6.1.6 ja 6.2.4.

4.1.5 Kirjallinen menettely

Kirjallista menettelyä käsitellään laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Laissa määritellään kirjallisen menettelyn edellytykset seuraavalla tavalla:

”1 § (31.3.2006/243)

Asia voidaan ratkaista pääkäsittelyä toimittamatta (*kirjallinen menettely*), jos:

- 1) mistään syyttäjän syytteessä tarkoitettua yksittäisestä rikoksesta ei syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai vankeutta enintään kaksi vuotta; (13.5.2011/455)
- 2) vastaaja tunnustaa syyttäjän syytteessä kuvatun teon sekä käräjäoikeudelle antamallaan nimenomaisella ilmoituksella luopuu oikeudestaan suulliseen käsittelyyn ja suostuu asian ratkaisemiseen kirjallisessa menettelyssä; (13.5.2011/455)
- 3) vastaaja on teon tehdessään ollut täysi-ikäinen;
- 4) asianomistaja on ilmoittanut esitutkinnassa, ettei hänellä ole vaatimuksia asiassa, tai suostuu asian käsittelyyn kirjallisessa menettelyssä; ja (1.6.2018/423)
- 5) pääkäsittelyn toimittaminen on asian selvitettyyn tilaan nähden myös kokonaisuutena arvioiden tarpeetonta.

Kirjallisessa menettelyssä rangaistukseksi ei voida tuomita ankarampaa rangaistusta kuin yhdeksän kuukautta vankeutta.” (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997).

Kirjallisen menettelyn materiaalina käytetään poliisin esitutkintapöytäkirjaa, johon on liitetty kyseisen tutkittavana olevan asian tutkintailmoitus sekä kuulustelupöytäkirjat. Tämä materiaali toimii rikosasian näyttönä. Kirjallisen materiaalin perusteella tuomioistuin antaa tuomion ja lähettää sen asianosaisille. (Poliisi 2020.)

Kuulustelun päätteeksi on kerrottava asianosaiselle mahdollisuudesta kirjalliseen menettelyyn. Kirjallinen menettely sopii yksikertaisiin rikosasioihin sekä lisäksi edellytyksenä on, että vastaaja tunnustaa rikoksen ennen oikeudenkäyntiä ja suostuu, että rikosasia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä. Myöskään muut asianosaiset tai todistajat eivät tule tuomioistuimen istuntoon, mikäli asia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä. (Syyttäjänlaitos 2019.) Kirjallinen menettely on huomattavasti nopeampi menettely rikosasian ratkaisemiseksi, kuin että asiasta järjestettäisiin kärjäoikeuden istunto.

On tärkeää huomioida, että mikäli asianomistaja on esitutkinnan aikana esittänyt kyseessä olevaan rikokseen liittyviä vahingonkorvausvaatimuksia, myös asianomistajan suostumus kirjalliseen menettelyyn tulee olla. Tyypillisiä kirjallisessa menettelyssä käsiteltäviä asioita ovat esimerkiksi erilaiset liikenne rikokset, varkaudet, petokset ja pahoinpitelyt. (Syyttäjänlaitos 2019.)

Kirjallinen menettely voi kuulostaa yksinkertaiselta menettelyltä, mutta lakitekstistä voi huomata, että tutkijan tulee ottaa paljon asioita huomioon käsiteltäessä kirjallista menettelyä. Olemme huomanneet työharjoittelussamme, että kirjallinen menettely saatetaan esitellä kuulusteltavalle, vaikka asia ei soveltuisikaan kirjalliseen menettelyyn. Esimerkiksi jos epäilty kiistää teon kuulustelussa, niin silti saatetaan kysyä suostumus kirjalliseen menettelyyn. Siksi tulee olla tarkkana, että milloin kirjallista menettelyä kysyy epäillyltä. Toinen tärkeä asia on huomioida, että kuulusteltava voi peruuttaa suostumuksensa kirjalliseen menettelyyn missä vaiheessa esitutkintaa vain (Valtioneuvosto 2006). Kuulustelijan tulee tiedostaa myös rikoksen rangaistusasteikko, koska kirjallisessa menettelyssä voidaan käsitellä vain rikosasioita, joista voidaan tuomita korkeintaan kaksi vuotta vankeutta.

Korkeimman oikeuden ratkaisusta 2019:71 voi lukea, että joskus kirjallisen menettelyn käyttäminen johtaa uuteen oikeudenkäyntiin alemmissa oikeusasteissa. Kyseisessä tapauksessa henkilö A:n epäiltiin luovuttaneen ajoneuvon päihtyneelle ja näin ollen syyllistyneen kulkuneuvon luovuttamiseen juopuneelle. Esitutkinnassa epäilty oli kiistänyt teon, mutta suostunut kirjalliseen menettelyyn. Kärjäoikeuden antaman haasteen yhteydessä epäilty olikin tunnustanut syyllistyneensä kyseiseen rikokseen ja myös suostunut kirjalliseen menettelyyn ja luopunut oikeudestaan suulliseen käsittelyyn. Kärjäoikeus oli kuitenkin käyttänyt tuomion perusteena myös esitutkinnassa saatua materi-

aalia, vaikka korkeimman oikeuden päätöksen mukaisesti tämä ei ollut sallittua, eikä kirjallisen menettelyn edellytykset täyttyneet, koska epäilty oli esitutkinnassa kiistänyt rikoksen. Korkein oikeus kumosi käräjä- ja hovioikeuden tuomiot ja asia palautettiin käräjäoikeuden käsiteltäväksi. (KKO 2019:71.) Tästä tapauksesta käy ilmi, että kuulustelijan on myös oltava hyvin tarkkana kirjallisesta menettelystä kysyttäessä.

4.1.6 Sovittelu

Sovittelu tarkoittaa konfliktinratkaisua, jota käydään tuomioistuimessa tai tuomioistuimen ulkopuolella. Sovittelu ei maksa rikoksen osapuolille mitään, ja sen avulla pyritään sopimaan henkisistä ja aineellisista rikoksesta johtuneista haitoista. Sovittelua käydään puolueettoman sovittelijan välityksellä. Sovittelu vaatii asianomistajan sekä rikoksesta epäillyn suostumusta. Molemmat osapuolet voivat myös peruuttaa suostumuksensa missä tahansa vaiheessa rikosprosessia. (Ervasti & Ny-lund 2014, 133-135.)

Perinteisesti sovitteluun päädytään poliisin tai syyttäjän aloitteesta, vaikka myös rikoksen osapuolet voivat itsenäisesti ottaa yhteyttä sovittelutoimistoon aloitteen tekemiseksi. Tulee ottaa huomioon, että lähisuhdeväkivaltatapauksissa aloitteen sovittelusta voi tehdä ainoastaan viranomainen. Sovittelussa ei sovitella rikosoikeudellisesta seuraamuksesta, mutta sovittelu voi olla lieventävä tekijä tuomioistuimen määrittäessä rangaistusta. (Rikosuhripäivystys 2019.)

Sovittelusta säädetään laissa rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005), jonka mukaan sovittelu edellyttää, että rikoksesta epäilty myöntää tapahtumankulun pääsääntöisesti ja, että sovittelu on uhrille kannattavaa (SovL 1:3).

Käytännössä sovittelu tapahtuu niin, että molempien osapuolten suostuessa sovitteluun, asia siirtyy sovittelutoimiston käsiteltäväksi. Sovittelutoimisto tarkistaa asiassa, että täyttyykö sovittelun edellytykset. Mikäli edellytykset täyttyvät, sovittelutoimistosta ollaan yhteydessä rikoksen osapuoliin ja sovitaan sovittelutapaaminen, ellei toinen osapuolista peru suostumustaan. Sovittelutapaamisessa voi olla asiasta riippuen mukana tulkki, tukihenkilö, avustaja sekä alaikäisen tai vajaavaltaisen huoltaja/edustaja. Tukihenkilön ja avustajan paikallaolosta keskustellaan erikseen sovittelutoimiston kanssa ennen tapaamista. Tapaamisen aikana osapuolet yrittävät päästä sopimukseen, joka allekirjoitetaan sovittelun päätteeksi. On mahdollista, että sovittelutoimisto seuraa sopimuksen toteutumista. Sovittelutoimisto lähettää sovittelusopimuksen oikeusviranomaiselle, sekä tarvittaessa aloitteen tekijälle tiedoksi. (Rikosten ja riitojen sovittelu Itä- ja Kaakkois-Suomessa, luettu 26.4.2022.)

4.1.7 Tieto rikoksen uhria auttavista tahoista

Rikoksen uhri voi olla hyvinkin haavoittuvaisessa asemassa rikoksen tapahduttua ja tulee olemaan tekemisissä mahdollisesti usean eri viranomaisen kanssa. Suomessa on useita kolmansia toimijoita, jotka auttavat rikoksen uhria rikosprosessissa sekä ovat henkisenä tukena. Poliisin tulee tiedustella asianomistajalta halua saada tietoa rikoksen uhria auttavista tahoista. (Åberg 2017, 165.) Seuraavissa kappaleissa käydään läpi rikosuhripäivystystä (RIKU), joka on oikeusministeriön tukema palvelu rikoksen uhreille.

Rikosuhripäivystys on aloittanut toimintansa 1994 ja sen pääasiallinen tehtävä on puhua rikoksen uhrien puolesta ja tulkita heidän tarpeitaan. RIKU:n tavoitteena on parantaa rikoksen uhrin asemaa ja tuottaa oikeanlaisia tukipalveluita. RIKU osallistuu erilaisiin rikoksen uhrin asemaa parantaviin työryhmiin, mikä on yksi tärkeimmistä vaikuttamisen muodoista. RIKU antaa rikoksen uhrille neuvoja ja tukea rikosprosessissa. RIKU:n palvelut ovat maksuttomia. (Åberg 2017, 16-17.)

RIKU antaa apua myös, jos on joutunut rikoksen yrityksen kohteeksi, todistaa rikosasiassa tai on rikoksen uhrin läheinen. Avun tarkoitus on, että uhrin oikeudet toteutuvat ja uhri selviäisi kokemastaan rikoksesta mahdollisimman hyvin. RIKU perustuu vapaaehtoiseen työhön, jota ohjataan ammatillisesti. Palveluiden tuottaminen tapahtuu valtakunnallisesti puhelimen tai verkon välityksellä sekä henkilökohtaisina tapaamisina palvelupisteissä, joita on Suomessa 31 kappaletta. RIKU:n toimintaa rahoittaa pääosin oikeusministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö. (Rikosuhripäivystys 2019.) RIKU:n kautta on mahdollista pyytää tukihenkilö rikosprosessiin. RIKU:n tukihenkilö voi mennä uhrin kanssa rikosasian kuulusteluun sekä oikeudenkäyntiin. (Rikosuhripäivystys 2019.) Tukihenkilöä on käsitelty tarkemmin tässä opinnäytetyössä asianomistajan oikeuksien yhteydessä.

4.1.8 Rikosprosessin kulusta

Asianomistajalla on oikeus saada tietää käsiteltävänä olevan rikosasian prosessin kulku sekä päätöksistä, jotka liittyvät rikosasiaan. Hänellä on oikeus myös saada tietää, milloin asia on käsiteltävänä tuomioistuimessa, sekä oikeus saada tietää tuomiosta. (ETL 4:18.)

Rikosprosessi lähtee käyntiin siitä, että epäillään rikoksen tapahtuneen, jolloin käynnistyy esitutkinta. Esitutkinnan jälkeen asia siirtyy syyttäjän käsiteltäväksi, joka päättää nostetaanko asiassa syyte vai ei. Jos syyttäjä päättää nostaa syytteen, asia siirtyy käräjäoikeuden käsittelyyn. Käräjäoikeuden tehtävä on antaa asiassa tuomio, jonka perusteella rikoksesta epäilty saa rangaistuksensa tai jää rankaisematta. (Helenius & Linna 2021, 301.) Käytännössä kuulustelussa on vaikea sanoa, milloin asia käsitellään tuomioistuimessa tai tulevista päätöksistä, mutta kuulustelijan tulee kertoa asianomistajalle, mitä prosessissa tapahtuu. Esitutkintalain 4 luvun 18 pykälässä sanotaan, että ilmoitukset tulee antaa asianomistajalle niin laajasti, kuin on tarpeen.

4.2 Rikoksesta epäilty

4.2.1 Kirjallinen menettely

Kirjallista menettelyä käsitellään laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Laissa määritellään kirjallisen menettelyn edellytykset seuraavalla tavalla:

”1 § (31.3.2006/243)

Asia voidaan ratkaista pääkäsittelyä toimittamatta (*kirjallinen menettely*), jos:

- 1) mistään syyttäjän syytteessä tarkoitettusta yksittäisestä rikoksesta ei syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai vankeutta enintään kaksi vuotta; (13.5.2011/455)
- 2) vastaaja tunnustaa syyttäjän syytteessä kuvatun teon sekä käräjäoikeudelle antamallaan nimenomaisella ilmoituksella luopuu oikeudestaan suulliseen käsittelyyn ja suostuu asian ratkaisemiseen kirjallisessa menettelyssä; (13.5.2011/455)
- 3) vastaaja on teon tehdessään ollut täysi-ikäinen;
- 4) asianomistaja on ilmoittanut esitutkinnassa, ettei hänellä ole vaatimuksia asiassa, tai suostuu asian käsittelyyn kirjallisessa menettelyssä; ja (1.6.2018/423)
- 5) pääkäsittelyn toimittaminen on asian selvitettyyn tilaan nähden myös kokonaisuutena arvioiden tarpeetonta.

Kirjallisessa menettelyssä rangaistukseksi ei voida tuomita ankarampaa rangaistusta kuin yhdeksän kuukautta vankeutta.” (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997).

Kirjallisen menettelyn materiaalina käytetään poliisin esitutkintapöytäkirjaa, johon on liitetty kyseisen tutkittavana olevan asian tutkintailmoitus sekä kuulustelupöytäkirjat. Tämä materiaali toimii rikosasian näyttönä. Kirjallisen materiaalin perusteella tuomioistuin antaa tuomion ja lähettää sen asianosaisille. (Poliisi 2020.)

Kuulustelun päätteeksi on kerrottava asianosaiselle mahdollisuudesta kirjalliseen menettelyyn. Kirjallinen menettely sopii yksikertaisiin rikosasioihin sekä lisäksi edellytyksenä on, että vastaaja tunnustaa rikoksen ennen oikeudenkäyntiä ja suostuu, että rikosasia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä. Myöskään muut asianosaiset tai todistajat eivät tule tuomioistuimen istuntoon, mikäli asia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä. (Syyttäjänlaitos 2019.) Kirjallinen menettely on huomattavasti nopeampi menettely rikosasian ratkaisemiseksi, kuin että asiasta järjestettäisiin käräjäoikeuden istunto.

On tärkeää huomioida, että mikäli asianomistaja on esitutkinnan aikana esittänyt kyseessä olevaan rikokseen liittyviä vahingonkorvausvaatimuksia, myös asianomistajan suostumus kirjalliseen menettelyyn tulee olla. Tyypillisiä kirjallisessa menettelyssä käsiteltäviä asioita ovat esimerkiksi erilaiset liikenne rikokset, varkaudet, petokset ja pahoinpitelyt. (Syyttäjänlaitos 2019.)

Kirjallinen menettely voi kuulostaa yksinkertaiselta menettelyltä, mutta lakitekstistä voi huomata, että tutkijan tulee ottaa paljon asioita huomioon käsiteltäessä kirjallista menettelyä. Olemme huomanneet työharjoittelussamme, että kirjallinen menettely saatetaan esitellä kuulusteltavalle, vaikka asia ei soveltuisikaan kirjalliseen menettelyyn. Esimerkiksi jos epäilty kiistää teon kuulustelussa, niin silti saatetaan kysyä suostumus kirjalliseen menettelyyn. Siksi tulee olla tarkkana, että milloin kirjallista menettelyä kysyy epäillyltä. Toinen tärkeä asia on huomioida, että kuulusteltava voi peruuttaa suostumuksensa kirjalliseen menettelyyn missä vaiheessa esitutkintaa vain (Valtioneuvosto 2006). Kuulustelijan tulee tiedostaa myös rikoksen rangaistusasteikko, koska kirjallisessa menettelyssä voidaan käsitellä vain rikosasioita, joista voidaan tuomita korkeintaan kaksi vuotta vankeutta.

Korkeimman oikeuden ratkaisusta 2019:71 voi lukea, että joskus kirjallisen menettelyn käyttäminen johtaa uuteen oikeudenkäyntiin alemmissa oikeusasteissa. Kyseisessä tapauksessa henkilö A:n epäiltiin luovuttaneen ajoneuvon päihtyneelle ja näin ollen syyllistyneen kulkuneuvon luovuttamiseen juopuneelle. Esitutkinnassa epäilty oli kiistänyt teon, mutta suostunut kirjalliseen menettelyyn. Käräjäoikeuden antaman haasteen yhteydessä epäilty olikin tunnustanut syyllistyneensä kyseiseen rikokseen ja myös suostunut kirjalliseen menettelyyn ja luopunut oikeudestaan suulliseen käsitelyyn. Käräjäoikeus oli kuitenkin käyttänyt tuomion perusteena myös esitutkinnassa saatua materiaalia, vaikka korkeimman oikeuden päätöksen mukaisesti tämä ei ollut sallittua, eikä kirjallisen menettelyn edellytykset täytyneet, koska epäilty oli esitutkinnassa kiistänyt rikoksen. Korkein oikeus kumosi käräjä- ja hovioikeuden tuomiot ja asia palautettiin käräjäoikeuden käsiteltäväksi. (KKO 2019:71.) Tästä tapauksesta käy ilmi, että kuulustelijan on myös oltava hyvin tarkkana kirjallisesta menettelystä kysyttäessä.

4.2.2 Valvottu ajo-oikeus

Valvottua ajo-oikeutta valvotaan alkolukolla. Alkolukko on ajoneuvokohtainen laite, joka estää ajoneuvon käynnistämisen, mikäli kuljettaja puhaltaa alkolukkoon sallitun rajan yli. Laite vaatii puhalluksia tietyin aikaväleihin, jonka avulla varmistetaan kuljettajan ajokunto ajon aikana. Mikäli kuljettaja ei noudata laitteen edellyttämää puhalluskehotusta, laite ilmoittaa siitä äänimerkein. Alkolukkoihin on määritelty seuraavat rajat: 0,1 milligrammaa/litra, joka vastaa noin 0,2 promillen pitoisuutta verestä mitattuna. (Poliisi 2020.)

Jos on syytä epäillä, että henkilö on syyllistynyt rattijuopumukseen tai törkeään rattijuopumukseen, henkilölle tulee Poliisihallituksen ohjeen (POHA Dno/2009/1218) mukaan jo esitutinnan aikana tiedottaa valvotun-ajo-oikeuden mahdollisuudesta. Valvottu ajo-oikeus voidaan poliisin toimesta myöntää henkilölle, jonka vakituinen asuinpaikka on Suomessa ja henkilöä ei ole jostain muusta syystä määrätty ajokieltoon. Lisäedellytyksenä valvotun ajo-oikeuden myöntämiselle on, että henkilö ei ole syyllistynyt rattijuopumukseen tai törkeään rattijuopumukseen ajokiellon, väliaikaisen ajokiellon tai ehdollisen ajokiellon koeajan aikana. Rikoksesta epäilty voi pyytää myös oma-aloitteisesti valvottua ajo-oikeutta vielä esitutinnan ollessa kesken. Valvonnan sisällöstä, sen kustannuksista sekä ehdoista tulisi kertoa niin kirjallisesti, kuin suullisesti. Tämän lisäksi poliisin tulee aina antaa epäilylle liikenne- ja viestintäministeriön laatima alkolukkoesite. Käytännön tasolla tämä tarkoittaa, että poliisin tulee kuulustelun yhteydessä kertoa suullisesti valvotusta ajo-oikeudesta kuulusteltavalle, ja mikäli hän kiinnostuu valvotusta ajo-oikeudesta, hänelle tulostetaan tarkemmat ohjeet. (Löytty ym. 2013. 31)

Henkilön tulisi viimeistään siinä vaiheessa ilmoittaa halukkuudesta valvottuun ajo-oikeuteen, kun poliisi pyytää lausuntoa ajo-oikeuteen liittyvässä asiassa. Hakijan tulee käydä keskustelemassa terveydenhuollon ammattilaisen kanssa päihteiden käytöstä, niiden terveysvaikutuksista ja hoitomahdollisuuksista. Käynnistä tulee pyytää todistus, josta käy ilmi käynnin syy. Todistus täytyy toimittaa asuinpaikkakunnan poliisilaitokselle. Tämän jälkeen hakijan ajokorttiin lisätään erityisehto poliisin toimesta, joka oikeuttaa kuljettamaan alkolukolla varustettua autoa. Hakijan täytyy lopuksi hakea uutta erityisehdolla varustettua ajokorttia Ajovarmalta tai Traficomilta. (Poliisi 2020.)

Hakijan täytyy asentuttaa kulkuneuvoonsa alkolukko sekä muutoksastastaa ajoneuvo alkolukon asentamisen jälkeen. Alkolukko on asennettavissa henkilö-, linja-, paketti- ja kuorma-autoon sekä traktoriin. Valvotun ajo-oikeuden päättyessä henkilö voi noutaa alkuperäisen ajokorttinsa poliisilta, jolloin myös päättyy velvollisuus käyttää alkolukkoa. Myös alkolukon poistamisen jälkeen ajoneuvo täytyy muutoksastastaa. (Poliisi 2020.)

4.2.3 Sakkomenettely

Sakkomenettely tarkoittaa menettelyä yksinkertaisista ja selvistä asioista, jossa rikkomuksesta epäilty saa kirjallisen seuraamuksen ilman tuomioistuimen ratkaisua. Ilman rikkomuksesta epäillyn ja mahdollisen asianomistajan suostumusta sakkomenettelyä ei voi soveltaa. (Syyttäjänlaitos 2019.) Epäilty ja asianomistaja voivat peruuttaa suostumuksensa sakkomenettelyyn siihen asti, kunnes asiassa on annettu ratkaisu (SML 1:4, 1:5). Sakkomenettelyssä asia voidaan ratkaista vain silloin, mikäli rikkomuksesta epäilty tunnustaa teonkuvauksen ja hyväksyy seuraamuksen. Lisäksi

epäillyn tulee suostua asian käsittelyyn sakkomenettelyssä ja ilman suullista käsittelyä. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkomenettelyä määrittää laki sakon ja rikesakon määräämisestä. Sakkomenettelyyn kuuluu viisi eri sakkolajia, jotka ovat rangaistusvaatimus, sakkovaatimus, sakkomääräys, rikesakkomääräys ja rangaistusmääräys. (Laki sakon ja rikesakon määräämisestä, 754/2010 1:2.) Seuraavissa kappaleissa käydään läpi eri sakkolajit sekä mitkä asiat vaikuttavat sakkolajin määräytymiseen.

Rangaistusvaatimus

Rangaistusvaatimus on poliisin antama sakkolaji ja sitä käytetään silloin, kun epäilty ei suostu sakkomenettelyyn. Tällöin poliisi antaa rikkomuksesta epäillylle rangaistusvaatimuksen, jonka jälkeen hänellä on 30 päivää aikaa antaa suostumuksensa sakkomenettelyyn esimerkiksi maksamalla osa sakosta tai sakko kokonaan. Suostumuksen antamisen jälkeen sakko vahvistetaan sakkomääräyksellä, rikesakkomääräyksellä tai rangaistusmääräyksellä. Mikäli epäilty ei anna suostumustaan sakkoon 30 päivän sisällä, asia siirtyy esitutkintaan ja sen myötä mahdolliseen syyteharkintaan, jonka jälkeen tuomioistuinkäsittelyyn. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkovaatimus

Sakkovaatimuksella tarkoitetaan seuraamusta rikkeestä, josta poliisilla ei ole toimivaltaa antaa sakkomääräystä, esimerkiksi jos epäillylle vaadittava rangaistus teosta olisi yli 20 päiväsakkoa, annetaan hänelle sakkovaatimus. Sakkovaatimuksen ratkaisee syyttäjä ja hän antaa epäillylle tiedoksi rangaistusmääräyksen. Mikäli epäilty kiistää tekohetkellä tulotietonsa, jonka perusteella päiväsakon rahamäärä perustuu, hänelle annetaan sakkovaatimus. Tällöin hänellä on kaksi viikkoa aikaa toimittaa syyttäjälle selvitys tuloistaan, joiden perusteella syyttäjä tekee ratkaisun. Poliisin antama sakkovaatimus ei velvoita epäiltyä maksamaan sakkoa, mutta hän voi halutessaan maksaa sakkovaatimuksessa olevan rahamäärän Oikeusrekisterikeskukselle. Mikäli syyttäjä esimerkiksi vähentää sakkomäärää ratkaisussaan, Oikeusrekisterikeskus palauttaa ylimääräisen suorituksen korkoineen. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Sakkomääräys

Sakkomääräys on poliisin, tullimiehen, rajavartijan tai erätarkastajan antama sakko sellaisesta teosta, josta voi antaa korkeintaan 20 päiväsakkoa. Sakkomääräyksen maksuaika on 30 päivää. (Syyttäjälaitos 2019.) Sakkomääräyksen osalta tulee täyttyä kaikki edellä mainitut sakkomenettelyn edellytykset.

Rikesakkomääräys

Rikesakkomääräys on kiinteä sakkoseuraamus teosta, josta on määrätty laissa rikesakkorikkomuksista. Rikesakon voi antaa poliisi, tullimies, rajavartija tai erätarkastaja. Rikesakon rahamäärään ei vaikuta sakon saajan tulot. Sakko on maksettava sakon eräpäivään mennessä. (Oikeusrekisterikeskus 2017.)

Rangaistusmääräys

Rangaistusmääräys on syyttäjän ratkaisu asiassa, josta rikkomuksesta epäilty on saanut rangaistusvaatimuksen tai sakkovaatimuksen (SML 1:2). Esimerkiksi jos rikkomuksesta epäilty on kiistänyt tulotietonsa ja asia on siirtynyt syyttäjän käsiteltäväksi, jolloin syyttäjä tekee ratkaisun sakkovaatimuksen perusteella. Ratkaisun jälkeen sakkovaatimus muuttuu rangaistusmääräykseksi. Rikkomuksesta epäillyn tulee maksaa rangaistusvaatimus eräpäivään mennessä (Oikeusrekisterikeskus 2019).

4.2.4 Sovittelu

Sovittelu tarkoittaa konfliktinratkaisua, jota käydään tuomioistuimessa tai tuomioistuimen ulkopuolella. Sovittelu ei maksa rikoksen osapuolille mitään, ja sen avulla pyritään sopimaan henkisistä ja aineellisista rikoksesta johtuneista haitoista. Sovittelua käydään puolueettoman sovittelijan välityksellä. Sovittelu vaatii asianomistajan sekä rikoksesta epäillyn suostumusta. Molemmat osapuolet voivat myös peruuttaa suostumuksensa missä tahansa vaiheessa rikosprosessia. (Ervasti & Nylund 2014, 133-135.)

Perinteisesti sovitteluun päädytään poliisin tai syyttäjän aloitteesta, vaikka myös rikoksen osapuolet voivat itsenäisesti ottaa yhteyttä sovittelutoimistoon aloitteen tekemiseksi. Tulee ottaa huomioon, että lähisuhdeväkivaltatapauksissa aloitteen sovittelusta voi tehdä ainoastaan viranomainen. Sovittelussa ei sovitella rikosoikeudellisesta seuraamuksesta, mutta sovittelu voi olla lieventävä tekijä tuomioistuimen määrittäessä rangaistusta. (Rikosuhripäivystys 2019.)

Sovittelusta säädetään laissa rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (1015/2005), jonka mukaan sovittelu edellyttää, että rikoksesta epäilty myöntää tapahtumankulun pääsääntöisesti ja, että sovittelu on uhrille kannattavaa (SovL 1:3).

Käytännössä sovittelu tapahtuu niin, että molempien osapuolten suostuessa sovitteluun, asia siirtyy sovittelutoimiston käsiteltäväksi. Sovittelutoimisto tarkistaa asiassa, että täyttyykö sovittelun edellytykset. Mikäli edellytykset täyttyvät, sovittelutoimistosta ollaan yhteydessä rikoksen osapuoliin ja sovitaan sovittelutapaaminen, ellei toinen osapuolista peru suostumustaan. Sovittelutapaamisessa

voi olla asiasta riippuen mukana tulkki, tukihenkilö, avustaja sekä alaikäisen tai vajaavaltaisen huoltaja/edustaja. Tukihenkilön ja avustajan paikallaolosta keskustellaan erikseen sovittelutoimiston kanssa ennen tapaamista. Tapaamisen aikana osapuolet yrittävät päästä sopimukseen, joka allekirjoitetaan sovittelun päätteeksi. On mahdollista, että sovittelutoimisto seuraa sopimuksen toteutumista. Sovittelutoimisto lähettää sovittelusopimuksen oikeusviranomaiselle, sekä tarvittaessa aloitteentekijälle tiedoksi. (Rikosten ja riitojen sovittelu Itä- ja Kaakkois-Suomessa, luettu 26.4.2022.)

4.2.5 Rikosprosessin kulusta

Rikoksesta epäillyllä on oikeus saada tietää käsiteltävänä olevan rikosasian prosessin kulku sekä päätöksistä, jotka liittyvät rikosasiaan. Hänellä on oikeus myös saada tietää, milloin asia on käsiteltävänä tuomioistuimessa, sekä oikeus saada tietää tuomiosta. (ETL 4:18.)

Rikosprosessi lähtee käyntiin siitä, että epäillään rikoksen tapahtuneen, jolloin käynnistyy esitutkinta. Esitutkinnan jälkeen asia siirtyy syyttäjän käsiteltäväksi, joka päättää nostetaanko asiassa syyte vai ei. Jos syyttäjä päättää nostaa syytteen, asia siirtyy käräjäoikeuden käsittelyyn. Käräjäoikeuden tehtävä on antaa asiassa tuomio, jonka perusteella rikoksesta epäilty saa rangaistuksensa tai jää rankaisematta. (Helenius & Linna 2021, 301.) Käytännössä kuulustelussa on vaikea sanoa, milloin asia käsitellään tuomioistuimessa tai tulevista päätöksistä, mutta kuulustelijan tulee kertoa asianomistajalle, mitä prosessissa tapahtuu. Esitutkintalain 4 luvun 18 pykälässä sanotaan, että ilmoitukset tulee antaa asianomistajalle niin laajasti, kuin on tarpeen.